Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОППЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МАТЯШ І.Б.,
доктор історичних наук, професор, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин України
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук,професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України,
протокол № 16 від 29.08.2017 року, для «ЗС» № 10/2017 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Анатолій Корж,
Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2017, № 10. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: +38 (044) 279-39-18
Адреси електронної пошти і сайту: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс – 74402. "Зовнішні справи", 2017.

Осінь. За вікнами осінь – 2017. Сумно від безпросвітних дощів і всесезонної економічної мряки. Та найболячіше стає душі і розуму від того, що річниця Майдану вкотре стає заручницею спроби принизити її ідеали – себто використати їх. І чим далі – тим більш цинічно.

Хоча, напевно, не варто відкидати й того, що прогресує якийсь світовий медико-клінічний синдром осінньо-сепаратистсько-божевільної хворобливої алергії на все живе.

Кажуть, одного разу в лісі зайнялася страшенна пожежа. Охоплені жахом звірі у відчаї спостерігали за тим, як полум'я поглинає їхній зелений дім. І тільки маленька птаха колібрі пурхала над ними і, набираючи в дзьобик по декілька крапель води, намагалася погасити вогонь. Нарешті великомудрий слон не витримав і заволав:

– Колібрі! Це безумство! Невже ти думаєш, що можна загасити це вогняне страхіття кількома краплями води?

– Ні, – відповіла птаха. – Але я роблю все, що можу.

Читаймося!

Наш передплатний індекс – 74402
Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:
· ДП „Преса". Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
· Агентство ТОВ „АС-Медіа". Тел.: + 38(044) 353-88-17, + 38(044) 353-88-16, fax: +38(044) 353-88-15;
· ТОВ „Фірма „Періодика". Тел.: + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».
Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforreignaffairs.com

«Зовнішні справи» №10. ЗМІСТ

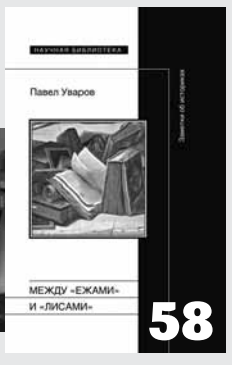

ПОЛІТИКА

5 Спеціальне засідання ГУАМ у Тбілісі. Щодо заяви чеського президента на осінній сесії ПАРЄ

6 *Сергій Толстов.* Міжнародна політика США: у пошуку нових підходів

10 *Андрій Гольцов.* Молдова в сучасній стратегії Росії

ДОСЛІДЖЕННЯ

14 *Катерина Мальшина,Вадим Волобуєв.* Об'єднана Словенія (1848 — 1941): національна ідея у пастці міжнародних відносин. Частина I

18 *В'ячеслав Долід.* Суспільна реакція на ультиматум 1890 р. (з історії англо-португальського колоніального протистояння в Африці)

24 *Алла Киридон.* Європейська ідентичність: характер, особливості та механізми формування. Частина I

28 *Людмила Чекаленко.* Школа дипломатії США

ДИПЛОМАТІЯ

34 *Вячеслав Ціватий.* Франческо Гвіччардіні: дипломат, політик, гуманіст (до інституційних витоків європейських зовнішньополітичних традицій)

37 *Антон Галушка-Адайкін.* Українсько-індонезійські дипломатичні відносини через призму архівної справи

100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

40 *Олександр Кучерук.* Щоденник члена української дипломатичної місії до США Ілька Борщака за 1919 — 1920 рр. як джерело до історії дипломатії доби Української революції 1917 — 1921 років. Частина I

46 *Олександр Тригуб.* Дипломати у чекістських шкірянках (діяльність уповноважених НКЗС в Одесі у 1920-х роках)

СУСПІЛЬСТВО

50 *Олексій Довгань.* Побутування смислу в соціумі як репрезентація актуалізації особистості на тлі бібліотечної справи

ЕКОНОМІКА

54 *Олександр Васильєв.* Науково-технічне співробітництво України і Китаю

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

58 *Вячеслав Ціватий.* Історія та історики: особливості інституціонального діалогу й співпраці професійної спільноти (проблеми методології історичної науки)

ГДІП

60 Перший міжнародний гольф-турнір назвав переможців

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ

62 «Україна: Подолання»

Спеціальне засідання ГУАМ у Тбілісі

8 жовтня Міністр Закордонних справ України Павло Клімкін та Міністри закордонних справ: Азербайджану – Ельмар Мамед'яров, Грузії – Міхеїл Джанелідзе, Молдови – Андрій Галбур і Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв взяли участь у спеціальному засіданні Ради міністрів закордонних справ (РМЗС) ГУАМ з нагоди відзначення 20-ї річниці створення Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, на яке були запрошені глави дипломатичних місій Японії, США та інших країн-партнерів ГУАМ. За підсумками засідання міністри підписали Спільне комюніке.

Міністри закордонних справ країн-членів Організації та Генеральний секретар ГУАМ були прийняті Прем'єр-міністром Грузії Гіоргі Квірікашвілі та Президентом Грузії Гіоргі Маргвелашвілі. Під час зустрічей відбувся обмін думками щодо перспектив подальшого розвитку практично орієнтованого співробітництва у форматі ГАУМ і зміцнення його інституційних можливостей як сталої регіональної Організації,

реалізації спільних проектів у сфері транспорту, енергетики, туризму тощо. Особливу увагу приділено проблематиці триваючих конфліктів на території держав-членів ГУАМ і регіональної безпеки.

Щодо заяви чеського президента на осінній сесії ПАРЄ

10 жовтня під час виступу в Страсбурзі на осінній сесії Парламентської асамблеї Ради Європи президент Чехії Мілош Земан запропонував заплатити Україні та «узаконити» анексію Криму. Ця заява отримала різке засудження з боку нашої держави.

У відповідній заяві МЗС України наголошується, що в Україні з обуренням сприйняли висловлювання президента Мілоша Земана під час його виступу 10 жовтня ц.р. на сесії ПАРЄ. Спроба запропонувати не тільки умиротворення агресора, але й легітимізацію анексії АР Крим шляхом «продажу» частини нашої території, є абсолютно неприйнятною для сучасної Європи. Важко повірити, що ми це чуємо від президента країни, яка стільки страждала від мюнхенської змови.

В умовах, коли тисячі українців загинули від рук російських окупантів, десятки тисяч українців та кримських татар переслідуються окупаційним режимом, ця пропозиція виходить за політичні рамки і є відвертим цинізмом.

Україна ніколи не торгуватиме своєю територією, своїми цінностями і своєю свободою.

Водночас в Україні високо цінують вагому підтримку та солідарність уряду Чехії та чеського народу, які проявляються в конкретних справах та практичній допомозі. Яскравим прикладом цьому є нещодавній візит делегації Сенату Чеської Республіки на Донбас

Прем'єр-міністр Чеської Республіки Богуслав Соботка наголосив, що заява президента країни Мілоша Земана суперечить зовнішній політиці уряду. «Виступ Земана у Раді Європи разюче контрастував з нашою зовнішньою політикою, і президент не мав мандату від чеського уряду», – заявив Соботка.

«Чеська Республіка захищає дотримання міжнародного права. Санкції ЄС проти Росії пов'язані з виконанням Мінських угод, і ці угоди не можуть бути зневаженими», – підкреслив голова чеського уряду.

Голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров заявив, що пропозиція президента Чехії щодо скасування антиросійських санкцій і вирішення кримського питання шляхом виплат компенсації Україні є неприйнятною і образливою. Про це Чубаров сказав під час дискусії «Крим – три роки після» у рамках «Форуму 2000». Він вказав на залежність Земана від Москви та бажання вирішувати проблеми з майбутніми виборами президента шляхом відволікання уваги на проблеми, які чеського виборця менше хвилюють. «Його пропозиція не те, що неприйнятна – вона є образливою», – підкреслив Чубаров.

У Посольстві Чеської Республіки в Україні вказали, що президент Чехії Мілош Земан під час виступу в ПАРЄ висловив особисту точку зору щодо анексії Криму. Про це йдеться у письмовій відповіді радника-посланника, прес-секретаря посольства Чехії в Україні Давіда Машека агентству УНІАН.

Керівник Центру дослідження Росії, колишній міністр закордонних справ України (2007 – 2009 роки) Володимир Огризко вважає, що президент Чехії Мілош Земан, пропонуючи Україні домовитись з РФ щодо фінансової або нафтогазової компенсації за анексований Крим, відпрацьовує гроші Кремля. Він констатував, що уряд Чехії, який визначає основну лінію країни у зовнішній політиці, займає послідовну позицію щодо підтримки територіальної цілісності України. «До реалій його (Земана) заяви не мають жодного відношення, тим більше, що уряд Чехії, який розуміє, що таке міжнародне право і що таке його порушувати, і займає абсолютно адекватну позицію і дезавуював неодноразово, я думаю, це буде і цього разу, з так званими «заявами» президента Чехії», – сказав Огризко.

Міжнародна політика США: у пошуку нових підходів

УДК 94:327.53-57 (100)

Summary

The US foreign policy during 2017 reflected the profound changes in the global processes of recent decades. The revision of the foreign policy preferences is partly due to the pre-election promises of President Donald Trump and the intention of his administration to strengthen the position of the American economy. Some cases may be explained by the lack of "easy solutions" allowing to resolve with minimum losses a number of crises that occurred in the previous years. The list of such conflict issues include the nuclear threat from the North Korea, suppression of the "Islamic state", terrorism in the Middle East, the war in Afghanistan, Ukrainian-Russian conflict etc. From the conceptual point of view President Trump's foreign policy reflects the search for a new grand strategy, applicable to the multipolar world of the 21st century. It is likely that the new U.S. grand strategy will be closer to the offshore balancing model than to the traditional power and political preponderance, laid down by the Truman doctrine in the late 1940s.

Keywords: **foreign policy, international security, international system, strategy, domination, offshore balancing**

Обрання Д. Трампа президентом США порівнюють із глобальним політичним землетрусом. Під час виборчої кампанії зовнішньополітичні пріоритети нової адміністрації були окреслені лише в загальних рисах. Згодом, у посланні до Конгресу США (28 лютого 2017 р.) президент Д. Трамп обіцяв зосередитися на боротьбі з ісламським екстремізмом та знищенні «Ісламської держави» як його матеріального втілення, відновленні виробничого потенціалу американської економіки, захисті кордонів від небажаних іммігрантів та реформуванні НАТО. Вимоги нової адміністрації до союзників і партнерів у межах НАТО, на Близькому Сході та в Тихоокеанському регіоні стосувалися «справедливого розподілу» військових витрат та більш активної участі дружніх країн у стратегічних і локальних воєнних операціях. Попри підтвердження наміру дотримуватися зобов'язань перед партнерами і союзниками Трамп наголосив, що бачить своє завдання в тому, аби «представляти США, а не весь світ» [1].

Зміст проголошеного Трампом курсу «Америка понад усе» полягає в глибокому перегляді орієнтирів та засобів міжнародного позиціонування. Адже фінансування зусиль, аби утримати статус світового лідера, разом із витратними військовими кампаніями у віддалених регіонах, стали надмірним тягарем для економіки і фінансової системи США. На загал, феномен Д. Трампа полягав у тому, що він наважився безапеляційно поставити питання про те, чи вартий статус глобального лідера тих витрат і збитків, які випливають із надмірних зобов'язань військового і політичного характеру в третіх країнах. Утім, різкість та епатажність багатьох кроків нової адміністрації призвела до втрати довіри й поширення репутації США як слабко передбачуваного партнера. Як стверджував керівник Eurasia Group К. Купчан, «відкинувши Паризьку угоду, посіявши сумніви в НАТО та знищивши ТТП, президент Трамп обрав шлях згортання того світового порядку, в якому США були лідером. За цих обставин політичному керівництву США, попри безперечні силові переваги, що гарантують цій державі роль гегемона, буде набагато складніше просувати власні інтереси» [2].

Проекти, запропоновані адміністрацією Д. Трампа, передбачають створення регіонального союзу держав Перської затоки та формування енергетичного альянсу «країн Тримор'я», розташованих між Балтійським, Чорним й Адріатичним морями (Австрія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Румунія, Угорщина, Хорватія та Чехія). Під час першого зарубіжного візиту до Саудівської Аравії (20–21 травня 2017 р.), де Трампа зустрічали лідери 55 країн ісламського світу, було запропоновано утворення арабського військово-політичного угруповання, спроможного діяти як регіональний аналог НАТО. Основними учасниками «арабського НАТО» бачаться Саудівська Аравія, ОАЕ, Єгипет та Йорданія. Мета такого союзу полягає в боротьбі з тероризмом та стримуванні Ірану. При цьому саме Саудівська Аравія розглядається як бажаний регіональний лідер, здатний забезпечити політичне згуртування країн регіону і фінансову підтримку нового проекту. Разом з тим, під час візиту Трампа до Ер-Ріяда американська делегація підписала низку угод на загальну суму $280 млрд, серед яких $109,7 млрд становлять контракти на постачання озброєнь. Водночас саудівське керівництво пообіцяло інвестувати в американську економіку $250 млрд.

Зміст енергетичного діалогу, що став предметом зустрічі Трампа з лідерами «країн Межімор'я» у Варшаві (6 липня 2017 р.), полягає в готовності США постачати країнам регіону енергоносії з метою скорочення їх залежності від російського газу. Головним бенефіціаром нового енергетичного проекту вважається Польща, що претендує на роль регіонального енергетичного хаба. Окрім цього, під час візиту Трампа до Варшави міністерства оборони Польщі і США підписали протокол про наміри Польщі закупити американські комплекси ПРО Patriot у найсучаснішій комплектації. На додаток до масштабного оновлення польської авіації та її переоснащення крилатими ракетами зміцнення польського потенціалу протиракетної оборони має нейтралізувати російські системи «Іскандер», розміщені в Калінінградській області.

Початкові кроки президентства Трампа свідчать, що, попри силові переваги

та значно більші ніж в інших країн військові та дипломатичні можливості, лідерство США не є автоматичною статусною функцією. Особливо гостра критика з боку опонентів пов'язана з вимогами адміністрації Трампа щодо вирівнювання військових витрат серед союзників по НАТО. Відзначимо, що така вимога не стала несподіванкою. Адже президент Б. Обама, принаймні на двох останніх самітах НАТО, теж вимагав від європейців збільшити оборонні витрати до 2% ВВП. Проте лише Трамп наважився відкинути політкоректність і розпочати відверту дискусію про матеріальну ціну безпекових гарантій.

Німецьке керівництво висловило відверте роздратування з приводу вимог адміністрації США про збільшення військових асигнувань, посилаючись спочатку на те, що ФРН надає слаборозвиненим країнам допомогу на потреби розвитку, а також на витрати, пов'язані з мігрантами та біженцями. Втім, закидаючи Трампу відмову від виконання ролі добровільного гаранта безпеки західного світу, уряд ФРН усвідомлює неготовність країн Європи забезпечувати високий рівень обороноздатності власними силами. Хоча за офіційними показниками США фінансують 45,9% спільного бюджету НАТО, європейська оборона переважною мірою забезпечується американським командуванням та залежить від американських озброєнь. Умовний потенціал європейських армій оцінюється в 1/10 від військового потенціалу США.

Ключовим аспектом, що визначає статус США в міжнародній взаємодії, залишається питання про те, чи готова адміністрація Трампа забезпечувати відповідальну поведінку як учасника міжнародної системи. На думку Р. Хааса, це передбачає поєднання інтересів та ідеалів, підтримку міжнародної допомоги та розвитку, пом'якшення риторики в питаннях торгівлі та протекціонізму, запобігання швидкому збільшенню боргу. Загальний висновок полягає в тому, що стратегічним пріоритетом американської зовнішньої політики має бути «збереження та адаптація» післявоєнного світового порядку, а не його руйнування, аби США й ті, хто готові до співпраці, могли краще впоратися з регіональними та навіть глобальними викликами. В цьому сенсі колишні невдачі США видаються наслідком перебільшення власних можливостей, а не необхідністю захищати світовий порядок [3].

На думку директора Carnegie Europe Т. Валашека, Президент США Трамп не тільки розійшовся з Європою в думках щодо низки питань на кшталт зміни клімату: «Він фактично вважає (європейський) континент джерелом проблем Америки. ...Завдання, що стоїть перед європейськими урядами у цей час, полягає в тому, аби провести межу між такими питаннями, як стримування Росії, де допомога США залишається необхідною, і такими, як зміна клімату, де США постають як перешкода. Європейським лідерам потрібно створити альтернативні коаліції й ризикнути своїми виборцями задля розв'язання трансатлантичних проблем».

Під впливом гострих дискусій та загострення суперечностей, зумовлених перемогою Д. Трампа, його політична програма вимушено корегується відповідно до розстановки сил у владних структурах, ситуації в країні та настроїв усередині вельми строкатої республіканської партії. Попри відмову від традиційних установок і спроби перегляду основних постулатів зовнішньополітичного курсу, адміністрація Трампа має враховувати настрої політичного істеблішменту, який представляють республіканці та демократи в Конгресі США. Закон про «Протидію супротивникам Америки за допомогою закону про санкції», схвалений Конгресом у липні 2017 р., консолідував обмеження, запроваджені проти Ірану, Російської Федерації та Північної Кореї, чим поставив подальші дії президента та уряду під нагляд з боку законодавчого органу.

Законодавче закріплення санкцій означатиме зміцнення ролі Конгресу в регулюванні санкційних режимів проти найвідвертіших «супротивників

Америки». Принагідно Конгрес ухвалив окреме визначення, що стосується ст. 5 Північноатлантичного договору 1949 р. та підтверджує принцип колективної оборони між його членами. Разом із тим, «санкційний акт» спростував розрахунки російського керівництва на розподіл геополітичних сфер впливу в форматі «концерту» великих держав або формальної змови на кшталт «Ялти-2».

Водночас вагомим наслідком ухвалення закону стало чергове загострення суперечностей між США та ЄС, адже односторонній підхід до міжнародних проблем демонстративно підтримало керівництво республіканців та демократів. Конгрес закріпив право президента США запроваджувати санкції проти європейських компаній, що беруть участь у спільних енергетичних проектах із російськими корпораціями зі значною часткою державної участі. Такі ж обмеження можуть застосовуватися і до торговельно-інвестиційних зв'язків європейців з Іраном. Утім, допоки санкції проти Росії не створюють значної загрози для європейських компаній, перспектива торговельної війни між США і ЄС залишається умовною загрозою. Натомість згортання механізму регулярних політичних консультацій між США та провідними країнами ЄС вже відчувається в багатьох сферах, включно з підходами до української проблематики. На це, зокрема, впливає й невизначеність цілей політичного керівництва США в багатьох питаннях, за винятком хіба що перегляду наслідків глобалізації, реіндустріалізації американської економіки та зміни співвідношення сил.

Специфіка міжнародної взаємодії все більше віддзеркалює ментальні особливості багатополярної міжнародної системи, стан якої важко визначити в чітких формулюваннях «холодної війни», «холодного миру» чи інших подібних дефініціях. Співіснування і взаємодія конкуруючих суб'єктів не вписуються в схеми абстрактної дружби чи суцільної ворожнечі, а застосування абсолютних моральних критеріїв виглядає неспроможним дати адекватну оцінку реальним явищам міжнародного життя.

При поверховому огляді процес формування зовнішньополітичного курсу адміністрації Трампа виглядав як доволі хаотичний і непослідовний. Однак такі оцінки справедливі лише частково. Основні суперечності пояснювалися різними уподобаннями двох угруповань в оточенні Трампа. Перше з них представляє Дж. Кушнер, зять і старший радник президента Трампа. Вважається, що саме він ініціював близькосхідні проекти, які полягають в розмежуванні зон інтересів США та Росії в Сирії, зміцненні зв'язків з Ізраїлем, усуненні ідеологічних суперечностей та зближенні з Туреччиною, послабленні Ірану та поновленні арабо-ізраїльського діалогу.

Другий центр політичного планування очолював С. Беннон, керівник завершального етапу виборчої кампанії та до серпня 2017 р. – перший помічник президента. Його зовнішньополітична концепція, зосереджена на Азійсько-Тихоокеанському регіоні, передбачала використання північнокорейської ядерної проблеми як засобу стримування за «замирення» Китаю, керівництву якого було запропоновано визнати регіональне домінування США.

На користь того, що Трамп частково застосував обидві концепції, свідчили демонстративний ракетний обстріл військової бази в Сирії (7 квітня 2017 р.) та синхронне збільшення військової активності в трикутнику США – Японія – Південна Корея. Однак, попри відверту демонстрацію військової сили, стан справ у Сирії та криза на Далекому Сході не наблизилися до розв'язання у бажаному напрямі.

Третій осередок зовнішньополітичного планування представлений штатними функціонерами адміністрації: міністром оборони Дж. Меттісом, радником з питань національної безпеки Г. Макмастером та главою апарату Білого дому Дж. Келлі (з лютого 2017 р. – міністр внутрішньої безпеки; призначений на нову керівну посаду 31 липня 2017 р.). Вплив представників силового блоку поволі зростає, що знайшло відбиток у ставленні до північнокорейської проблеми, війни в Іраку, Сирії та ситуації в Афганістані.

Оцінюючи досвід зовнішньої політики США впродовж 2017 р., можна констатувати наступні тенденції:

- Адміністрація Трампа бачить головну небезпеку в ядерних приготуваннях Північної Кореї, яка шантажує США та американських союзників на Далекому Сході. Діапазон розбіжностей окреслюють заяви Трампа про можливість знищення КНДР та непоодинокі запевнення держсекретаря Р. Тіллерсона, що головна вимога США полягає у відмові КНДР від ядерного статусу. В обмін на це США не намагатимуться змінити чи скинути північнокорейський режим, не домагатимуться прискореного об'єднання Південної та Північної Кореї й не робитимуть спроб просування американських військ на північ від 38-ї паралелі [4].

- Політика на Близькому Сході позначена переосмисленням реальних можливостей та укладенням нових тактичних домовленостей. В практичному сенсі адміністрація Трампа фактично відмовилась від спроб усунення режиму Б. Асада в Сирії й збільшила підтримку іракській армії та курдському ополченню. Попри попередні наміри адміністрація зволікає зі скасуванням міжнародної угоди щодо іранської ядерної програми. Загальним пріоритетом близькосхідної політики вважається опора на Ізраїль, Саудівську Аравію та блок монархій Перської затоки як сукупну силову противагу Ірану.

- Нова стратегія в Афганістані, проголошена 22 серпня 2017 р., засвідчила відтермінування планів повного виведення військ США. За президентства Обами їх чисельність була скорочена з 90 тис у 2011 р. до 8,4 тис. на почa-

ток 2017 р. Нові нормативи передбачають збільшення американського контингенту до 14–15 тис. військових та відновлення їх участі у бойових операціях.

- Загострення суперечностей між США та країнами ЄС вказує на глибокі розбіжності, що навряд чи можна пояснити суто прагматичними інтересами чи ціннісними уподобаннями. У відносинах з європейськими країнами політичне керівництво США надає відверту перевагу двосторонньому формату.

- Прихід Д. Трампа до влади супроводжувався значною артикуляцією російського фактору в громадсько-політичному житті США в зв'язку з розслідуванням втручання російських урядових агенцій у президентські вибори. Попри висловлені представниками адміністрації Д. Трампа вельми гострі оцінки політики Росії, його оточення не відкидало можливості укладення компромісів, у тому числі по ситуації в Сирії та Україні. Під тиском Конгресу Трамп був змушений відмовитися від намірів масштабної «геополітичної змови» з Москвою, але, за свідченням ЗМІ, держсекретар Р. Тіллерсон шукає способів співпраці з Китаєм з метою врегулювання кризи на Корейському півострові, а також з Росією в контексті стабілізації ситуації в Сирії та Україні [5].

- Окрім скорочення фінансових можливостей для продовження активного інтервенціоністського курсу та обмеження асигнувань на допомогу розвитку, суттєва ознака політики адміністрації Д. Трампа полягає у нечіткій артикуляції зовнішньополітичних цілей та способів їх досягнення. При цьому проголошена ставка на прагматизм жодною мірою не відкидає схильності здійснювати політику «з позиції сили» та не заперечує амбітні плани модернізувати збройні сили, що вважаються запорукою провідної ролі США в міжнародній системі.

Хоча критики Д. Трампа підкреслюють брак чіткої концепції зовнішньої політики, адекватної сучасним міжнародним реаліям, змістовно ця проблема видається набагато глибшою.

Накопичення державного боргу в $20 трлн, зростання дефіциту торговельного балансу, прогресуюча деіндустріалізація та конкурентні втрати стали мотиваційними чинниками та передумовами зовнішньополітичних експериментів адміністрації Д. Трампа. На загал, вони демонструють пошук нової моделі безпекового та зовнішньополітичного позиціонування, на кшталт розробленої на експертному рівні ще в 1990-х рр. стратегії офшорного балансування, згідно з якою США матимуть змогу скоротити зарубіжну військову, а подекуди – й політичну присутність.

Звичайно, політику адміністрації США не слід вважати прямим втіленням моделі офшорного балансування. Адже ця концепція не містить готових рецептів розв'язання таких проблем як ядерна загроза з боку КНДР, «Ісламська держава» та тероризм на Близькому Сході, війна в Афганістані чи криза в українсько-російських відносинах. Слід також враховувати, що владні структури США, включно з апаратом Білого дому, міністерством оборони, державним департаментом і Конгресом дотримуються неоднакових підходів до низки нагальних проблем, і невідомо, яким способом вони зможуть подолати внутрішні суперечності в питаннях зовнішньополітичного характеру.

Втім, небажання політичного керівництва США брати на себе відповідальність за подолання кризи європейської безпеки видається цілком очевидним. Такий висновок зумовлює неминучість суттєвого перегляду відносин між США і ЄС та новий розподіл ролей у НАТО. Обмеження ролі США в європейських справах змушує провідні країни ЄС брати на себе непритаманну дотепер відповідальність за гарантування безпеки євроатлантичного регіону та врегулювання конфліктів у довколишніх периферійних зонах.

Список використаних джерел:

1. Trump's Speech to Congress: Video and Transcript / The New York Times. – 2017. – Feb. 28.

2. Bremmer I., Kupchan C. Top Risks 2017: The Geopolitical Recession. – New York : Eurasia Group, 2017. – 24 p. P. 2.

3. Haass R.N. Where to Go From Here: Rebooting American Foreign Policy // Foreign Affairs. – 2017. – Vol. 96, No. 4. – July/August. – P. 2-9.

4. U.S. would like dialogue with North Korea at some point: Tillerson / Reuters. World News. – Aug 1, 2017. – URL: http://mobile.reuters.com/video/2017/08/01/us-would-like-dialogue-with-north-korea?videoId=372231208&videoChannel=117760

5. Ignatius D. Tillerson is working with China and Russia — very, very quietly // The Washington Post. – 2017. – September 7.

Сергій ТОЛСТОВ,
кандидат історичних наук, доцент, зав. відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

АНОТАЦІЯ

Корекція зовнішньополітичного курсу США, що спостерігалася впродовж 2017 р., відображає глибокі зміни у світових процесах останніх десятиліть. Перегляд зовнішньополітичних уподобань частково обумовлений передвиборними обіцянками президента Д. Трампа і наміром його адміністрації посилити позиції американської економіки. Ряд ознак дозволяє припустити, що зовнішня політика США буде більше нагадувати модель офшорного балансування, ніж традиційну практику силового і політичного домінування, основи якої були закладені доктриною Г. Трумена наприкінці 1940-х рр.

Ключові слова: зовнішня політика, міжнародна безпека, міжнародна система, стратегія, домінування, офшорне балансування.

АННОТАЦИЯ

Наблюдавшаяся в течение 2017 года коррекция внешнеполитического курса США отражает глубокие изменения в мировых процессах последних десятилетий. Пересмотр внешнеполитических предпочтений отчасти обусловлен предвыборными обещаниями президента Д. Трампа и намерением его администрации усилить позиции американской экономики. Ряд признаков позволяет предположить, что внешняя политика США будет больше напоминать модель оффшорного балансирования, чем традиционную практику силового и политического доминирования, основы которой были заложены доктриной Г. Трумена в конце 1940-х гг.

Ключевые слова: внешняя политика, международная безопасность, международная система, стратегия, доминирование, оффшорное балансирование.

Молдова в сучасній стратегії Росії

УДК 94:327

Summary
The main directions of Russia's strategy towards the Republic of Moldova have been analyzed in the article. The ways used by Russia to maintain its control over Transnistria and its sphere of influence in Gagauzia were revealed. An assessment of the prospects of the RF impact on Moldova's domestic and foreign policy has been evaluated.
Keywords: **strategy, sphere of influence, Moldova, Transnistria, Gagauzia.**

За нинішніх умов протистояння із колективним Заходом влада РФ прагне утримати свої позиції у Східній Європі, зокрема в Республіці Молдова (РМ). Головною причиною сучасного загострення відносин між країнами Заходу та РФ виступає «українське питання» – анексія Росією Криму та підтримка нею сепаратизму на Донбасі, тому молдовський вектор стратегії РФ значною мірою враховує «український фактор». Для реалізації своїх стратегічних цілей щодо Молдови та України Росії надзвичайно важливо зберегти контроль над Придністров'ям. Дослідження стратегії РФ стосовно РМ є вельми актуальною наукової проблематикою. Попри значний обсяг напрацювань закордонних та вітчизняних вчених, багато аспектів сучасної стратегії й тактики Росії щодо Молдови залишаються недостатньо дослідженими.

Вважаємо, що сутність сучасної стратегії РФ у Східній Європі полягає, насамперед, в «активній обороні» проти Заходу (НАТО та ЄС), що передбачає не лише забезпечення сталої оборони на всьому «фронті протистояння», а й здобуття локальних «перемог». Саме в Молдові Росія, вірогідно, прагне досягнути певного успіху, спираючись, зокрема, на свої досить міцні позиції в Придністров'ї.

У цілому стратегія РФ на пострадянському просторі включає такі провідні напрями: політичний, економічний, культурно-інформаційний і навіть військовий. Кожен із них передбачає використання широкого спектру тактичних засобів. Ті з них, що не відповідають нормам міжнародного права і призводять до встановлення неформального контролю над іншими країнами, Кремль досить часто застосовує латентно. За критичною оцінкою, «підривна діяльність є ключовим елементом стратегії Путіна щодо послаблення самостійної державності та підтримки проросійських сил на колишніх радянських територіях» [1, p. 64]. Відзначається також, що Росія на пострадянському просторі напрацювала тактику застосування економічних війн [1, p. 72]. Досить дієвим тактичним засобом щодо окремих країн було, наприклад, різке підвищення ціни на російський природний газ. Неодноразово запроваджувалося ембарго на імпорт до Росії тих чи інших видів харчової продукції (зокрема з Молдови) на підставах (іноді справедливих) її невідповідності санітарним нормам. Справжні причини таких економічних війн носили здебільшого геополітичний характер – покарання певних країн за таку зовнішню політику, що суперечила російським інтересам, і стимулювання їх до якихось поступок щодо РФ.

Серед пострадянських європейських країн Молдова вирізняється своїми численними проблемами, а також наявністю «замороженого» придністровського конфлікту. Особливістю її розвитку є те, що «за всю свою історію як незалежної держави Молдова практично не знала ефективного керівництва» [2, p. 34]. Молдову вважають такою країною, яка «ще не досягла національної єдності та згуртованості» [3, с. 102]. Парадокс Молдови полягає в тому, що «одна з найбільш демократичних країн СНД залишається й однією з бідніших» [3, с. 112]. Несистемні ринкові економічні перетворення в країні призвели до збагачення олігархічних угруповань, подальшого зубожіння більшої частини населення і, відповідно, до поглиблення розшарування в суспільстві.

Провідні праві та центристські політичні сили Молдови, попри суперечності між ними, магістральним вектором розвитку країни вважають євроінтеграцію. Починаючи з 2009 р., проєвропейська влада досягла певних успіхів на шляху до інтеграції з ЄС. 24 червня 2014 р. відбулося підписання Угоди про Асоціацію між Молдовою та ЄС, котра, крім політичної частини, передбачала також створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Вже з 1 вересня 2014 р. стали

діяти окремі положення Угоди, а з 1 липня 2016 р. вона набрала сили в повному обсязі. Проте просування на ринки ЄС традиційної продукції молдовського експорту, попри певні досягнення, пов'язане із суттєвими труднощами. А Росія у відповідь на Асоціацію Молдови з ЄС вже влітку 2014 р. вкотре вдалася до застосування проти неї тактики економічної війни. У результаті РМ значною мірою втратила позиції на ринку РФ (і Митного союзу), а достатньо ємного ринку в ЄС ще не здобула. Це призвело до зростання в Молдові євроскептицизму [4, с. 50].

Варто зазначити, що в Молдові влада не поспішає з глибокими реформами і трансформацією політичної системи відповідно до європейських норм [4, с. 68]. Антиолігархічні масові протести в Молдові 2015–2016 рр. були використані лівими (у тому числі проросійськими) силами, особливо Партією соціалістів Республіки Молдова (ПСРМ), для пропаганди переваг євразійської інтеграції. Як індикатор розчарування значної частини населення в прозахідному напрямі розвитку можна розцінити обрання 13 листопада 2016 р. соціаліста І. Додона президентом РМ.

У країни фактично спостерігається геополітична поляризація суспільства на два табори – прибічників європейської (та євроатлантичної) інтеграції та прибічників євразійської інтеграції. Відображенням цього слугує протистояння на вищому рівні між президентом та урядом на чолі з прем'єр-міністром. Уряд і проєвропейська парламентська коаліція дотримуються курсу на інтеграцію з ЄС та партнерство з НАТО, маючи підтримку з боку країн Заходу, а також сусідньої України. А І. Додон орієнтується на євразійську інтеграцію та зближення з Росією, спираючись на її допомогу. Росія не має безпосереднього сполучення з Молдовою, а економічний потенціал останньої не становить великого інтересу для російського капіталу. Для геоекономічних інтересів РФ необхідне досягнення компромісних угод з країнами ЄС. Тому, ймовірно, Молдові відводиться роль такого собі геоекономічного «майданчика» для майбутньої співпраці між ЄАЕС та ЄС.

Провідним геополітичним інтересом для РФ постає збереження нейтрального статусу РМ, тому особливо небезпечною вважається активізація партнерства останньої з НАТО. У своїй стратегії щодо Молдови влада Росії прагне до максимального обмеження впливу Румунії на ситуацію в країні. В інтересах Москви не допустити потенційного об'єднання Бухареста та Кишинева. Також РФ намагається перешкоджати взаємодії Молдови з Україною – насамперед, у придністровському питанні. Європейська стратегія РФ, спрямована на «перешкоджання експансії НАТО на Схід», ймовірно, передбачає збереження Молдови як нейтральної «буферної» країни, у перспективі перетворення її на проросійський «буфер», а, гіпотетично, навіть на «союзника».

Культурно-інформаційний напрям стратегії РФ на пострадянському просторі передбачає активну пропаганду ідей «руського мира», складовою частиною якого проголошується Молдова. «Русские центры» створені при університетах у Кишиневі, Бєльцях, Тирасполі, Комраті. Ще з радянських часів у Кишиневі функціонує «Центр русской культуры». Тісні зв'язки з Росією підтримує громадський рух «Русское духовное единство». Координаційна рада російських співвітчизників об'єднує аж 41 громадську організацію. Найвища концентрація осередків російського культурного впливу спостерігається в Придністров'ї, де також поширені мережі російських ЗМІ. Задля посилення свого впливу на молдовське суспільство Росія використовує також релігійний фактор. Кишинівська митрополія РПЦ за своїм впливом на релігійне життя Молдови відчутно переважає Бессарабську митрополію Румунської православної церкви. Патріарх РПЦ Кіріл і підпорядковані йому структури РПЦ фактично виступають пропагандистами «руського мира» серед молдовських православних вірян. Варто зазначити, що всі напрями російської стратегії щодо Молдови взаємно переплетені.

Задля забезпечення своїх геополітичних та геоекономічних інтересів Росія потребує посилення позицій у Придністров'ї та Гагаузії. Придністровська Молдавська Республіка (ПМР) існує з початку 1990-х рр. як самопроголошена держава. Ще в 2006 р. у Придністров'ї був проведений референдум, на якому переважна більшість (за даними ПМР – 97,2%) висловилася за незалежність ПМР із подальшим приєднанням до РФ. Офіційно влада Росії не визнає державності ПМР. З геополітичного погляду Придністров'я постає як «південний форпост Росії» [5]. Саме завдяки йому РФ має можливість зберігати свою військову присутність поблизу Балкан [5, с. 19], де її політичний та економічний вплив дедалі зменшується. Цей «форпост» у принципі може бути використаний як плацдарм для експансії Росії на Балкани, а також на територію України.

Протягом 25 років РФ

де-факто гальмувала процес врегулювання придністровського конфлікту, зберігаючи його в «замороженому» стані. Офіційно влада Росії заявляє, що «сприяє в рамках існуючого багатостороннього переговорного механізму всеосяжному вирішенню придністровської проблеми на основі поваги до суверенітету, територіальної цілісності та нейтрального статусу Республіки Молдова при визначенні особливого статусу Придністров'я» [6]. Врегулюванню придністровського конфлікту в рамках формату «5+2» (Росія та Україна – гаранти, ОБСЄ – посередник, ЄС та США – спостерігачі + Молдова та Придністров'я – сторони конфлікту) аж ніяк не сприяє нинішнє протистояння між РФ та Заходом. На теренах ПМР розташована Оперативна група російських військ, крім того батальйон росіян входить до складу Спільних миротворчих сил в Зоні безпеки Придністровського регіону РМ. Військова сила слугує для домінування Росії в ПМР, а також виступає засобом геополітичного тиску на решту території Молдови. Парламент та уряд РМ неодноразово вимагали повного виведення з території Придністров'я російських військ та озброєння і пропонували замінити військовий контингент миротворчих сил на Дністрі цивільною міжнародною місією спостерігачів з мандатом ОБСЄ.

В економіці Придністров'я РФ втрачає свої позиції з цілої низки дуже важливих показників, зокрема суттєво знизилася частка Росії в торговельному обороті ПМР [7, с. 7]. Водночас збільшилася частка країн ЄС. Як тривожний індикатор в Росії також розцінюють тенденцію до відходу з Придністров'я великого російського бізнесу [7, с. 8].

У 2017 р. був запроваджений більш сприятливий режим отримання громадянства РФ для жителів ПМР, де вже майже половина жителів (220 тисяч з 475) є російськими громадянами. Цей тактичний прийом слугує інтересам стратегії Росії щодо забезпечення контролю над регіоном. До того ж РФ здобуває підстави для застосування тут військової сили, адже згідно з її «Воєнною доктриною», вона має право на «захист громадян РФ за межами РФ від збройного нападу на них» [8].

Контроль РФ над Придністров'ям виступає як засіб її геополітичного впливу на сусідню Україну. Водночас напружені відносини між РФ та Україною створюють для Молдови можливість розв'язати проблему Придністров'я на свою користь. «Жорстка» блокада Придністров'я Україною та Молдовою може призвести до капітуляції ПМР. У зв'язку з посиленням із 2015 р. українсько-молдовського прикордонного співробітництва, особливо створенням спільних прикордонних та митних постів на придністровській ділянці кордону, російська сторона неодноразово висловлювала претензії, що Україна «порушує свій статус країни-гаранта шляхом ізоляції Придністров'я» [7, с. 3].

Щодо Гагаузії (автономного територіального утворення у складі Молдови) РФ здійснює досить гнучку політику – підтримує проросійські сили та окремих політиків, сприяє розвитку російської мови та культури, стимулює економічні зв'язки тощо. Так, після запровадження у 2014 р. обмежень для окремих видів продукції з Молдови, гагаузьким виробникам було надано преференції для збереження їхнього експорту до Росії. Зусиллями російських «агентів впливу» в лютому 2014 р. на теренах автономії був проведений референдум, оголошений владою РМ незаконним. За результатами референдуму понад 98% тих жителів, які взяли в ньому участь, висловилися за інтеграцію до Митного союзу та понад 96% – за «відкладений статус автономії», що надає Гагаузії можливість вийти зі складу Молдови в разі втрати нею незалежності. Показово, що в 2015 р. посаду башкана Гагаузії посіла проросійська діячка І. Влах. Проросійські громадські організації використовують складні соціально-економічні проблеми регіону та його етнокультурну мозаїчність для сепаратистської пропаганди – навіть серед болгар. Стимулюється поширення російської мови, що має в автономії офіційний статус, поряд з молдовською та гагаузькою. У цілому стратегія РФ щодо Гагаузії передбачає втілення політичних, економічних та культурних заходів задля збереження в автономії своєї сфери впливу.

Висловлюються песимістичні припущення, що за нинішньої ситуації в Молдові ще довго триватимуть «політичний параліч та економічна стагнація» [2, р. 34]. Прогнозується, що парламентські

вибори 2018 р. стануть відображенням геополітичної поляризації в суспільстві та перетворяться на арену жорсткої боротьби між проєвропейськими і проєвразійськими політичними силами. Вочевидь, головною ставкою Кремля визначено ПСРМ. Серед де-факто проросійських політичних сил виділяється «Наша партія» Р. Усатого. Євразійська інтеграція також підтримується Партією комуністів РМ. Безумовно, у 2018 р. російські фінансові та інформаційні ресурси будуть спрямовані на підтримку саме прибічників євразійської інтеграції. У разі здобуття ними в парламенті достатньої кількості мандатів теоретично можливе формування коаліції, яка приведе до влади «свій» уряд.

Варто очікувати, що влада РФ докладатиме зусиль для продовження «перезавантаження» відносин з РМ, що розпочалося після обрання президентом РМ І. Додона. Молдова навіть запрошена як спостерігач до ЄАЕС, хоча такий статус не передбачається установчими документами Союзу. Москва стала робити наголос на можливості переговорів з придністровської проблеми у форматі «1+2», тобто Росії, Молдови та Придністров'я. Влада РФ сприяє взаємодії між І. Додоном та президентом ПМР В. Красносєльським щодо пошуку компромісних рішень. Досягнуті успіхи, навіть незначні, продемонструють на обох берегах Дністра перспективи конструктивного діалогу саме за посередництва Москви. А далі можлива навіть реінтеграція ПМР до РМ – очевидно, на дуже вигідних для першої умовах. РФ, зрозуміло, не поступиться нинішніми позиціями в Придністров'ї – навпаки, намагатиметься поширити свій вплив на всю Молдову. Проте російська експансія, найвірогідніше, викличе в Молдові потужний громадянський спротив і зміцнення проєвропейських сил.

Отже, основними напрямами стратегії РФ щодо Молдови виступають політичний, економічний та культурно-інформаційний. Сучасна російська стратегія щодо РМ спрямована на збереження її нейтрального статусу, обмеження євроінтеграції, залучення до інтеграції з ЄАЕС. Придністров'я важливе для РФ, насамперед, з геостратегічного погляду, і контроль над ним забезпечується присутністю військ Росії та її домінуванням в усіх сферах суспільного життя. Інтересам нинішньої влади РФ також відповідає збереження сфери її політичного, економічного та культурного впливу в Гагаузії. На перспективу стратегія Росії щодо Молдови, ймовірно, передбачатиме перетворення її на проросійський геополітичний «буфер» і, водночас, геоекономічний «майданчик» для співробітництва між РФ (і ЄАЕС в цілому) та ЄС.

Список використаних джерел:

1. Starr F., Cornell S. Tactics and Instruments in Putin's Grand Strategy / F. Starr, S. Cornell // Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents / F. Starr, S. Cornell (Ed.). – Washington, D.C.: Johns Hopkins University-SAIS, 2014 – P. 59-81.

2. Rumer E. Russia and the Security of Europe / E. Rumer. – Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2016. – 56 p.

3. Тренин Д. Post-imperium: евразийская история / Д. Тренин; Моск. Центр Карнеги. – М. : РОССПЭН, 2012. – 326 с.

4. Нурша А. Молдова между Европой и Евразией: чего ожидать от «молдавской весны»?: доклад, апр. 2016 г. / А. Нурша. – Астана; Алматы: ИМЭП при Фонде Первого Президента, 2016. – 76 с.

5. Сергеев А. Л. Приднестровье сегодня: проблемы и перспективы жизнедеятельности / А. Л. Сергеев; Рос ин-т стратег. исслед. – М. : РИСИ, 2015. – 112 с.

6. Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 30 ноября 2016 года № 640 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kremlin.ru/acts/bank/41451

7. Гущин А. В., Маркедонов С. М. Приднестровье: дилеммы мирного урегулирования : аналитическая записка [Електронний ресурс] / А. В. Гущин, С. М. Маркедонов. – М. : РСМД, 2016. – 12 с. – Режим доступу: http://russiancouncil.ru/common/upload/Transnistria_policybrief1.pdf

8. Военная доктрина Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 25 декабря 2014 года № Пр.-2976 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf

Андрій ГОЛЬЦОВ,
кандидат географічних наук, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями стратегії Росії щодо Республіки Молдова. Виявлені засоби, які застосовує Росія для збереження свого контролю над Придністров'ям та сфери впливу в Гагаузії. Дано оцінку перспектив впливу Росії на внутрішню та зовнішню політику Молдови.

Ключові слова: стратегія, сфера впливу, Молдова, Придністров'я, Гагаузія.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления стратегии России в отношении Республики Молдова. Выявлены средства, применяемые Россией для сохранения своего контроля над Приднестровьем и сферы влияния в Гагаузии. Дана оценка перспектив воздействия РФ на внутреннюю и внешнюю политику Молдовы.

Ключевые слова: стратегия, сфера влияния, Молдова, Приднестровье, Гагаузия.

Об'єднана Словенія (1848 – 1941): національна ідея у пастці міжнародних відносин

УДК: 94: 327

Summary
The article deals with the origin of the Slovenian national political program of United Slovenia, its main issues and determined stages of development. Its impact on Slovenian politics in terms of interethnic and international relations during the 2nd half of XIX - 1st half of XX cent. is analyzed.
Keywords: **Slovenia, United Slovenia, national political idea.**

Частина І

У вирах Березневої революції 1848 р., що змусила австрійського імператора Фердинанда І прийняти конституцію, під час "Весни націй" численні народи Австрійської імперії побачили можливість національного зміцнення. Австрійська імперія була тоді адміністративно поділена згідно з феодальним правом. Чехія та Словенія були підпорядковані безпосередньо Австрії. Але Чехія, як королівство, тільки віддала свою корону в руки Габсбургів у XVI ст. і згідно зі своїм цілісним автономним положенням щодо Австрії мала власне традиційне внутрішнє поділення, а словенські землі були роздріблені на адміністративні одиниці – провінції Примор'є, Крайна, Штирія, Каринтія у внутрішньодержавних кордонах Австрії. Ці провінції були частково словенськими, частково – поліетнічними, зі словенським селянством та німецьким міщанством.

Об'єднана Словенія стала основною вимогою політичних програм словенців у 1848 р., коли вони зажадали єдиної Словенії, сполученої в рамках імперії, та рівноправності словенської мови з іншими мовами в громадських справах, а також рішуче заперечили проти включення імперії Габсбургів до об'єднаної Німеччини. Першою загубленою словенською територією стала Венеціанська Словенія, яку Австрія мусила віддати Італії за договором 1868 р. З того часу словенці загубили не тільки велику частину свого народу та своїх земель, але й впевненість у власних силах захистити народну цілісність та ідентитет, тож ідея Об'єднаної Словенії, особливо після конгресу в Любляні у 1870 р., відійшла на задній план, поступившись місцем ідеї югославізму (на той момент – у вигляді австрославізму або тріалізму).

У бурхливих подіях кінця Першої світової війни та післявоєнних переговорних дебатах у Парижі та Рапалло словенці загубили майже 40 % свого населення у Примор'ї та Каринтії через вплив внутрішніх та міжнародних чинників – і в процесі створення Версальсько-Вашингтонської системи світового впорядкування проблема возз'єднання розрізаної Словенії з внутрішньо-політичної проблеми Австро-Угорської імперії трансформувалася у проблему міжнародну.

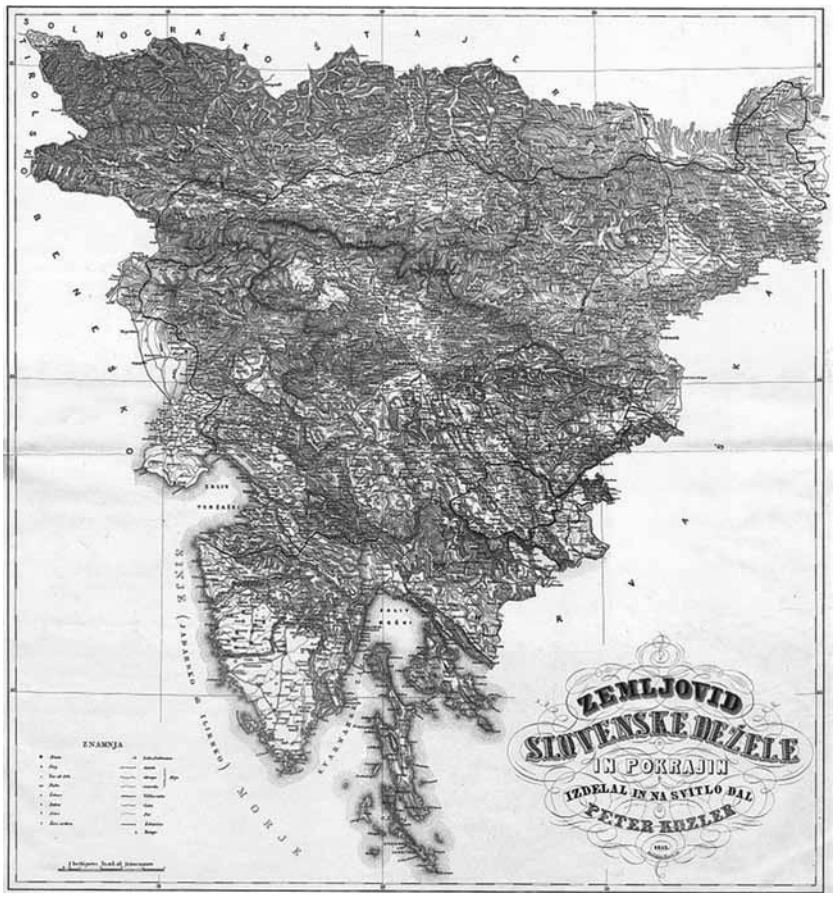
* * * * *

Вивчення виникнення та історичної долі ідеї возз'єднання розрізнених словенських земель почалося у словенській історіографії з кінця Першої світової війни. Треба сказати, що в той час головним питанням було визволення всіх колишніх габсбурзьких слов'ян з-під іноземного гніту, що для великої кількості словенців вже було достатнім досягненням. Протягом короткого перехідного етапу – існування Держави СХС (жовтень–листопад 1918 р.) – словенці мали повну автономію з найбільш широкими повноваженнями, яку вони ніколи до цього не мали й вже більш ніколи не могли досягти аж до розпаду Другої Югославії. Саме в цей період великої свободи при вирішенні переважної більшості всіх державних питань зав'язалися проблеми словенського державного розмежування з Італією та Австрією, тобто знову постало питання Об'єднаної Словенії та почалася напружена боротьба, як військова, так і дипломатична, за досягнення цієї мети.

Але цей досить славетний період у своїй історії словенська історіографія зовсім не розглядала аж до здобуття Словенією незалежності у 1990 р. Причин для цього було декілька. По-перше, серед словенського політикуму з кінця 1918 р. до весни 1945 р. на позиціях націоналізму стояв тільки політичний католицизм, словенські християнські соціалісти, супротивники комуністів-інтернаціоналістів, які прийшли до влади у Другій Югославії, коли, особливо після жахливих проявів націонал-соціалізму у часи Другої світової війни, будь-який прояв здорового націоналізму викорінявся як такий. По-друге, період був дуже короткий, всі намагання словенських політиків використати нагоду – здобуту автономію – для возз'єднання Словенії не стали надбанням широкої громадськості, документи Національного уряду в Любляні (жовтень 1918 – липень 1920 рр.) були поховані в архівах та були витягнені з них тільки у 1990-х рр.

На початку 1990-х рр. з'явилася праця Б. Балков-

ця, де було вперше помічено роль періоду Держави СХС у словенському державотворенні, й вже у 2000-і рр. ця ідея була підхоплена громадскістю завдяки дослідженням Ю. Перовшека. Проблемою словенських кордонів, що також є невід'ємною частиною проблеми возз'єднання Словенії, займаються декілька сучасних словенських істориків, серед яких таке відоме ім'я як Б. Графенауер. Але всі вони більше фокусують свою увагу на північному, австрійському відрізку кордону, що розрізав по живому словенську націю, відокремивши від її переважної більшості історичну колиску словенського народу – Каринтію. Північно-західний відрізок – межа з Італією – теж є історичною травмою в пам'яті словенців, але сучасні словенські фахівці тут більше уваги надають впливу італійського фашизму та соціально-економічним і політичним процесам у Словенському Примор'ї.

Щодо історіографії періоду Першої Югославії, то виходили праці, що висвітлювали тільки процес з'єднання Держави СХС з Королівством Черногорії та Королівством Сербії. В той час вивченням нових кордонів Королівства СХС займався видатний словенський історик та географ Антон Мелік (1890 – 1966), професор Люблянського університету, засновник словенської школи геоморфології, фундатор Географічного інституту Академії наук Словенії. В час слухань Паризької конференції він написав "Історію Сербів, Хорватів та Словенців", в якій обгрунтовував правомірність включення до нової держави раніше роз'єднаних етнічно слов'янських територій. Як він пише: «Ми, словенці, маємо прикордонні суперечки з трьох сторін, з італійцями, німцями й угорцями. Оскільки ми самі не володіємо засобами, якими вирішуються жорсткі, найскладніші конфлікти, ми встали перед західноєвропейською переможною демократією, щоб вона розсудила та дала нам те, що нам належить «за природним правом».

Проблемою опікувався також словенський географ, геополітик та історик Сільво Краньєць (1892 – 1976). Він був солдатом з 1916 до 1918 рр., тому для нього проблеми югославянської історії та боротьби за незалежність були ще й особистою справою. Він є автором "Огляду історії сербів, хорватів і словенців" (Любляна, 1925), в якому розташовані в хронологічному порядку всі значні історичні події; на відзначення X річниці спільної держави (1928) також видав в Цельї історію Королівства СХС під назвою "Як ми з'єдналися", де особливе місце надав ролі словенців у процесі зближення югославянських народів та боротьби за єдину державу. С. Краньєць сфокусовався на процессі об'єднання. Дух часу на автора впливав тільки в деталях – наприклад, він не відокремив великосербські думки від югославянських, він не давав точного історичного місця Сараєвському вбивству або радикальному національному руху.

Тоді ж вийшла друга книга – "У боротьбі за Югославію"(1928–1929), автором якої є Іван Лях, політик, який постійно знаходився у центрі радикального національного руху. Робота написана в патріотичному дусі, містить багато романтичного матеріалу, що через прагнення показати процес об'єднання якомога драматичніше не завжди критично розглянутий. Якщо Кранєць обмежив тему тільки об'єднанням, Лях намагався подати в цілому боротьбу за югославізм. При цьому він занадто покладався на сербські джерела та на події, для опису яких тоді ще не було достатньо відкритих джерел.

Треба сказати, що в ці часи словенці сприймалися в Австрійській імперії "неісторичним" народом [1], який ніколи не мав своєї держави, політичних та національних традицій, тому не мав права на будь-які думки про власне націотворення та державотворення. Словенські землі для австрійців, починаючи з X ст., протягом тисячоліття були власним життєвим простором та з'єднували їх з Адріатикою: провінція мала назву Австрійське Примор'є та Трієст звався австрійським портом, провінція Каринтія завжди мала стратегічне положення для Відня, тому що слугувала своєрідним мостом до Адріатичного моря. Німецька колонізація міст призвела до

поєднання процесів етнічного та соціального розшарування – німецько-єврейське місто та словенська сільська округа, що особливо було характерним для Каринтії та північної Штирії.

Попередником ідеї Об'єднаної Словенії є поняття Словенія – ім'я для земель, на яких доведено жили словенці, тобто для єдності, яка до цього не мала своєї територіальної, географічної, історичної назви. Термін використовувався серед освічених словенців вже здавна, але публічно відомим він став 4 вересня 1844 р., коли в газеті „Новини“ у своєму вірші „Словенія” його використав словенський юрист та поет Йован Косескі.

Словенці вперше публічно виступили за об'єднання всіх словенців і широкої автономії у Березневій революції 1848 р. “Словенство”, якщо його розуміти як словенську національно-політичну ідею, за думкою словенського історика С. Гранди, вже з самого початку здобуло широку народну підтримку і ніколи не було вимишленням вузького кола словенської інтелігенції.

Днем народження Об'єднаної Словенії може вважатися середа 29 березня 1848 р., коли целовський (клагенфуртський) соборний капелан і народний будитель Матія Майяр-Зільский у газеті „Новини” в статті "Слава Богу в вишніх" зазначив, що "такого великого часу ще не було, з того часу, як світить сонце," що “ми всі народи імперії (слов'яни, німці, італійці, угорці) браття, що всі потребуємо один одного”. Головною думкою Майяра було: "Кожна людина най живе в своїй країні як дома, як вона вважає за потрібне: німець – по-німецьки, італієць – по-італійськи, угорець – по-угорськи", отже, словенці – по-словенськи. Найважливіше словенське прагнення було: "Най нам буде вільно, най можемо в Словенії, коли ми хочемо і як ми хочемо, в маленькій школі чи канцелярії увести нашу словенську мову». У цих простих словах вже була вся програма Об'єднаної Словенії та реорганізації Габсбурзької імперії в союз рівноправних народів.

У той же день було написано звернення віденських словенців на адресу Крайнських провінційних зборів. У Відні на початку квітня редактор “Новин” Янез Блейвейс виклав словенські вимоги ерцгерцогові Йоганну Габсбургу, який 15 років управляв словенцями у Маріборі. У 1848 р. складали багато формулювань програми – точніших та рішучіших. Шість разів її переписав сам Майяр [2], з інших найпомітнішими є петиція грацьких словенців та програма віденського товариства “Словенія” від 20 квітня 1848 р., яким на той час керував відомий мовознавець Фран Міклошич. Суть програми найвиразніше висловили грацькі словенці: "Подолання історичного розділення країни на провінції, злиття нашої словенської землі у мовних кордонах в єдину країну і, таким чином, концентрація всіх нас в єдину націю“[3]. На підтримку географ Петер Козлер підготував брошуру про кордони Словенії та мапу словенських земель з накресленими етнічними межами. Це був перший географічний огляд Словенії як цілісної єдності і перша карта Словенії як такої. Крайна була повністю словенським регіоном, в той же час Штирія, Каринтія і Примор'є кожна мали населенния приблизно третю частину словенців. За межами цієї території жили тільки 6% – угорські та венеціанські словенці.

С. Гранда підкреслює, що інформація про словенство і словенців нараховує вже принаймні кілька століть, але тільки Березень 1848 р. створив можливість, щоби словенці вголос говорили за себе та розкрили свої цілі й бажання. Головним доказом, що словенська національна програма дозріла вже до березневих подій, автор бачить в тому, що за кілька днів розбіжності, але без близьких взаємозв'язків, програма з`явилася в крупних населених пунктах з однаковим формулюванням – у Целовці (Клагенфурті), Граці та Відні, тобто у районах зі змішаним населенням, але у Любляні, в центральній Словенії, була невідомою. Три ключових пункти програми (створення Словенії, визнання словенської мови та протест проти включення до Німеччини) підписали у вигляді петицій. Збереглася 51 петиція про Об'єднану Словенію з різних словенських районів, які дослідник шукав із 1972 року й, нарешті, знайшов у Домовому, двірцевому та державному архіві у Відні (фонд рейхсрату 1848/49, fasc. 117, 5013 R.T.).

Восени 1866 р. Лука Светець пояснив, як досягти Об'єднаної Словенії. Першим кроком було б клопотати перед імператором. Цесар би скликав патріотичних словенських лідерів, які б виробили нову виборчу систему, найближче до загального виборчого права. Після затвердження імператором, представники всіх словенців були б вибрані – і вони висловили б свою думку щодо майбутнього словенського устрою. На думку В. Меліка, задум Л. Светця був фантастичним і неможливим. У 1866 р. Італія отримала Венеціанську Словенію – Фріулію, й, таким чином, перша частина словенців перейшла до чужої країни. Ця перша болюча втрата активно вплинула на політичну свідомість словенців: через два місяці вони добилися найбільших політичних успіхів – організовано виступили на виборах і виграли в сільській курії у Крайні, Горициї та в Нижній Штирії. Валентин Зарнік помітив: "...тільки зараз ми сміємо говорити, що словенський народ насправді існує у світі ... і ми не просто етнографічний термін" [4]. Вибори 26 січня 1867 р. показали, що більшість населення підтримує словенську партію та її національну програму.

Якщо ідея Об'єднаної Словенії під час революції ще здавалася правдоподібною, у стабільних умовах конституційного парламентського життя вона вже стала нереальною. Проти цього були німці, а також чехи і поляки, які спиралися на історичні, феодальні межі провінцій. На думку В. Меліка, словенцям бракувало союзників, в той час як зовнішня братня підтримка була дуже потрібною: “Ми вже давно покладалися на слов'янство, слов'янську ідею та слов'янську взаємність, і в контексті слов'янства

завжди більше на югославізм"[5]. У 1870 р. пройшла зустріч словенських та хорватських політиків, спочатку в місті Сісак у Хорватії, потім у Любляні. З подвоєною силою югославянська ідея піднялася в 1908 р. під час боснійської кризи, а потім домінувала у громадськості близько 80 років.

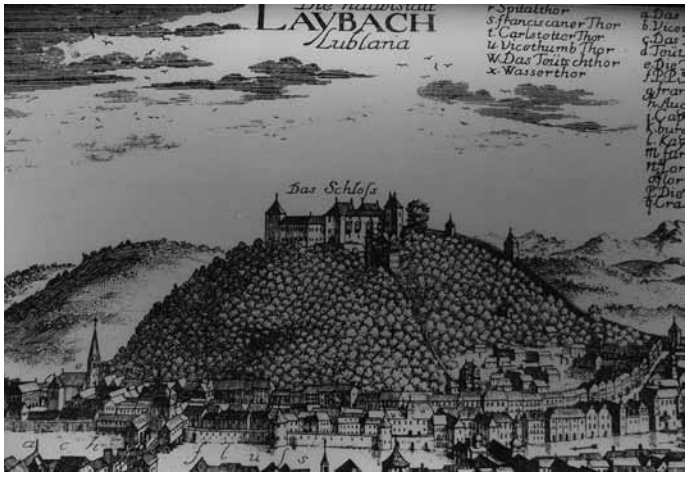
Задум об'єднання всіх словенських, хорватських і сербських земель Габсбурзької імперії найяскравіше проявився на засіданнях крайнських провінційних зборів 15–16 січня 1909 р., а також у Травневій Декларації у рейхсраті 30 травня 1917 р. За цим послідував ще сильніший деклараційний рух, що, як колись табірський, пов'язав усіх словенців. 16 серпня була створена Національна Рада в Любляні, яка перейняла на себе управління всіма словенськими землями, 29 жовтня 1918 р. була створена Держава Словенців, Хорватів і Сербів з центром у Загребі, 31 жовтня – Національний уряд у Любляні, що в Словенії виконував всю державну владу, тобто державну владу в межах її повноважень, а також повноважень Національного віче, за свідченнями Ю. Перовшека, який пише: "Має бути підкреслено, що це підтвердило позицію словенського народу як суверенної держави та інституту національного самовизначення в міжнародному житті"[6]. Отже, це була перша реальна форма реалізації програми Об'єднаної Словенії.

При створенні Держави СХС вже було ясно, що свого часу вона поєднається з Королівством Сербією – неясним був тільки спосіб об'єднання. 23 листопада в Загребі розпочалася сессія центрального Національного Віче: більшість його виступала за монархію й негайне злиття. Першогрудневий Акт про об'єднання не включав позиції Національного Віче щодо правил прийому нової конституції, коли для цього мала бути кваліфікована більшість у дві третини, й, таким чином, це об'єднання являло собою своєрідний обман. Видовданська Конституція була через 2 роки прийнята „похмурою більшістю" у 13 голосів, із 40 словенських депутатів за неї проголосувало лише 12.

Після Першої світової війни, таким чином, з одного боку, у Словенії в рамках Королівства СХС прийшов кінець німецького керівництва, головування німецької мови, ризику германізації. Словенська мова стала єдиною для шкіл та офіційних документів і почала вільно росповсюджуватися та розвиватися. Але, з другого боку, першому словенському урядові та автономії зусиллями центрального уряду в Белграді у липні 1919 р. прийшов кінець, а вже до цього закінчилася й початкова самостійність у військовому командуванні словенською мовою, яка ще діяла до лютого 1919 р.

Провал програми Об'єднаної Словенії на внутрішньодержавному рівні супроводжувався подальшими втратами словенської території та населення – вже у дуже широкому масштабі на рівні міжнародному. Розпад Австро-Угорщини приніс державне розрізання Словенії. У нещасливому для словенців 1920 році Примор'є з найбільш передовою та заповзятливою підприємницькою частиною словенців за Рапалльською угодою здобула Італія; Каринтія була загублена через плебісцит та перейшла до Австрії. Об'єднаної Словенії не було. Жодним шматком своєї словенської землі словенці не володіли самостійно.

Це сталося через низку зовнішніх причин та факторів впливу.

Список використаних джерел:

1. Moritsch A. Koroški plebiscit / Andreas Moritsch // Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti. - Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998. – Str.267.

2. Melik V. Die nationalen Programme des Matija Majar-Ziljski / Vasilij Melik // Matija Majar-Ziljski: zbornik / Andreas Moritsch (Hg). - Klagenfurt: Hermagoras, 1995. - Str. 98-99.

3. Granda S. Graška Slovenija v letu 1848/1849 / Stane Granda. - Zgodovinski časopis. - 1974. - Letnik 28.- Str.53.

4. Zarnik V. 21., 26. in 30. januar / Valentin Zarnik // Novice. - 6. 02.1867. - Tečaj 25. -List 6. - V Ljubljani: J.Blasnikovi nasledniki, 1848. - Str.43-45.

5. Melik V. Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991... - Str.18.

6. Perovšek J. Oblikovanje slovenske nacionalne države leta 1918 / Jurij Perovšek // Prispevki za zgodovino delavskega gibanja. - 1985. - Letnik 25. - Str.59.

(Завершення статті читайте у наступному номері „З.С.")

Катерина МАЛЬШИНА,
кандидат історичних наук, доцент, ст. наук. співроб. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, НАНУ

Воладислав ВОЛОБУЄВ,
кандидат філософських наук, доцент, Запорізький національний технічний університет

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається походження та головні пункти словенської національно-політичної програми Об'єднаної Словенії, виділені етапи розвитку. Проаналізовано її вплив на словенську політику з точки зору міжетнічних та міжнародних відносин у ІІ пол. XIX – І пол. XX ст.

Ключові слова: Словенія, Об'єднана Словенія, національно-політична ідея.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается происхождение и основные пункты словенской национально-политической программы Объединенной Словении, выделены этапы развития. Проанализировано ее влияние на словенскую политику с точки зрения межэтнических и международных отношений в ІІ пол. XIX – І пол. XX ст.

Ключевые слова: Словения, Объединенная Словения, национально-политическая идея.

Суспільна реакція на ультиматум 1890 р.

(з історії англо-португальського колоніального протистояння в Африці)

УДК 94(100) «1890»

Summary

The article is devoted to one of the episodes of the colonial distribution of Africa in the late nineteenth century – the British ultimatum to Portugal of 1890. The focus is on the reaction of British and Portuguese society to diplomatic complications between the two countries. It was established the relationship between this event and the fall of the Portuguese monarchy in 1910.

Keywords: **Britain, Portugal, colonialism, ultimatum 1890, public opinion.**

Впродовж останньої чверті XIX ст. проблема колоніального розподілу Південної Африки дедалі помітніше негативно впливала на англо-португальські відносини. Обидві країни мали власні масштабні проекти, пов'язані з майбутнім устроєм цих земель. Для Англії найважливішим африканським проектом стала ідея створення безперервної смуги володінь від Капської колонії до Єгипту, для Португалії – від Анголи до Мозамбіку.

Претензії Лісабона на суверенітет над великим коридором, що зв'язував прибережні райони Анголи та Мозамбіку суцільною смугою португальських володінь, картографічно матеріалізувалися в знаменитій «рожевій мапі», яка стала засобом вироблення масового уявлення про власну імперію. На мапі рожевим кольором позначалися території, на які Португалія мала намір пред'явити свої «історичні права». Хоча це, за влучним виразом американського історика Чарльза Е. Ноуелла, «було швидше прийняттям бажаного за дійсне, ніж суцільними володіннями» [1, p. 136], мапа швидко заволоділа уявою людей, ставши своєрідним національним символом, що втілював патріотичний міф, заснований на ідеї відродження втраченої імперської величі. Проштовхуючи «рожеву мапу», португальський уряд намагався відновити свій статус великої колоніальної держави, остаточно втрачений після Берлінської конференції 1884–1885 рр., однак португальська вісь «захід – схід» і британська вісь «південь – північ» не могли співіснувати.

Зважаючи на репрезентативність історіографії, ми не будемо вдаватися у деталізацію причин, перебігу та сутності англо-португальського конфлікту. Мету ж пропонованого дослідження вбачаємо у проведенні порівняльного аналізу реакції британського та португальського суспільства на ультиматум 1890 р.

Оскільки ключ до розуміння подальших внутрішніх колізій лежить у царині міжнародних відносин, варто бодай пунктирно окреслити особливості англо-португальських відносин кінця XIX ст. У 1880-х рр. португальське колоніальне марення було переважно латентним, а протистояння в основному велося на дипломатичному рівні. Однак наприкінці десятиліття до Лондона почали надходити тривожні новини, пов'язані з активізацією португальських експедиційних військ на спірних територіях. Двосторонні відносини стрімко загострювалися. Кульмінація настала 11 січня 1890 р., коли британський прем'єр-міністр Роберт Солсбері відправив до Лісабона ультиматум із категоричною вимогою вивести португальські війська з території проживання племен макололо і машона та регіону Шире-Ньяса (Малаві), де зіткнулися інтереси двох країн. Ультиматум містив попередження про те, що у випадку невиконання цих вимог, Лондон піде на розірвання дипломатичних відносин і застосує силу, для чого туди прибуло британське судно «Еншантресс» [2, p. 1].

Ультиматум спричинив у Лісабоні сильний ажіотаж. Португальський уряд усвідомлював своє хитке становище не лише у районі спірних територій, але й на міжнародній арені. В умовах запеклої колоніальної боротьби лише за допомогою Британії Португалія могла втримати свої, порівняно невеликі, однак важливі для неї володіння – як в Африці, так і за її межами (на західному березі Індії, в Південному Китаї (Макао) та на острові Тимор). Відтак, Лісабон не знайшов жодної розумної альтернативи, окрім як виконати цей ультиматум. Державна рада затвердила наступну відповідь уряду: «Зіткнувшись із загрозою неминучого розриву відносин із Великою Британією, і всіх наслідків, які можуть бути ним викликані, уряд Його Величності вирішив поступитися вимогам... Уряд Його Величності вважатиме спірне питання остаточно вирішеним у випадку посередництва або арбітражу і направить генерал-губернатору Мозамбіку накази, яких вимагала Велика Британія» [3, с. 212]. Відповідь Лісабона спровокувала внутрішні потрясіння в країні, здійнявши потужну хвилю антибританських націоналістичних настроїв.

Як відомо, з початку 1880-х рр. націоналізм виступає потужною політичною силою. Фактично кожна держава в Європі перетворювалася на національну. Зважаючи на синхронність світової історії, не стала винятком і Португалія, де націоналізм перестає бути доктринальним ядром декількох

ліберальних інтелектуалів, які боролися з абсолютизмом на початку століття, перетворюючись на справжній ідеологічний цемент цілої «уявної спільноти». Кілька десятиліть відносної політичної стабільності та повільної, але неухильної індустріалізації країни здійснили істотний вплив на свідомість португальців. Зростання національної самосвідомості відбувалося одночасно з виникненням промислової та комерційної буржуазії і міського пролетаріату. Вирішальну роль у формуванні нації відіграло те, що Бенедикт Андерсон називає «друкованим капіталізмом», коли завдяки ринковому буму відбулося широке розповсюдження друкованої літератури національними мовами.

Проект будівництва нації йшов пліч-о-пліч із проектом будівництва імперії. Важливим постулатом національної ідеї була концепція пробудження батьківщини як імперської держави, що прагне компенсацій за минулі приниження і повернення давно втраченого престижу, представленої колишніми символами і сучасними героями. Інтереси відновленої імперії мали захищатися впливовими інститутами – такими як Лісабонське географічне товариство і, на переконання націоналістів, антимонархістів і федералістів, Португальською республіканською партією, яку політичні події незабаром висунули до авангарду протесту й агітації.

Щойно новина про ультиматум стала надбанням громадськості, португальські оцінки англо-португальських відносин почали виразно радикалізуватися. Так, у ті дні щоденна португальська газета «O S culo» закликала співвітчизників до консолідації та спротиву британському військово-морському флоту, що нібито пливе з Гібралтару бомбити Лісабон. На першій шпальті видання пропонувалося піддати британські кораблі, «флот безжального і жорстокого Джона Булля», патріотичному артилерійському обстрілу. У статті наголошувалося на підтримці цієї пропозиції Францією, Іспанією та Італією [4, p. 1].

На нашу думку, малоймовірно, що Португалія у цьому конфлікті могла отримати підтримку з боку великих держав. Справа в тому, що узгодження на Берлінській конференції 1884–1885 рр. нового принципу розмежування африканських територій обумовило субалтернізацію Португалії в «європейському концерті». Критерієм розподілу відтоді стали не історичні права на географічні відкриття, на чому наполягав Лісабон, а ефективна окупація, що відповідало експансіоністським інтересам основних колоніальних хижаків. Важливість португальського фактору зменшувалася як шагренева шкіра. Показовими видаються міркування португальського міністра військово-морського флоту та заморських територій Антоніо Енеса. Ось що він записав у своєму щоденнику напередодні ультиматуму: «Англія збирається влаштуватися посеред наших володінь. Звичайно, якщо ми сидітимемо склавши руки, вона виштовхне нас у море. Розраховувати на європейський захист, зокрема на Німеччину, є повним абсурдом. Вона заради нас навіть пальцем не поворухне» [5, p. 411].

Ультиматум викликав сильні антибританські настрої у всій Португалії. Підтримуючи португальські претензії в Африці, лісабонська преса підігрівала антибританську реакцію. Журналісти, поети, письменники, студенти та громадськість у цілому протестували проти «грубого порушення міжнародного права». На конференціях, вуличних демонстраціях, політичних мітингах, у незліченних поемах, статтях, брошурах і карикатурах англійці зображувалися підступною нацією піратів і корисливих торгівців, здатною на найобразливіші та найогидніші вчинки проти свого давнього союзника.

Суспільна реакція характеризувалася не лише жорсткими антибританськими, а й антимонархічними випадами. Політика монархії розглядалася як акт національної зради. Король й уся династія Браганса були затавровані боягузами, розбещеними торгівлею святою Батьківщиною заради власних меркантильних інтересів. Один із безпосередніх учасників тих подій відмічав їхню потенційну революційність. За наявності єдиного політичного центру, який би кинув рішучий виклик існуючій владі, монархія цілком могла зазнати краху [6, p. 96–104].

Проте «народний рух», як його називали республіканські газети, представляв дискретний континуум протестних виступів найрізноманітніших соціальних, політичних та економічних груп. Незважаючи на масштаб і бурхливість, він, за великим рахунком, залишився політично нешкідливим. Протести обмежилися закликами до збройного опору, всенародним збором пожертв на купівлю військового корабля, бойкотом британського імпорту і збуту британської продукції, а також утисками британських підданих, які, зокрема, проявлялися відмовою останнім у прийомі в театри та готелі. Лунали навіть пропозиції очистити португальську мову від англійських запозичень і заборонити викладання англійської мови в португальських школах [7, p.

385]. Коротше кажучи, все, що здавалося англійським, переслідувалося і публічно ганьбилося.

У даному контексті викликає зацікавленість стаття «Політика неперекладу: тематичне дослідження англо-португальських відносин» [8]. Її автор давно і добре відомий у певних наукових колах. Це – професор порівняльної літератури Лісабонського університету Жоао Феррейра Дуарте. Систематизувавши всі переклади Шекспіра, видані в Португалії з 1874 до 1900 рр., він відстежив певну закономірність: усі вони виходили друком у 1880-х рр. – період, для означення якого вчений запропонував вживати визначення «епоха Шекспіра». Одночасно Дуарте помітив промовисту відсутність перекладів, притаманну останньому десятиліттю XIX ст. Окрім лібрето опери Джузеппе Верді «Фальстаф», кількох сонетів і двох п'єс, також присвячених фігурі Фальстафа, жодних нових перекладів або нових видань, популярних у попереднє десятиліття творів, у цей час не з'являлося. Для позначення виявленої тенденції вчений запровадив поняття «ідеологічне ембарго». Вищеописаний кейс є промовистим прикладом того, що свідки й учасники тих подій сприйняли ультиматум як сильний удар по національній гідності. Велика Британія асоціювалася із загрозою для цілісності португальської колоніальної імперії.

Особливу зацікавленість викликає репертуар спектаклів, поставлених упродовж 1890-х рр. Лісабонським оперним театром. Мова йде про те, що адаптовані для опери класичні сюжети Шекспіра, на відміну від друкованих видань, у поультимативний період не втратили своєї популярності серед цільової аудиторії. У той час, як останні потерпали від ідеологічного ембарго, оперний Шекспір залишався на підйомі. Особливою популярністю користувалися «Гамлет» Амбруаза Тома та «Капулетті і Монтеккі» Вінченцо Белліні, величезний творчий успіх мали «Фальстаф» і «Оттело» Джузеппе Верді. Усі вистави зберігалися у репертуарі впродовж багатьох років, а «Оттело» взагалі сьогодні ми могли б описати як справжній касовий хіт [8, p. 105].

Такий стан справ пояснюється місцем опери на португальському ринку культури та мистецтва, або, за визначеннями відомого французького соціолога П'єра Бурдьє, «ринку символічної продукції». Справа в тому, що з моменту свого виникнення, опера призначалася для культурного споживання соціальною та політичною елітою, зокрема двором короля, аристократією й іноземними дипломатами, функціонувала як «знак розрізнення». Під час британської окупації часів Піренейських війн Лісабонський оперний театр вважався єдиним місцем, де пропонувалися розваги, гідні смаків і статусу окупаційних сил. У цьому контексті, мабуть, не дивно, що Шекспір опинився в епіцентрі боротьби за владу двох політичних угрупувань: династичних консерваторів і республіканських націоналістів. Він був джерелом роздратування для антибританського табору й одночасно приносив насолоду «вірнопідданим», відповідальним за, нібито, ганебну капітуляцію країни перед обличчям конкуруючого імперіалізму. Зважаючи на це, доволі знаковим був маршрут протесту, яким рухався натовп, що зібрався на вулицях Лісабона. Як повідомлялося в пресі, в ніч на 12 січня розлючений натовп штурмував оперний театр із вимогою відмінити виставу. Це був акт повалення культурного символу, що втілював британські цінності [8, p. 106].

В Об'єднаному Королівстві також пильно слідкували за процесами, що відбувалися на міжнародній арені. Британська преса не лише інформувала читачів про події, що відбувалися за межами Туманного Альбіону, а й впливала на формування суспільної думки. Зі статей, опублікованих у британських газетах напередодні ультиматуму, можна зрозуміти, наскільки правомірною вважалася британська позиція. Фактично, конфлікт висвітлювався як логічне завершення тривалого спору, позбавленого «raison d' tre» (розумних підстав для існування).

21 грудня 1889 р. на шпальтах чергового номера ліберального тижневика «The Spectator» була розміщена редакційна стаття «Суперечка з Португалією», у якій, між іншим, зазначалося: «З першого погляду стає абсолютно зрозуміло, що Португалія не може ані колонізувати, ані цивілізувати такі просторі території, а це перша вимога Європейської конференції, яка розподілила території Нігеру і Конго» [9, p. 872].

Подібні настрої передавалися й більшістю інших видань, незалежно від їх ідеологічного та політичного спрямування. Консервативний «Saturday Review» так визначив англійську позицію у цьому питанні: «Хоча все міжнародне право є доволі суперечливим, існує, напевно, менше суперечностей навколо пунктів, ніж процесуальних дій, необхідних для оцінки законності вимог інших країн. Однак без них не обійтися при проведенні розслідування та вжитті заходів, принаймні, щодо припинення у деякий спосіб вкрасти чужі володіння. У будь-якому випадку не існує достатніх доказів, представлених на підтримку португальської позиції» [10].

Впливовий ліберальний журнал «Fortnightly Review», обґрунтовуючи правомірність дій Лондона, згадував про вдало укладений за два роки до цього з інкосі народу матабеле договір. 5 січня 1890 р. на сторінках видання з'явилася розлога стаття, присвячена португальській експансії в Африці. У ній, після аналізу причини англо-португальського конфлікту, було зроблено висновок, що не існує жодних доказів ефективної окупації цих територій будь-якою державою, однак право Британської Південно-Африканської компанії, а, отже, й Британії, користуватися надрами на землях Лобенгули закріплене договором про концесію [10].

Не залишилися поза увагою й політичні та дипломатичні здібності прем'єр-міністра. У період кризи, 15 січня 1890 р.,

ліберальна «The Guardian» зазначала: «Лорд Солсбері не міг вимагати меншого. Це скромна, помірна вимога. Португальці повинні залишити країну, в якій вони зробили так багато зла, і повернутися в межі своїх власних визнаних кордонів. Він показав, що знає, як використати в підходящий момент дві взаємодоповнюючі якості – тривале терпіння і жорстке рішення» [10]. Загалом, позиція ліберальної преси підтверджує той факт, що експансіоністська та колоніальна політика, яку проводив консервативний уряд, не була ворожою і зовнішньополітичній концепції лібералів. Ключовим моментом зовнішньої політики завжди був принцип двопартійності – спільна політика уряду та опозиції на міжнародній арені.

Схожу позицію зайняла единбурзька «Scots Observer», що відображала, як правило, погляди консерваторів. Оглядачі цього періодичного видання відмічали: «Несподівані та категоричні дії лорда Солсбері наприкінці минулого тижня легко пояснити. Португальці скаржаться на їхню надмірну тиранічність, але забувають згадати про причини конфлікту, адже наші добрі союзники самі накликали на себе ці неприємності» [10].

Окрім того, британська преса майже одразу провела паралелі між заворушеннями і діями республіканців. Так, 19 лютого 1890 р. «The Guardian» писала: «Жоден англієць, незважаючи на свою далекоглядність, не міг передбачити тієї бурі, яку в Португалії спричинила суперечка навколо озера Ньяса.

До цього могли призвести три причини – збудливий характер південних народів; самобичування португальців за тривале нехтування чудовими колоніальними можливостями; і, нарешті, інтриги республіканців» [10].

Португальське питання з певною періодичністю ставало предметом активного обговорення в британських політичних і дипломатичних колах. Чинником, що активізував еліти, стала угода про лімітацію кордонів між португальськими й англійськими володіннями в Африці, підписана 20 серпня 1890 р., однак так ніколи й не схвалена кортесами. 31 грудня посол Британії в Лісабоні Джордж Глінн Петре у приватному листі Солсбері писав про зрив підписання договору: «На зміну відносній помірковаості загальної атмосфери (за винятком, звичайно, республіканців, які продовжують розважатися брехнею й брутальністю) прийшли безглуздий шовінізм та істеричний патріотизм, що, зробивши об'єктом глузування усю країну і перелякавши попередній уряд, увінчалися дурістю відмови від серпневого договору. У межах визначених кордонів нинішній уряд має свободу дій, оскільки крайня необхідність дружньої домовленості з нами не викликає сумніву в жодної зі сторін» [10].

Одночасно амбасадор наголошував на примарності загрози для існування монархії: «Я повністю погоджуюся з твердженням Вашої Світлості, що небезпека для монархії спонукатиме інші держави замовити слово за Португалію ...звичайно, був момент, коли лідер республіканців мав можливість повалити монархію, але бразильська революція наблизилася до цього значно ближче ніж наша суперечка, і ця можливість вже втрачена» [10].

Події в Порту змусили його відмовитися від категоричності своїх попередніх суджень. Нагадаємо, що 31 січня 1891 р. в Порту загони муніципальної гвардії придушили воєнний республіканський державний переворот, який став першим виступом проти монархії. Містяни протестували проти слабкості корони, рішень уряду і вимагали повернення втраченого статусу великої держави. У ті дні у приватному листі до очільника урядового кабінету Петре писав: «Інцидент в Порту надзвичайно серйозний, хоча повстання й енергійно та динамічно придушили. На даний момент усе спокійно і, швидше за все, так буде найближчим часом. Однак ці події залишили відчуття небезпеки і вказали на вразливі місця» [10].

У британських колоніальних колах серпневий договір також не знайшов однозначної підтримки. У цій складній ситуації на авансцену виступив ніхто інший як прем'єр-міністр Капської колонії Сесіль Родс. Продовжуючи жити планами будівництва трансафриканської імперії від Кейптауна до Каїра, він гостро відреагував на можливість його ратифікації. 23 вересня 1890 р. Родс надіслав статс-секретарю міністерства закордонних справ Філіпу Каррі гнівного листа, одна з частин якого повністю характеризує позицію південноафриканської колоніальної адміністрації: «Я взяв на себе сміливість негайно Вам телеграфувати з приводу португальського договору в надії, що ще не занадто пізно, аби виправити завдану шкоду. Тепер, коли португальський кабінет пішов у відставку, я сподіваюся, що ви зупините процес ратифікації цього мерзенного договору, в рамках якого

ми не лише нічого не отримаємо, але й зазнаємо колосальних збитків» [10].

І він продовжував: «Ви віддали половину Баротсе, який щойно був офіційно переданий нам... Ви віддали весь Газаленд. Сьогодні я маю довірену особу поряд з королем і щодня очікую звістку про прийняття ним нашого прапора... Ви віддали Маніка. Сьогодні мої люди займаються і цим. Більше вони не терпітимуть, надалі ними не правитиме напівкровка, сподіваюся, що Ви привернете увагу лорда Солсбері до цього факту» [10].

Родс включив до свого арсеналу ряд аргументів, що стосувалися «звірячого управління португальцями підданими тубільцями». У зв'язку з цим він наголошував: «Саме нації такого сорту Ви без вагомих причини віддали половину Африки, і я можу лише занести до протоколу своє глибоке переконання, що Ви забезпечите нам у майбутньому неприємності, коли ця угода пройде» [10].

Резюме Родса було наступним: «Насамкінець, можу лише додати, що, коли Ви хоч трохи цінуєте мою діяльність, Ви проігноруєте англо-португальський договір. Я не бачу нічого, крім неприємностей у майбутньому, якщо його підтримають, і не думаю, що вимагаю занадто багато від Вашого відомства, коли прошу прийняти до уваги мої аргументи» [10].

Оскільки серпневий договір відхилили, всі учасники подій зійшлися на тому, що за цих обставин неможливо досягти modus vivendi в англо-португальських переговорах.

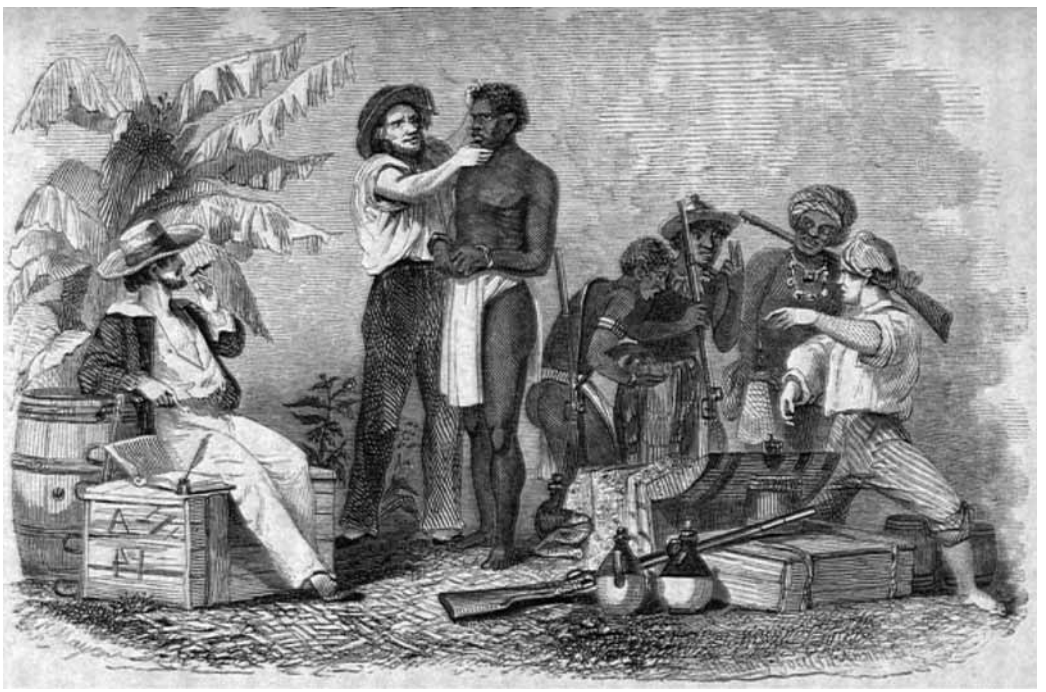
Зрештою, підписаний 11 червня 1891 р. двосторонній договір зафіксував кордони португальських південноафриканських володінь: західним кордоном Мозамбіку визначалася лінія на відстані 600 миль на схід від східного кордону Анголи, який був визначений лише приблизно [11, p. 254].

Португальці далеко не одразу перетравили нанесену їм образу. Англо-португальським відносинам знадобилося багато часу на те, щоб, принаймні, заспокоїтися. Вагомий внесок до процесу примирення та реконструкції двосторонніх відносин вніс Луїс Пінто де Соверал.

Наприкінці 1890-х рр. Португалія переживає важку економічну та фінансову кризу. У 1897 р., після призначення надзвичайним посланником і повноважним міністром до Сент-Джеймського двіру, Соверал почав працювати над можливістю отримання британського кредиту, але на заваді цим планам стала Німеччина. 30 серпня 1898 р. було підписано англо-німецький договір про розподіл португальських колоній, за умовами якого, коли Португалії знадобиться фінансова допомога, Англія та Німеччина домовлялися спільно надати їй позику. Було домовлено, що позика надаватиметься лише під забезпечення митних та інших доходів з її колоній: англійська позика – доходами з південної частини Мозамбіку від річки Замбезі та північної частини Анголи, а німецька – з решти цих колоній і португальської частини о. Тимор [12, p. 71–72].

Варто наголосити, що згаданий договір був зі сторони Лондона лише тактичним ходом, аби змусити Німеччину відмовитися від можливої підтримки Франції у Північно-Східній Африці, як це сталося під час Конголезької кризи 1894 р., коли Лондон намагався отримати у Леопольда II коридор до Судану. Окрім того, за свою евентуальну частину в португальських колоніях німецький уряд обіцяв припинити підтримку бурських республік. Звісно, правлячі кола Англії не могли прийняти перспективу колоніального посилення Німеччини. Відтак, коли 13 липня португальський уряд розпочав переговори з Францією, Лісабон отримав повну британську підтримку.

Англо-бурська війна також посприяла подоланню конфліктогенного спадку. Як результат, вже 14 жовтня 1899 р. зближення між двома країнами було закріплене Віндзорським протоколом, що підтвердив попередній договір про альянс, вперше укладений у XVII ст. За цим договором Португалія отримувала британські гарантії недоторканості своїх територій як у Європі, так і за її межами. Одночасно Лісабон погодився припинити поставки зброї через Лоренсу-Маркеш до Трансвааля та офіційно оголосити нейтралітет в англо-бурському конфлікті [12, p. 93–95].

Соверал докладав титанічних зусиль, працюючи на зближення обох країн. Він завжди знаходив засоби для досягнення поставлених цілей. Амбасадор майстерно використовував тісне переплетіння англо-португальських королівських родинних зв'язків. Для кращого розуміння його дипломатії необхідно наголосити, що король Португалії Карлуш I і королева Вікторія були родичами. Принц-консорт Альберт був двоюрідним братом Фердинанда Саксен-Кобург-Готського, одруженого на королеві Марії II, бабусі короля Карлуша I.

На початку XX ст. Соверал посприяв обміну королівськими візитами. У квітні 1903 р. король Едуард VII відвідав Португалію. У листопаді-грудні 1904 р. король Карлос здійснив зустрічний візит до Великої Британії. У січні 1905 р. Лісабон відвідали члени королівського дому – герцог і герцогиня Коннаутські, а вже у квітні з візитом до Португалії прибула королева Олександра, що стало черговою сходинкою зміцнення дружніх зв'язків між обома країнами.

Король Мануель II, який змінив на португальському престолі свого батька Карлуша I, вбитого в лютому 1908 р., провів зустріч з Едвардом VII у листопаді 1909 р., під час якої був нагороджений орденом Підв'язки – вищим лицарським орденом Великої Британії. 20 травня 1910 р. він прибув до Лондона вдруге, аби провести британського монарха в останню путь.

5 жовтня 1910 р., після падіння монархії, Мануелю II довелося залишити Португалію. Притулок король знайшов у Англії. На батьківщину вигнанець так ніколи й не повернувся.

Прогнозу Петре, озвученому прем'єр-міністру в уже згаданому приватному листі від 31 грудня 1890 р., не судилося збутися: «На моє особисте переконання, безпеці престолу нічного не загрожує, однак у нього, на жаль, не має того авторитету, якого хотілося б побажати» [10]. Дійсно, зважаючи на неспроможність запропонувати новий «контракт» різноманітним верствам португальського населення, король і монархія втратили будь-яку цінність в очах підданих і, відповідно, здатність мобілізації ресурсів для самозахисту. Прихильники республіки, не маючи позитивної програми, виявилися сильними у деструктивній частині, у критиці монархії, на яку потужна хвиля республіканської патріотичної пропаганди поклала усю відповідальність за колоніальні та міжнародні поразки. Відтак, важко не помітити пряму історичну лінію, що тягнеться від подій 1890 р. до вбивства короля (1908 р.) і повалення монархії (1910 р.).

Підсумовуючи, зауважимо: по-перше, реалізація імперських амбіцій Португалії, зокрема її спроби поширити свій суверенітет на території, розміщені між Анголою та Мозамбіком, підвищили градус напруги між Лісабоном і Лондоном; по-друге, британський ультиматум здійняв у країні потужну хвилю обурення: з одного боку, широке розповсюдження отримали антибританські настрої, з іншого – це сильно підірвало авторитет королівської влади, звинувачувану у національній зраді; по-третє, гіркота поразки в імперських змаганнях і зумовлене нею приниження спричинило ресентиментні реакції, що, у кінцевому підсумку, призвели до повалення монархії (1910).

Список використаних джерел:

1. Nowell C.E. The Rose-Colored Map: Portugal's Attempt to Build an African Empire from the Atlantic to the Indian Ocean / Charles E. Nowell. – Lisboa: Junta de Investigaçao Cientifica do Ultramar, 1982. – 273 p.

2. The Ultimatum to Portugal // The Times. – 1890. – Jan. 14. – P. 1.

3. Хазанов А.М. «Розовая карта» и борьба европейских держав за раздел португальских колоний / Анатолий Михайлович Хазанов // Новая и новейшая история. – 2006. – №1. – С. 207–214.

4. Ao Povo De Lisboa / O Século. – 1890. – №2 (851), 16 de Janeiro. – P. 1.

5. Santos B.S. Portugal: Tales of Being and Not Being / Boaventura de Sousa Santos // Facts and Fictions of António Lobo Antunes. – Dartmouth, Massachusetts: Tagus Press, 2011. – P. 399–443.

6. Teles B. Do Ultimatum ao 31 de Janeiro: esboço de historia política / Basilio Teles. – Lisboa: Portugália Editora, 1968. – 364 p.

7. Sequeira G.M. Historia do Teatro Nacional D. Maria II: Publicaçâo Comemorativa do Centenario 1846–1946 / Gustavo de Matos Sequeira. – Lisboa: Oficinas Gráficas de Ramos, Afonso & Moita, 1955. – Vol. 1. – 843 p.

8. Duarte J.F. The Politics of Non-Translation: A Case Study in Anglo-Portuguese Relations / João Ferreira Duarte // TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction. – 2000. – Vol. 13, №1. – p. 95–112.

9. The Quarrel with Portugal // The Spectator. – 1889. – Dec. 21. – P. 872.

10. Coelho T.P. Lord Salisbury's 1890 Ultimatum to Portugal and Anglo-Portuguese Relations / Teresa Pinto Coelho [On-line resource]. – Access Mode: – http://www.mod-langs.ox.ac.uk/files/windsor/6_pintocoelho.pdf

11. Hertslet E. The Map of Africa by Treaty / E. Hertslet. – London: Harrisons and Sons, 1896. – Vol. II. Great Britain and France to Zanzibar. – 966 p.

12. British Documents of the Origins of the War 1898–1914 / Ed. by G.P. Gooch, H. Temperley. – London: Printed and Published by His Majesty's Stationery Office, 1927. – Vol. 1. The End of British Isolation. – 355 p.

В'ячеслав ДОЛІД,
кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, економіки та менеджменту освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено одному з епізодів колоніального розподілу Африки кінця XIX ст. – британському ультиматуму Португалії 1890 р. Основну увагу приділено реакції британського та португальського суспільства на дипломатичні ускладнення між двома країнами. Встановлено взаємозв'язок між цією подією та падінням португальської монархії в 1910 р.

Ключові слова: Британія, Португалія, колоніалізм, ультиматум 1890 р., опінія.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена одному из эпизодов колониального раздела Африки в конце XIX в. – британскому ультиматуму Португалии 1890 г. Основное внимание уделено реакции британского и португальского общества на дипломатические осложнения между двумя странами. Установлена взаимосвязь между этим событием и падением португальской монархии в 1910 г.

Ключевые слова: Великобритания, Португалия, колониализм, ультиматум 1890 г., общественное мнение.

Європейська ідентичність: характер, особливості та механізми формування

Частина І

Порушення складної та поліваріативної проблеми ідентичності вимагає поглибленого наукового аналізу низки аспектів. У сукупності вони становлять концентроване поле, у фокусі якого знаходиться ядро конструювання ідентичності. М. Кастельс в образній науковій формі називає глобалізацію та ідентичність двома символами сучасності – силами, що структурують щойно народжуваний новий світ. Це твердження влучно відображає, з одного боку, суть сучасних трансформаційних змін на просторі Європи, а, з іншого, зміст і направленість процесів конструювання європейської ідентичності.

У нових умовах постає питання про характер і направленість вектору процесів розвитку сучасної Європи. При цьому, водночас спостерігається підвищений інтерес до загальної тематики європейської ідентичності. Європейський Союз розглядає європейську ідентичність як вирішальний та вагомий крок у легітимації цього наднаціонального утворення, що нині переживає кризові явища. Відтак спільна політико-правова та культурно-історична ідентичність її частин повинна ствердити єдність Євросоюзу.

Мета статті обумовлена необхідністю комплексного аналізу підходів до феномену європейської ідентичності, визначення базових характеристик останньої та вибудовування концептуального каркасу понятійного дискурсу. При цьому «європейська ідентичність» розглядається нами радше не як явище, а як умовний конструкт. Зазначимо, що уявлення про ідентичність формується у процесі маркування назви – «європейська», що вказує на просторову та культурну локалізацію проблеми.

Визначена мета передбачає вирішення низки таких завдань: з'ясування причин актуалізації проблеми; обґрунтування використання концепту; експлікація поняття у широкому та вузькому значенні; виявлення особливостей його трактування в нормативно-правовому полі ЄС; осмислення характеру та механізмів творення; вироблення інтерпретаційної схеми для окреслення процесів творення європейської ідентичності.

Оскільки дискурс ідентичності виопуклюється під час глибинних трансформацій та за потреби пошуку нових орієнтирів, спробуємо у загальних рисах окреслити причини актуалізації дискусії щодо європейської ідентичності наприкінці XX – початку XXI ст. Так, Кріс Шор (C. Shore) вирізняє дві головні причини зацікавленості проблематикою ідентичності в Європі, підкреслюючи при цьому існуючий дефіцит європейської ідентичності: політичну і комерційно-господарчу. Пропонуємо виокремити такі причини:

- Поява на геополітичній карті світу Європейського Союзу та процес подальшого його розширення.

- Карколомні зміни загального світоустрою та світооблаштування, формування нового світопорядку. (Кардинальна зміна міжнародно-політичної парадигми внаслідок революцій кінця 1980-х рр., розпаду СРСР, закінчення «холодної війни» тощо. Як зазначає Р. Дарендорф, «революція 1989 року і глобалізація відкрили зачинені раніше двері»).

- Активні процеси глобалізації, за якої відбувається форматування нових механізмів культуротворення, нової ієрархії локальних культур. (Відомий німецький соціолог У. Бек визначає глобалізацію як «процеси, в яких національні держави та їх суверенітет вплітаються до павутини транснаціональних áкторів і підпорядковуються їх владним можливостям, їх орієнтації та ідентичності». Зауважимо, що на думку автора, це процес, який «створює транснаціональні соціальні зв'язки та простори, знецінює локальні культури і сприяє виникненню третьої культури». Водночас російський політолог А. Уткін зауважує, що глобалізація вельми специфічно інтегрує світ: одні інтеграційні зусилля призводять до очікуваного об'єднувального результату, інші – оголюють непримиренні суперечності. Як наслідок такого суперечливого процесу глобалізації може виникнути криза ціннісних орієнтацій та криза цивілізаційної рівноваги у світі).

- Зміна природи, структури й форм модерних держав. (У цьому сенсі йдеться про «денаціоналізацію – ерозію, але й можливу трансформацію національної держави у державу транснаціональну». Динамічність перетворень національних і політичних систем та відповідно детермінована специфіка зовнішньополітичних стратегій окремих держав).

- Зміна характеру цивілізаційних загроз і нездатність національних держав самостійно вирішувати проблеми глобального масштабу та значення (регулювання економіки, боротьба проти тероризму та морського піратства, захист прав людини тощо).

- Руйнування / стирання кордонів внаслідок розвитку світової та регіональної інтеграції, економічної глобалізації; посилення ролі транс-економічних корпорацій на світовій арені.
- Формування інформаційного суспільства, що за допомогою всесвітньої мережі Інтернет також долає державні кордони. Нові умови різнорівневого комунікування між державами та окремими громадянами.
- Потреба альтернативних орієнтирів (колишні підходи/орієнтири, що давали можливість орієнтуватися в житті, вже недієві й мало що пояснюють. Як підкреслює Р. Дарендорф: «У цьому світі без опори люди шукають нових зв'язків...»).
- Зростання рівня масових міграцій людей; появи феномену номадизму (номадизм – це сучасне наукове поняття, що означає:1) кочовий (мобільний) спосіб життя людей, характерний для носіїв субкультури XXI ст.; 2) концепцію, згідно з якою майбутнє людства бачиться не в національно-територіальній залежності та обмеженості, а у вільному пересуванні по всій планеті людей та їх творінь; всепланетне козівництво) як нового способу життя та мислення людини у XXI ст.
- Трансформування смислового поля диспозиції «Свій-Чужий-Інший».
- Трансформація ідентичності під впливом внутрішніх, регіональних і глобальних чинників в умовах мінливості глобалізованого світу. (Виникає палімпсестна

ідентичність. Як зазначає З. Бауман, така ідентичність «плинної сучасності» змінює режими пам'яті й забуття (останнє стає значущішим, ніж увічнення).
- Поширення універсальних форм матеріальної та духовної культури.
- Формування нових відносин у просторі криз ідентичностей та ін.

Інтерпретативні рамки дослідження базуються на твердженні П. Бергера: «Ідентичність залишається незрозумілою, поки вона не має місця в світі»; тобто – ідентичність претендує на «розміщення». Відповідно параметри ідентичності мають корелювати з просторовими, смисловими, ціннісними та часовими формами.

Відтак, видається за доцільне увиразнити широке й вузьке смислове використання концепту «європейська ідентичність», усвідомлюючи умовність будь-яких поділів. Зокрема у широкому розумінні йдеться про маркування європейськості за географічною належністю. У вузькому – про ідентичність належних до спільноти Європейського Союзу громадян, тобто як конструкт Євросоюзу, як явище, породжене фактом існування Європейського Союзу та його кордонами. Однак і в цьому сенсі можна говорити про дві площини проблеми: «внутрішній вимір» – характеристика процесів у межах Європейського Союзу та поза ними (умовно – між членами Європейського Союзу та Іншими) – «зовнішній вимір».

Принагідно зазначимо, що проблема ідентичності вельми важлива для Європейського Союзу, оскільки, як підкреслюють німецькі дослідники М. Яхтенфукс та Б. Колєр-Кох, Європейський Союз – це не лише інститут, що допомагає вдосконалити механізми вирішення спільних проблем та конфліктів, «Європейський Союз – це нормативний політичний устрій, що має вирішальний вплив на індивідуальне та колективне життя».

Базовим положенням міркувань є те, що ідентичність – тимчасовий, відносний, незавершений конструкт, що має онтологічний статус проекту чи постулату. М. Кастельс під ідентичністю розуміє процес, через який соціальний áктор впізнає себе і конструює смисли, головно на основі певної культурної властивості або сукупності властивостей, окрім ширшої співвіднесеності з іншими соціальними структурами. Іспанська дослідниця М. Ґібернау стверджує, що європейська ідентичність, як і національна ідентичність, коли її прищеплює держава, – це спрямована згори вниз інституційно створена ідентичність, призначена сприяти зв'язкам солідарності серед розмаїтого населення, але, разом із тим, це – більшою мірою проект на майбутнє ніж реальність.

На підставі методологічного доробку конструктивістів європейську ідентичність можемо розглядати як конструйований феномен. Із цього випливає, що: 1) існують цілі, задля досягнення яких європейська ідентичність створюється; 2) європейська ідентичність постає як результат реалізації європейською елітою політики ідентичності.

Наша модель будується з урахуванням того, що ідентичність ніяким чином не розглядається як стабільне осердя самості, а, навпаки, артикулює неможливість такої інтегральної, гармонійної, заданої на всі часи моделі. Відтак ідентичність має:
- ареал поширення;
- темпоральну визначеність;
- форми прояву;
- атрибутацію тощо.

Ідентичність виникає з серії ситуативних (політичних, культурних та інших подій) і змінюється теж ситуативно. Маркери ідентичності рухливі, вони обумовлюються безліччю чинників: географією культурних ареалів, історичними кордонами соціополітичних утворень, маргіналізацією або націоналізацією суспільства, трансформаціями в будь-якому елементі соціокультурної системи тощо. Іден-

тичність є своєрідним інструментом для розпізнання й структурування реальності в часі й просторі, розставляння в ній акцентів й відновлення визначеності. Йдеться про визначеність швидше процедурну ніж змістовну, визначеність маркування, називання людей, речей і відносин легалізованим чи узгодженим ім'ям.

Як слушно зауважує В. Мартьянов, «ідентичність як проблема виникає під час змін, у ситуації, коли вимагається об'єднати новою синтетичною ідентичністю традиційні «самоочевидні» ідентичності, створити нове соціокультурне колективне Я, наприклад, ту ж націю-державу».

В умовах постмодерного суспільства з його багатомірністю топологічної диференціації (П. Бурдьє) ідентичності конструюються у взаємодії різноманітних, часом суперечливих дискурсів, практик і позицій у межах дискурсивних формацій, які лише назагал визначають, «що може й повинно бути сказане» (М. Фуко). Такі конструкти неминуче мультипліцитні, фрагментарні, постійно перебувають у процесі змін і трансформацій. У дослідженні ми орієнтувалися на дискурсивний підхід, що сприймає ідентичність як те, що перформативно породжується діями, які ефективно функціонують у певному континуумі.

Процес формування європейської ідентичності безпосередньо пов'язаний із традиційними та актуальними уявленнями про саму Європу та спільноту європейських громадян. При цьому усвідомлюємо, що «ментальна географія» (як спроба систематизації та оцінки уявлень про навколишній простір) має незаперечну феноменологічну природу.

Європа залишається плодом власної історичної свідомості, на основі якої вибудовується економічна, політична, культурна єдність. Водночас пошуки «вічної» Європи стають способом самоідентифікації європейських народів. Польська дослідниця О. Гнатюк відзначає, що «коли заходить розмова про європейську ідентичність, зазвичай апелюють до поняття спільноти, опертої на середземноморську (грецьку і римську) культуру та на християнство (іноді разом із його коренями), яке сформувало Європу, а також – хоч і не завжди – до спадщини епохи Ренесансу».

Наразі термін «європейська ідентичність» використовується в такій кількості різних контекстів, що в результаті значення цього поняття стає дуже розмитим, майже повністю втрачаючи будь-яку аналітичну точність. На різні підходи до визнання або невизнання самого факту наявності європейської колективної ідентичності в історіографії вказує А. Мартинов. Так, Г. Безьєр зазначає, що історичний період домінування в Європі тоталітарних нацистських та фашистських режимів став однією з причин дуалізму національних ідентичностей європейських народів та наднаціональних ідентичностей європейських еліт. Натомість Р. Ельм веде мову про континуїтет європейської ідентичності впродовж усіх періодів історії Європи. Х. Каеблє показав, як змінювалося сприйняття Європи європейцями впродовж XIX–XX століть. На його думку, європейська «уявна спільнота» як певна «єдність» існує принаймні впродовж двох століть. Однак Г. Брунн в монографії «Історія європейської інтеграції від 1945 р. до сьогодення» доводить, що формування колективної європейської ідентичності відбувалося лише після творення наднаціональних європейських інституцій.

Українська дослідниця Н. Пелагеша пояснює подібне розмежування поглядів намаганням авторів з'ясувати, «чи перейшли процеси євроінтеграції ту межу, за якою з далеких для пересічної людини міждержавних відносин вони перетворюються на частину її життя, впливаючи на свідомість, світогляд та життєву позицію». При цьому авторка підкреслює: «Ідея Європи концептуалізується через ідентичність».

Європейський Союз складає іспит великого соціально інженерного експерименту, суть якого полягає у спробах збереження та підтримання різних форм групової ідентичності. Спільна європейська ідентичність, що формується в країнах ЄС, є сумісною з національними ідентичностями держав-членів Євросоюзу. Кожен рухається за своєю власною траєкторією, але об'єднується єдиним етичним імперативом. Хоча європейські культури дійсно різноманітні, їх єдність в Європейському Союзі визначає європейську культурну концепцію. Це дозволяє підтримувати національні та регіональні традиції, оскільки надає можливість комбінувати культурні розбіжності на загальних підставах. При цьому також варто враховувати те, що в умовах глобалізації світової політичної системи та внутрішньої трансформації національних держав відбувається переосмислення традиційних концептів національної ідентичності та громадянства. Ця тенденція реалізується в явищах нівелювання кордонів між національними державами, зростання рівня людської мобільності, збільшення кількості та посилення впливовості національних меншин у різних країнах світу. У результаті описаних процесів такі характеристики як етнос, народ, нація все більше «розмиваються», а реальний онтологічний статус цих спільнот постійно піддається сумніву.

Як зауважує Е. Сміт, створення культурного простору споріднених культур, наприклад, – європейської, означатиме, що вона буде заснована на ґрунті спільної європейської культурної спадщини (міфів, символів, вартостей, спогадів), але так, що вони не конкуруватимуть зі ще сильними й могутніми національними культурами. Тільки таким чином буде витворений новий тип колективної ідентичності, що охоплює, але не скасовує окремі нації.

Йдеться про народження нового типу колективної ідентичності, функції якої відрізняються від функцій ідентичності національної. З цієї точки зору вона постає як ще одна колективна ідентичність, що існує поряд з іншими колективними ідентичностями громадян країн-членів ЄС.

На сьогодні окреслилося декілька основних підходів до розуміння європейської ідентичності та оцінки її місця в житті Європи. Одні автори заперечують право на існування європейської ідентичності, апелюючи до сили національно-політичного елементу і висуваючи, як визначальну, національно-державну ідентичність народів Європи. Інші говорять про виникнення постнаціонального європейського простору, висуваючи концепції «єдиної Європи» або «Європи регіонів», у яких, навпаки, на перше місце висувається європейська ідентичність або європейська регіональна ідентичність, і втрачається значення національно-державної ідентичності. Це викликає спротив національно-свідомого громадянства європейських країн, котре вбачає у цьому загрозу власній національній приналежності. Існує й третій, найоптимальніший, на наш погляд, підхід до проблеми європейської ідентичності. Він передбачає органічне поєднання трьох можливих рівнів самоідентифікації спільнот об'єднаної Європи:

- національний, що існує на звичному для нас державному рівні;
- панєвропейський (транснаціональний), що формується на наднаціональному рівні, створюючи такий феномен як «європейська ідентичність»;
- етнічний, що спостерігається на регіональному рівні поліетнічних суспільств.

М. Загартак характеризує нову європейську ідентичність: інклюзивна; багатошарова та множинна (зможе інкорпорувати багато існуючих різних субнаціональних (регіональних), національних та наднаціональних ідентичностей); міжкультурна, багатокультурна (буде визнавати, поважати та сприяти розвитку існуючого різноманіття, але також спроможна виробляти нові ідентичності); побудована на основі демократії та на демократичному баченні спільної Європи; побудована на наднаціональному, демократичному патріотизмі.

З огляду на появу нового феномену, С. Хантінгтон зазначив: «Найвиразніше виникнення нової, «наднаціональної ідентичності», проявилось в Європі; при цьому воно сприяло подальшому звуженню ідентичності у багатьох європейських народів: шотландці все рідше ототожнюють себе з Великобританією, однак охоче зараховують себе до європейців – тобто ідентичність шотландська виростає з ідентичності європейської». Видається важливим зауважити, що національні ідентичності є переважно культурними, а європейська ідентичність інструментальною.

Водночас пам'ятаємо, що для появи будь-якого типу колективної або особистої ідентичності має з'явитися образ «іншого», на тлі якого і відбувається процес самоідентифікації. Саме «іншість» постає поштовхом для формування ідентичності. Культурні ідентичності завжди є гетерогеннішими та складнішими, ніж це передбачає їх інструменталізація. «Немає ідентичності, яка визначала б себе інакше, ніж як через свій зв'язок з численними іншостями, які вона успадковує, і до яких вона, з огляду на це, належить», – зауважує сучасний французький філософ М. Крепон.

Очевидно, що з огляду на існування чітко визначених кордонів ЄС «інший» автоматично з'являється за межами цих кордонів. Тому об'єктивною основою постання європейської ідентичності є дихотомія «ми – вони», яка виражається в протиставленні «ми – громадяни Європейського Союзу, а вони (ті, хто за кордоном) – ні». У цьому контексті заслуговує на увагу модель процесу створення будь-якої колективної ідентичності: «Створення кордонів є першою стадією, тому що вони позначають різницю між внутрішнім та зовнішнім, чужим та своїм, рідним та нерідним, друзями та недругами, культурою та природою, просвітництвом та варварством». Підкреслимо також, що колективна ідентичність «європеєць», що ґрунтується на усвідомленні особливості географічного положення та відокремленості території Європи певними (нехай навіть уявними) кордонами, є укоріненою в історії субконтиненту та свідомості народів Європи. С. Карпов пише з цього приводу: «Поряд із формуванням націй одним із феноменів раннього нового часу було усвідомлення європейцями своєї культурно-політичної спільності. Поняття Європа стало актуальним на фоні відкриття нових континентів та знайомства з іншими цивілізаціями, релігіями та культурами. При всіх етнічних та конфесіональних відмінностях європейські народи об'єднувала спільність історичного походження, території, християнської віри, культурних та політичних традицій».

Концепції європейської ідентичності, що активно розроблялися з моменту проголошення «Декларації європейської ідентичності» (1973 р.), вибудовуються головним чином навколо «ми-почуття», яке повинні розділяти усі, хто ідентифікує себе як європейця. При цьому методологічно в основу поняття європейської ідентичності від початку було покладене невирішене запитання: хто такі «ми»? Це фактично означає, що подальший дискурс щодо європейської ідентичності базується на уявленні про певну «ідеальну спільноту», якої, можливо, взагалі не існує на онтологічному рівні реальності. З іншого боку, ідентичності за типом «ми-європейці» можна надати й іншу інтерпретацію – як спільноті, що покладає в основу свого існування європейські цінності: свободу особистості, ліберальну економіку, демократичні норми права, етнокультуралізм. Однак, у такому випадку, кордони Європи значно розширяться, оскільки відповідні цінності є сьогодні не лише європейськими.

(Завершення статті читайте у наступному номері „З.С.”. Зі списком використаної літератури можна ознайомитись на сайті http://uaforeignaffairs.com/)

Алла КИРИДОН,
доктор історичних наук, професор, директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво», заслужений діяч науки і техніки України

Школа дипломатії США

УДК 94:327(321)

Summary
The article is devoted to US diplomacy. Readers will get acquainted with the bases of activity, functions, mechanisms and training schemes, as well as the main tasks of the United States diplomatic service.
Key words: **United States diplomatic service, schools of diplomacy, training schemes.**

Глобальна стабільність і процвітаюча, розвинута економіка є життєво важливими для забезпечення безпеки та благополуччя всіх американців. Тому Сполучені Штати тісно співпрацюють з іншими урядами, міжнародними організаціями та місцевими інституціями з метою реалізації поставлених задач, – читаємо в документах Інституту закордонної служби (Foreign Service Institute) Державного департаменту США. Засадами американської дипломатії визначено: Мир, Процвітання, Демократію та Розвиток.

Дипломатія США працює над різноманітними глобальними проблемами, які щоденно постають перед країною та її громадянами. Діяльність дипломатичної служби охоплює ареал від договорів про права людини та торгівлю – до контролю над озброєннями та охорони навколишнього середовища. До того ж дипломати активно працюють зі своїми зарубіжними колегами для забезпечення свободи та можливостей власних громадян. Кожне зовнішньополітичне рішення американського президента та державного секретаря ухвалюється з урахуванням інтересів та захисту американського народу.

На Державний департамент США покладено реалізацію національних інтересів. Заради досягнення цієї мети департамент впроваджує підготовку дипломатів, розширює договірно-правову основу своєї діяльності, надає допомогу країнам, що розвиваються, тощо. Задачі департаменту викладені у щорічних фінансових звітах. У документі за 2016 рік йдеться про те, що покликання департаменту полягає у формуванні та підтримці мирного, процвітаючого, справедливого і демократичного світу та сприянні стабільності й прогресу на користь американського народу та людей у всьому світі. Цю місію департамент реалізує через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), яке інвестує кошти в спільну безпеку та розвиток, що, в кінцевому підсумку, сприятиме успішному розвитку людства [1].

Державний департамент США реалізує зовнішню політику президента та представляє інтереси Сполучених Штатів в інших країнах і міжнародних організаціях. Цілі департаменту можуть диференціюватися щодо різних держав і народів та з часом змінюватися. Водночас протягом років основними напрямами його роботи є кілька політичних завдань, що поділяються на п'ять категорій:

Захист Сполучених Штатів та американських громадян: від загроз тероризму, зброї масового знищення, інфекційних хвороб, торгівлі наркотиками, злочинності та деградації навколишнього середовища. Американські посольства та консульства за кордоном також забезпечують захист та допомогу американським громадянам за кордоном:

Просування демократії: підтримувати новостворені демократії та засуджувати режими, що позбавляють своїх громадян права вибирати своїх лідерів на вільних, справедливих і прозорих виборах;

Захист прав людини: сприяти повазі до прав людини, сприяти верховенству права, відповідальності та боротьбі з безкарністю, сприяти зусиллям з реформування та зміцнення Комісії ООН з прав людини;

Заохочення економічного зростання та процвітання: підтримувати економічний розвиток через зростання інвестицій та експорту, демократизацію, а також зменшення рівня бідності та боротьби з хворобами завдяки програмам Агентства США з міжнародного розвитку;

Сприяння міжнародному розумінню американських цінностей та політики: залучати міжнародну аудиторію через офіційні заходи та публічні програми в посольствах, а також програми обмінів між людьми до широкого спектру різноманітних сфер, включаючи мистецтво, культуру, освіту, спорт і науку [2].

Американські дипломати реалізують інтереси США через співробітництво в галузі безпеки, торгівлі, налагодження економічної стабільності, належного управління та сталого розвитку. В дипломатичній діяльності згадуються як найуспішніші програми, так і провальні проекти американської дипломатії. Серед успішних:

«Мир в Естонії». Організація Північноатлантичного договору (НАТО) забезпечує цій країні безпечне і мирне існування.

«Процвітання в Руанді та Маврикії». Завдяки багатостороннім програмам, таким як «Power Africa» та «Закон про зростання та можливості в Африці» (AGOA), американська дипломатія сприяє підвищенню економічного зростання та торговельних можливостей згаданих держав, розбудові співробітництва між США та африканськими країнами Руандою і Маврикієм. Американські дипломати створюють політичні, економічні та фінансові засади для інвестування в економіку цих країн, розвиток торгівлі та підприємництва.

«Демократія в Перу». Американські дипломати працюють над впровадженням прозорості дій влади, що підтримує права людини та рівні можливості. У Перу американська дипломатія пропонує альтернативні варіанти для розвитку та підтримки верховенства права і зміцнення громадянського суспільства, також допомагаючи країні викорінити наркоторгівлю.

«Розвиток в Камбоджі». У цій країні американські дипломати співпрацюють із владою та суспільством,

щоби задовольнити потреби громадян у кращому доступі до охорони здоров'я, освіти та економічних можливостей. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) допомагає Камбоджі підвищити врожайність сільського господарства, а також сприяє здоровому харчуванню та збереженню навколишнього середовища тощо.

Водночас згадуються і неуспішні дії дипломатичної служби. У першу чергу називається провал дипломатії в Іраку та Афганістані. Екс-міністр оборони США Роберт Гейтс, виступаючи в Канзаському держуніверситеті (2007 р.), пояснював ситуацію, що склалася, зменшенням уваги до підготовки дипломатичних працівників і нестачею відповідного фінансування. За його словами, фінансування невійськових програм залишається непропорційно незначним порівняно з тим, що країна витрачає на військові потреби. Бюджет для міністерства оборони, не рахуючи операцій в Іраку та Афганістані, становив майже половину трильйона доларів. Загальна сума заявок на державний департамент у закордонних справах становила 36 мільярдів доларів... Існує потреба у різкому збільшенні витрат на цивільні інструменти національної безпеки: дипломатію, стратегічні комунікації, закордонну допомогу, громадянські дії, економічну реконструкцію та розвиток [3].

Отже, неуспішність дій дипломатії в Іраку та Афганістані Р. Гейтс пояснював тим, що дисбаланс між роллю дипломатії та оборони склався в результаті зменшення ролі дипломатії, що спричинено відсутністю широкого розуміння важливості дипломатії, а також відсутностю ресурсів на Державний департамент та інші відомства закордонних справ. До того ж негативну роль відігравала і неузгоджена політика та неузгоджена реакція цих структур на швидкі зміни міжнародних пріоритетів.

Відсутність ресурсів для дипломатії призвела до значного скорочення професійних кадрів, – підкреслюють і в Американській академії дипломатії. Справедливо зазначити, що протягом останніх років Державний департамент і USAID почали відновлюватися за рахунок збільшення кількості посад за ініціативою «Дипломатія 3.0» та «Ініціативи лідерства розвитку в USAID». Ці ініціативи були спрямовані на те, аби до 2014 року збільшити склад закордонної служби на 25% та Агентство США з міжнародного розвитку – на 100% [4]. Тим самим передбачалось заповнити вакантні місця Держдепартаменту та USAID, зменшити залежність від підрядників та, врешті, відновити досвід дипломатичної команди.

Зрозуміло, що збільшення кількості працюючих в дипломатичній сфері не вирішить проблему. Найважливіше полягає в тому, щоби повернути дипломатичній службі відповідний професійний рівень із постійною освітою та підготовкою; службі, яка оперативно і професійно реагує на швидкозмінне геостратегічне середовище. Необхідність у цьому все більше загострюється відповідно до змін динаміки міжнародних відносин, нових технологій та актуальністю лідерства в зовнішній політиці, що стає більш ускладненим ніж це було десять років тому. А для американських дипломатів головна відповідальність полягає в тому, щоб керувати цими змінами.

Наступне, на чому наполягають аналітики, професійна освіта необхідна для підвищення загального рівня роботи американської служби закордонних справ. Для того, щоби вона могла мінімізувати нестабільність та конфлікти, а за наслідками конфлікту виконувати провідну роль у постконфліктній стабілізації. Сама сутність зовнішньої служби вимагає ранньої і постійної професійної освіти та підготовки тих, хто вже працює, і тих, хто є новопризначеним на дипломатичну службу. Повноцінне навчання стало необхідним завданням, оскільки традиційні засоби отримання знань, навичок та ноу-хау дипломатичної професії, особливо тренінги на місцях та практика старших дипломатів, втратили свою ефективність. Нестача кадрів за останні 20 років створила прогалини у кількості середніх посадовців, які повинні надавати практичні поради та практичні знання підростаючому поколінню нових дипломатів.

Отже, освіта та навчання дипломатичної служби XXI століття мають бути частиною узгодженої моделі професійного розвитку, щоб забезпечити працівникам чітке уявлення про своє покликання: захищати національні інтереси шляхом переговорів, коли це можливо, а у випадку постконфліктної стабілізації, коли це необхідно. Подібно до військових офіцерів та корпоративних лідерів **служба дипломатії вимагає далекоглядного мислення і**

стратегічних дій, планувати та виконувати складні операції, реалізовувати політичні ініціативи та ефективно ними керувати. Професійний розвиток, на думку американських фахівців, має містити, крім постійного практичного навчання, всебічну і чітко визначену навчальну програму з метою досягнення інтелектуальної та оперативної широти і вміння вирішувати нагальні проблеми дня, що впливають на національну безпеку США.

Витоки проблем. *«Дипломатія носить бойові черевики»***.** Цей вислів з'явився під час розгортання іракської кампанії. Державний департамент та закордонна служба не були підготовлені до викликів Іраку та мандату іракської операції НСПД-44. Службі бракувало ресурсів, особливо – досвідчених дипломатів. Нагадаємо, що Сполучені Штати скоротили витрати на дипломатію після закінчення холодної війни. У 1990-і роки кадровий склад закордонної служби скоротився, оскільки новачків не приймали на роботу. Агентство США з міжнародного розвитку також зазнало збитків від старіння персоналу та звільнень, а також зменшення фінансування. Водночас, за цей же період Сполучені Штати відкрили 23 нових посольства в державах, що виникли після розпаду Радянського Союзу та Югославії – без надання додаткових ресурсів. У результаті жорсткість у розподіленні фінансів спостерігалася у дипломатичних представництвах в усьому світі, а здатність Америки здійснювати дипломатичні заходи і реалізовувати відповідні завдання погіршилася.

Початкові кроки з відновлення дипломатичної служби за ініціативою Департаменту дипломатичної діяльності спостерігаємо з 2001 р. За підтримки Конгресу **у 2002 – 2004 рр. до дипслужби США прийнято понад тисячу волонтерів та спеціалістів і близько 200 державних службовців**. Крім того, Конгрес уповноважив наймати 608 спеціалістів із дипломатичної безпеки та 561 консульського службовця, які фінансуються відповідними консульськими зборами. Однак додатковий персонал, призначений для заповнення вакансій, був швидко поглинений непередбачуваними вимогами Іраку, Афганістану та Пакистану. Незважаючи на мандат NSPD-44, із 2005 до 2008 рр. фінансування держави не дозволяло наймати нових працівників, за винятком консульських посад. Як наслідок, дипломатичні структури в усьому світі були позбавлені фахового персоналу, необхідного для кадрової роботи на найвідповідальніших робочих місцях. До кінця 2008 р. 17% позицій дипломатичної служби на посадах високого рівня, за винятком Іраку, були вакантними, а 34% посад середньої ланки були заповнені посадовими особами, які мали ранги нижче займаних посад. Наприкінці 2008 фінансового року 16% всіх структур дипломатичної служби США були вакантними, включаючи 25% внутрішніх позицій [5].

Запроваджене широке волонтерство на дипломатичних посадах призвело до різкого падіння професіоналізму дипломатичної служби в цілому. Навчання не відповідало потребам, а отримані навички не відповідали стандартам. З 44% всіх зарубіжних посад, що відповідно до критеріїв відомства вимагають компетентностей зі знання країни перебування, 25% були вакантними та понад 25% було заповнено тими, хто не опанував необхідними компетентностями. В результаті працівники сучасної закордонної служби не мали достатніх знань, навичок, здібностей та перспектив, необхідних для підготовки кар'єрних дипломатів XXI століття.

Ця гостра нестача професіоналів значно посилила проблему навантаження на діючих кадрових дипломатів. Реалізація нового плану наймання на роботу до дипслужби була розпочата Державним департаментом в період президентства Б. Обами. Для реалізації оприлюдненої дипломатичної тріади – **розумна сила дипломатії, розвиток та оборона** – пропонувалося збільшити персонал закордонної служби з кінця 2008 року на 2700 працівників, а в цілому їх кількість, як передбачалось, складатиме близько 14 600 осіб [5].

У дипломатичному середовищі США спостерігаються і деякі тривожні моменти: відірваність від громадян країн перебування, оскільки американські посольства перетворюються на недоступні фортеці. Доволі небезпечним для національних інтересів США є також поступове впровадження заходів, спрямованих на уніфікацію закордонних та внутрішніх державних служб. Іншою проблемою бачиться зниження рівня вмотивованості кар'єрним зростанням, що опосередковано викликано кількісним збільшенням політичних призначень на дипломатичні посади. Зазначене знову ж таки знижує планку професійної якості дипломатії. Водночас американські спостерігачі стурбовані також і намаганнями Держдепартаменту відмінити закон про закордонну службу. На їхнє переконання, **є необхідним визнати дипломатію як професію та забезпечити підтримку потреб закордонної служби** [5].

Навчальний процес. У підготовці професійних кадрів дипломатичної сфери американська школа вирішує такі завдання, як підбір кадрового складу дипломатичної служби, формування відповідного змісту дипломатичної освіти, розробка і впровадження методології навчання. Як бачимо, дипломатична сфера визначається американськими аналітиками як різновимірна і доволі складна діяльність, оскільки дипломатія виконує прогнозно-аналітичну, інформаційно-аналітичну, адміністративно-управлінську та консульську функції. Водночас, на дипломатію покладено і практичні завдання: підготовка пропозицій і рекомендацій, впровадження в життя практичних кроків і відповідних програм.

До Держдепартаменту США на дипломатичну роботу приймаються переважно особи, котрі мають вищу освіту – серед них більшість політологів, магістрів міжнародних відносин, юристів, економістів та істориків. Такий під-

хід є виправданим, оскільки вивільняє Інститут закордонної служби від додаткового навантаження – навчання загальним дисциплінам. Підготовка американських дипломатів з перших днів орієнтована на конкретну практичну діяльність, тобто конкретну спеціалізацію.

Сутність підготовки полягає у передачі слухачам навичок і вмінь, необхідних у подальшій роботі. Особлива увага надається методам навчання, наближеним до практичної діяльності. Це професійні тренінги, рольові ігри, «мозкові атаки» тощо. Для тих, хто працюватиме безпосередньо з населенням зарубіжних країн, як правило, в консульській службі, впроваджується соціально-психологічний тренінг з метою максимального ознайомлення і наближення аудиторії до умов роботи та перебування у країнах з протилежними світоглядами і мотиваціями.

У дипломатичних колах США часто постає питання щодо змісту підготовки слухачів: вивчати все чи конкретику по кожній країні. В сучасній дипломатії зроблено певний нахил до вивчення національних культур країн перебування, традицій, мови, що на даному етапі загострення політичних, економічних і світоглядних катаклізмів є виправданим. Однак звуження світогляду працівників дипломатичного фронту до однієї країни може позбавити їх спроможності аналізу і прогностичного мислення щодо поточних і майбутніх міжнародних подій.

Підготовку американських дипломатів здійснює Інститут закордонної служби – Foreign Service Institute (далі – FSI) – Державного департаменту (Вашингтон, США): заклад федерального уряду Сполучених Штатів. FSI забезпечує понад 800 навчальних курсів, у т.ч. майже 70 іноземних мов, навчаючи за рік понад 170 тисяч абітурієнтів для Державного департаменту та слухачів з понад 50 інших державних установ та відділень військової служби. Погодьтеся, це значні цифри навіть для такої країни як Сполучені Штати, оскільки поза офіційною школою дипломатії за цим напрямком активно працює значна кількість приватних вищих шкіл, коледжів, усіляких центрів, інших різноманітних структур. Однак основне завдання з підготовки дипломатів покладено на державну установу FSI.

Програми Інституту включають підготовку фахівців федеральних агентств закордонних справ Сполучених Штатів з питань зовнішньої служби та державної служби, а також тренінги для іноземних громадян, які працюють в дипломатичних установах США. Навчання на різноманітних курсах триває від кількох днів до двох років і покликане не тільки підготувати працівників для успішного виконання професійних завдань із метою посилення лідерських позицій США за кордоном, а також для адаптації закордонного персоналу до інших країн та культур. Навчання допомагає також членам сім'ї дипломата підготуватися до особливостей проживання за кордоном. Також надає працівникам та їхнім родичам важливу інформацію про такі актуальні теми як готовність до небезпечних, кризових ситуацій, поведінка під час різноманітних катаклізмів, війни, а також обізнаність з інформацією про кібербезпеку.

Інститут закордонної служби називають «прем'єр-міністром зовнішньополітичного відомства» уряду США, що покликаний забезпечувати професійні можливості навчання, необхідні для успішного розв'язання завдань на міжнародній арені. FSI сприяє набуттю змістовного, регіонального та лінгвістичного досвіду, удосконаленню лідерства, особистій стійкості та новаторському вирішенню проблем. Отже, на FSI покладене стратегічне забезпечення дипломатичного досвіду Державного департаменту США та всіх урядових структур у сфері зовнішньої політики.

Інститут закордонної служби включає чотири інститути за наступними напрямками: лідерство і менеджмент, мовні курси, професійні і регіональні навчання, опанування інформаційними технологіями, що у своєму складі має транзитний центр і офіс адміністративних функцій. *Школа мовних студій (The School of Language Studies, SLS)* пропонує опанування 70 мовами та проводить тестування більш ніж 100 мовами. Заняття можуть складати від 8 до 44 тижнів, залежно від складності мови та цілей навчання. Школа мовних студій Інституту також підтримує мережу шкіл з вивчення мови в Тайбеї, Йокогамі, Сеулі та бере участь в інших регіональних програмах на Близькому Сході, в Північній Африці та Азії, де пропонуються додаткові 44 тижні навчання за кордоном у разі опанування китайською, японською, корейською та арабською мовами. Програми та курси містять самостійне навчання, заняття молоді та курси дистанційного навчання. FSI є співрозробником шкали оцінки рівня володіння мовою, що використовується урядом США. Школа активно співпрацює з міжвідомчою спільнотою мовних тренерів і тестувальників уряду США та часто проводить тестування разом з іноземними агентствами з мовної підготовки.

Школа професійних та регіональних досліджень (The School of Professional and Area Studies, SPAS) пропонує навчання за спеціалізаціями – такими як консульська справа, управління торговельними зв'язками, політичні та економічні справи, публічна дипломатія, навчання та розвиток персоналу, управління офісом та програми орієнтації. Курси також включають теми з вивчення соціально-культурних моделей, політики, економіки і міжнародних відносин регіонів світу та окремих країн. SPAS забезпечує спеціальні програми в консульській, економічній та комерційній, управлінській, політичній і публічній дипломатії, а також програми, орієнтовані на підготовку нових кадрів для закордонної специфіки. У SPAS також розташований *Центр навчання дипломатії (CSCD),* де слухачі опановують сучасним дипломатичним досвідом, залучаючи найкращих практиків та лекторів. CSCD проводить порівняльний аналіз,

що враховується в навчанні FSI та використовується для підготовки фахівців у міжнародних справах у всіх підрозділах дипломатичної служби.

Школа прикладних інформаційних технологій (The School of Applied Information Technology, SAIT) складається з чотирьох семінарських курсів: покращення опанування професійною програмою; підготовка технологій, що використовуються в Державному департаменті фахівцями з інформаційних технологій; курси IRM, що надають IT-менеджери з широкими навичками IT-менеджменту, та тренінги.

Школа лідерства та менеджменту (The Leadership and Management School, LMS) пропонує обов'язкове та вибіркове навчання керівників та менеджерів, які переходять на виконавчий рівень; круглі столи та семінари з політичних питань для вищих керівників; навчання в галузі управління кризовими ситуаціями за кордоном та в Національному навчальному центрі з міжнародних питань.

Перехідний центр (The Transition Center, TC) готує співробітників та членів їхніх сімей до ефективної діяльності в системі закордонних справ у всіх питаннях, а також і після завершення їхньої кар'єри. Перехідний центр надає: загальну інформацію та інформацію щодо всіх вітчизняних та закордонних посад; проводить семінари та курси з вивчення життєвих навичок іноземних службовців та підготовки з питань безпеки; здійснює підготовку, консультування та надає іншу допомогу працівникам Державного департаменту та інших установ, що залучають послуги уряду США.

Складова ТС – Центр підвищення кваліфікації у сфері міжнародних відносин (TC's Center of Excellence in Foreign Affairs Resilience CEFAR) надає консультації та тренінги, спрямовані на допомогу особам, членам родин та колективам, які працюють у середовищі з високим рівнем стресу та високим рівнем загроз.

Інститут закордонної служби покликаний не тільки оперативно реагувати на запити американської практичної дипломатії, відповідно корегуючи свої навчальні плани й програми, а й розробляти прогнозні сценарії на перспективу. Значна увага надається аналізу впливу внутрішньополітичних факторів на формування зовнішньополітичного курсу країни, процесу прийняття політичних рішень, проблем управління у сфері зовнішньої політики. З цією метою організуються і систематично проводяться спеціальні курси: з системного аналізу у сфері міжнародних відносин; теорії міжнародних відносин; теорії і практики дипломатичних переговорів; політичного аналізу; застосування електронних технологій в практичній роботі дипломатичного відомства; психологічним складовим дипломатичної діяльності тощо.

Викладацький склад інституту забезпечують провідні вчені з відповідних напрямів університетських і науково-дослідних центрів США. Одним з популярних семінарів в зазначеній системі підготовки є спеціальний тренінг-семінар (близько 30 осіб) для керівного складу інших зовнішньополітичних міністерств і відомств, що складається з кількох десятків спецкурсів з питань внутрішньої та зовнішньої політики США і військової безпеки. Доволі змістовною є американська система підвищення кваліфікації провідних фахівців, що реалізується шляхом зарахування дипломатичних працівників до штату вищих навчальних закладів: направлення дипломатичних співробітників до науково-дослідних інститутів і центрів, а також на навчання до провідних університетів США термін на один рік. FSI має постійні творчі зв'язки з Гарвардським, Принстонським, Стенфордським та іншими провідними американськими університетами.

Дипломатичний персонал опановує такою тематикою як історія дипломатії (Diplomatic History), засади дипломатичної служби, функції дипломатичної служби (Discover Diplomacy); низкою навчальних програм і тренінгів Центру Фулбрайта (Fulbright Program) та Центру підготовки дипломатів (U.S. Diplomacy Center), а також може скористатися пропозиціями щодо підвищення кваліфікації або опанування початковими знаннями, що пропонуються для всіх бажаючих громадян США, за програмами: Global Youth Issues, Office of Overseas Schools, Youth Exchange Programs. (Привертає увагу поважне ставлення американців до історії дипломатії США. На офіційному сайті інституту розміщено понад 1700 інтерв'ю з провідними американськими дипломатами (середина XX – початок XXI ст.). Для полегшення опанування інформацією подається спеціально розроблений з цією метою Дипломатичний словник). Для всіх бажаючих стати держслужбовцями, зокрема і дипломатами, проводиться конкурсний відбір. Конкурсна експертиза, що відкрита для всіх заявників, може складатися з письмового тестування, оцінки рівня освіти та досвіду заявника та / або оцінки інших атрибутів, необхідних для успішної роботи на вивільненій посаді.

Американська школа дипломатії дотримується наступного правила: якщо закордонна служба повинна виконувати відповідну місію, встановлену законом, то вона також повинна вдосконалюватися.

Інститут закордонної служби на нинішньому етапі розробив нові програми для підвищення професійної освіти, але не має ресурсів для необхідного масштабу змін. Серед запропонованих схем – дистанційна освіта на вищому рівні, що розпочинається зі вступу на посаду і триває під час просування по службі до вищих посад. Наступний варіант – шестимісячний практичний курс після вступного курсу, що поєднує заняття протягом чотирьох днів на тиждень на кафедрі плюс один день в структурованій програмі в FSI. Водночас, для середньої ланки дипломатичних працівників до процесу навчання рекомендується залучати Бюро людських ресурсів для забезпечення збалансованості довгострокового розвитку кар'єри. Най-

складнішим завданням є підготовка вищого кадрового складу, оскільки це пов'язано з кар'єрним зростанням. Перевірку та контроль якості отриманих знань здійснює Експертиза закордонної служби, що є потрібним компонентом у реалізації завдань зовнішньої політики.

Як бачимо, дипломатична служба США стикається з подібними проблемами, що виникають перед дипслужбою нашої держави. Можливо, українській дипломатії стане в нагоді як позитивний, так і негативний досвід американської закордонної служби, що реалізується на засадах впровадження Миру, Процвітання, Демократії та Розвитку.

На завершення наведемо основні висновки і пропозиції провідних фахівців американської дипломатичної служби:

1. Нагальною необхідністю і найважливішою вимогою дипломатії США на сучасному етапі є забезпечення працівників дипломатичної служби якісною професійною підготовкою. Для цього пропонується:

- створити і реалізувати широку систему професійної дипломатичної освіти;

- розробити довгострокову програму академічної підготовки в галузі дипломатії (або в Інституті закордонної служби, або через угоду про співпрацю з провідними університетами США);

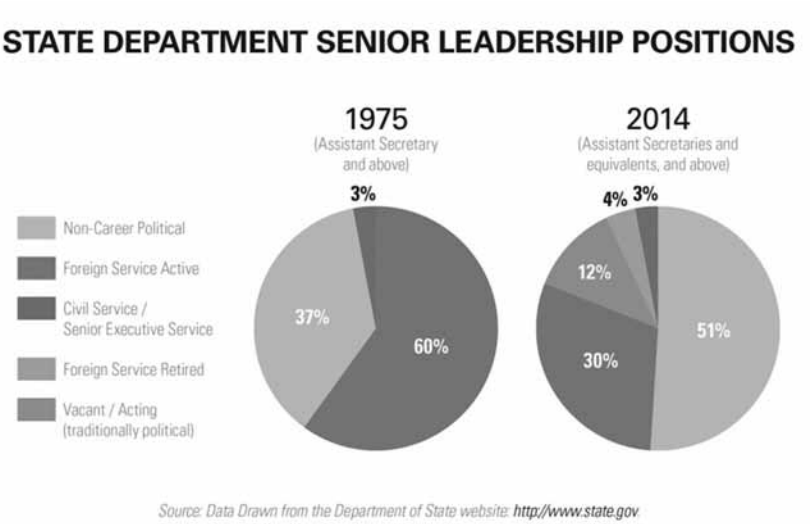
- ввести офіційне зобов'язання для кожного працівника зовнішньополітичного відомства пройти щорічний навчальний курс, пов'язаний з його кар'єрою до того, як він претендуватиме на вищу посаду;

- з метою опанування знаннями запровадити через веб-сайт спеціальний освітній ресурс, що містить такі кошики, як: сучасні дипломати і ветерани дипломатичної служби; функції дипломатичного корпусу; ознайомлення з географією розташування посольств і консульств; проблеми, що вирішують дипломати США; шляхи дипломатичного сприяння Сполученими Штатами розвиткові безпечного, демократичного і процвітаючого світу.

2. Скорочення витрат на дипломатичну службу Державного департаменту є неприпустимим і є серйозним ризиком для американської безпеки. Необхідно ліквідувати фінансовий дисбаланс між оборонною складовою держави та її дипломатією.

3. Повернути дипломатичній службі впливовий статус, що складається з двох компонентів: 1) з метою розширення кар'єрної мобільності взяти під свій контроль позиції вищих державних службовців; 2) запровадити новий варіант кар'єрного зростання для працівників державної служби – «Програму кар'єрної політики» для внутрішніх посад, що включатиме ранжування, мобільність та підвищення конкурентоспроможності.

4. Поради від бізнесових кіл: розробити і впровадити інтегровану щомісячну навчальну програму для представників комерційної дипломатії, а також програми обміну з зарубіжними колегами. Такий навчальний курс має охопити посадових осіб та представників місцевого персоналу від інших агентств, які займаються комерційною дипломатією [6].

Список використаних джерел:

State.gov. DipNote: DipNote: The official blog of the Department of State - https://diplomacy.state.gov/discoverdiplomacy/diplomacy101/issues/170606.htm

2. https://diplomacy.state.gov/discoverdiplomacy/diplomacy101/issues/170609.htm

https://diplomacy.state.gov/discoverdiplomacy/diplomacy101/issues/267356.htm

3. Міністр оборони Роберт М. Гейтс, Канзаський державний університет, 26 листопада 2007 р. - https://diplomacy.state.gov/discoverdiplomacy/diplomacy101/issues/170606.htm.

4. Ronald E. Neumann, a retired Senior Foreign Service officer who served as ambassador to Algeria, Bahrain and Afghanistan, is president of the American Academy of Diplomacy. American Diplomacy at Risk». - https://www.academyofdiplomacy.org/publication/american-diplomacy-at-risk/

5. «Доповідь про стратегію кадрової політики на 2010 рік». - State.gov. DipNote: DipNote: The official blog of the Department of State - https://diplomacy.state.gov/discoverdiplomacy/diplomacy101/issues/170606.htm

6. Education & Exchanges. - https://eca.state.gov/programs-initiatives/youth-programs; "Support for American Jobs – Parts I & II". - http://www.uscib.org/uscib-content/uploads/2017/07/Support-For-American-Jobs-II.pdf.

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор економічних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дипломатії США. Читачі ознайомляться із засадами, функціями, механізмами і схемами навчання, а також з основними задачами дипломатичної служби Сполучених Штатів Америки.

Ключові слова: дипломатія США, дипломатичні школи, схеми навчання.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена дипломатии США. Читатели ознакомятся с основами, функциями, механизмами и схемами обучения, а также с основными задачами дипломатической службы Соединенных Штатов Америки.

Ключевые слова: дипломатия США, дипломатические школы, схемы обучения.

Франческо Гвіччардіні: дипломат, політик, гуманіст
(до інституційних витоків європейських зовнішньополітичних традицій)

УДК 94:327(321)

Summary
The basic directions of political, diplomatic and literary working of the famous contemporary of the Renaissance – Francesco Guicciardini, because his practical experience and literary and poetic heritage had not lost their relevance to this day, and his name and work closely to bind Italy and Ukraine through the centuries and millennia of European history is analized at the article.
Keywords: **diplomacy, history of diplomacy, institutionalization, the Renaissance, Francesco Guicciardini, Italy, Ukraine.**

Гвіччардіні Франческо (Guicciardini, Francesco) (1483 – 1540) – італійський державний діяч, політик, дипломат, гуманіст, історик і автор політичних трактатів [1] – народився у Флоренції 6 березня 1483 року в сім'ї заможного флорентійського громадянина П'єро Гвіччардіні. Навчався у Феррарському та Падуанському університетах.

Він є сучасником і другом Нікколо Макіавеллі. Більш молодий і багатий Гвіччардіні зробив політичну кар'єру як посланник Флоренції в Іспанії при королеві Фердинандові II в період з 1511 до 1514 року, намісник у Папській області в період з 1516 до 1534 року, генерал папської армії, радник папи Климента VII і впливовий громадянин Флоренції після падіння республіки (1530).

Гвіччардіні був умілим адміністратором, передбачливим воєначальником – його блискучий розум і здатність передбачати події дозволяли йому попереджати тих, кому він служив, про можливі небезпеки та загрози для уникнення серйозних неприємностей.

Найвідоміша його робота – «Історія Італії» («Storia d'Italia», 1537 – 1540, опублікована в 1561 – 1564 роках), де дається широка панорама Італії в 1492 – 1534. Для цієї праці характерний піднесений стиль, виклад підкріплюється документами. Проникливістю суджень відрізняються і «Нотатки політичні і громадянські» («Ricordi politici e civili», 1525 – 1529, опубліковано у 1576 році).

«Історія Італії» – перша праця такого типу й перший приклад модерного історіописання [2]. В ній Гвіччардіні детально простежував політичну долю країни чи радше країн, адже тогочасна Італія ще була поділена на багато дрібних та середніх республік, князівств та герцогств, із 1492 до 1540 року, тобто того періоду, коли вона стала ареною для міжнародних конфліктів під назвою Італійські війни, свідком яких був сам Ф. Гвіччардіні. Він намагався зрозуміти причини політичних та військових поразок італійських держав. «Історія Італії» була опублікована через чверть століття після її закінчення (1561 – 1564) та принесла Гвіччардіні славу найкращого історика Італії та Європи. Макіавеллі та Гвіччардіні стали піком ренесансної історіографії та політичної аналітики Італії, які не отримали нових імпульсів розвитку в епоху пізнього Відродження, хоча закладені ними стандарти й традиції в європейській історіографії використовували майже до XVII ст. [3, p. 1-65].

В «Історії Флоренції» Франческо Гвіччардіні описав події від повстання Чомпі 1378 року й до 1509 року, коли була написана ця праця, тобто за два роки до іспанського посольства [4]. Гвіччардіні критично проаналізував еволюцію політичної системи Флоренції – від пополанської демократії до тиранії Медічі, прийшовши до висновку, що оптимальною формою правління для Флоренції була б олігархія, тобто «влада найкращих», у той же час беручи за приклад ідеальної держави Венеціанську республіку та її конституцію. Політичні вподобання не завадили йому, однак, чітко бачити та оцінювати ситуацію в державному житті та кулуарних настроях Флорентійської республіки, зміни структури влади, боротьбу різних політичних груп за владу. Але водночас, на відміну від Макіавеллі, свого друга, якого він, утім, часто критикував, Гвіччардіні не виправдовує авторитарну владу за жодних обставин. Він залишався вірним ідеям і принципам республіки, хоча й аристократичного забарвлення. Зокрема свої думки з цього приводу він викладає в діалозі «Про управління Флоренцією».

Аж до другої половини XIX століття Франческо Гвіччардіні був відомий насамперед як історик, але починаючи з 1857 року

почали виходити у світ невідомі раніше праці, виявлені в сімейних архівах у Флоренції. Політичні, головним чином, за змістом, вони змусили говорити про автора як про видатного публіциста [5].

Франческо Гвіччардіні – один з найбільших політичних мислителів пізнього Відродження. Продовжуючи традиції гуманістів, він вірив у здатність людини належним чином, тобто відповідно до розуму і природи, влаштовувати своє політичне буття. «Три речі хотів би я бачити перед смертю, – писав він, – це добре влаштовану республіку (йдеться про Флорентійську республіку) у нашому місті; Італію, визволену від усіх варварів; і світ, позбавлений тиранії попів». Його політичні, політико-дипломатичні та правові погляди викладені в таких працях як «Історія Флоренції», «Діалоги про управління Флоренцією» та інших. Гвіччардіні належить конституційний проект для Флоренції, який, продовжуючи характерні і для епохи Відродження, і для античності традиції, базується на змішаній формі правління. «Безсумнівно, що правління, змішане з трьох форм – монархії, аристократії і демократії, – краще і стійкіше ніж правління однієї з цих трьох форм, особливо, коли при змішанні з кожної форми взяте добре і відкинуте погане», – підкреслював мислитель.

Важливе місце в політико-дипломатичному і політико-правовому світогляді Гвіччардіні займає проблема свободи і справедливості. Він зазначав, що «фундаментом свободи повинно бути народне правління». Розробляючи раціоналістичні ідеї про свободу, справедливість, рівність, закони, він підкреслював, що «...влада повинна дотримуватися у всьому справедливості і рівності, бо тільки так у суспільстві може бути створено відчуття безпеки, загального добробуту і закладено основи для збереження народного правління». До певної міри, можна стверджувати, що для мислителя важливішим є забезпечення прав та інтересів конкретної особи, ніж забезпечення загального народоправства. Він зазначає: «Плоди свободи і ціль її не в тому, щоб кожен правив державою, бо правителем може бути тільки той, хто здатний і заслуговує цього, а в тому, щоб дотримуватися добрих законів і постанов». Для мислителя свобода тісно взаємопов'язана зі справедливістю. «Свобода в республіці – це слуга справедливості, – писав Гвіччардіні, – бо вона встановлена не для іншої цілі, як тільки для захисту однієї людини від посягань іншої. Саме тому античні народи вважали вільне правління не вищим і не кращим за інших і надавали перевагу правлінню, при якому краще забезпечуються охорона законів і справедливості». Тобто, головним є не форма правління, як така, а вміння організувати управління державою на основі законів і справедливості.

Значну увагу у своїх працях мислитель надає також самій дії добре продуманих законів. Якщо те чи інше явище не врегульоване законом, вважав мислитель, оскільки «неможливо охопити загальним правилом усі окремі випадки», воно повинно передаватися на розгляд судді, який, розібравши всі обставини справи, виносить рішення, керуючись «голосом своєї совісті». Проте і в таких випадках суддя не повинен порушувати принципів закону. Важливим елементом законності є система ефективних покарань. При цьому, він підкреслює, що справа не стільки в жорстокості покарань, як в однаковому підході до однакових правопорушень та в тому, щоб жодне правопорушення не залишалося безкарним.

У порівнянні з Н. Макіавеллі, вплив Ф. Гвіччардіні на подальший розвиток європейської правової та політичної думки значно менший [6, С. 52-53]. Це пояснюється рядом факторів. По-перше, жодна з праць мислителя не була опублікована за його життя. По-друге, виступаючи за конфедеративний устрій Італії, він не знайшов прихильників, більше того, був рішуче критикований діячами національно-визвольної боротьби італійського народу вже в пізніші періоди. Проте слід зазначити, що, тим не менше, у творах мислителя піднято й розроблено ряд проблем, які тільки значно пізніше знайшли належну увагу в європейській правовій та політичній думці, що, власне, і виводить Гвіччардіні в ряд найбільших представників політико-правової думки середньовічної Європи.

Гвіччардіні рухали егоїстичні мотиви, інтереси сім'ї та Флоренції, але, тим не менше, він створив проект майбутнього устрою Італії до її об'єднання.

Помер Гвіччардіні в Санта-Маргеріт поблизу Флоренції 23 травня 1540 року. Франческо Гвіччардіні і Нікколо Макіавеллі на початку XVI століття стали найбільш відомими представниками флорентійської школи дипломатії. [7].

Остаточно пов'язавши свою долю з Флоренцією, Франческо Гвіччардіні повністю поринає в дипломатичну діяльність й освоює віртуозність флорентійської дипломатичної школи. Він вдало поєднував дипломатію з літературною творчістю. У

дипломатичній діяльності Франческо Гвіччардіні втілилася тогочасна практика й найкращий дипломатичний інструментарій флорентійської школи дипломатів, яку уособлював сам Франческо Гвіччардіні. У добу його дипломатичної діяльності – добу Середньовіччя та раннього Нового часу – в Європі формуються основи національних моделей дипломатичних служб держав цього регіону.

Дипломатичний інструментарій та прийоми італійської – особливо флорентійської й венеціанської – дипломатії здійснили значний вплив на дипломатію, моделі дипломатії, органи зовнішніх зносин, що формувалися в цей час в Європі, дипломатію держав – Іспанії, Англії, Франції, Швеції та Австрії.

І для етичної, і для історичної, і для політико-дипломатичної концепцій Франческо Гвіччардіні характерний глибокий аналіз людських і суспільно-політичних взаємин. При цьому автор розкриває найпотаємніші причини вчинків, що здійснюються людьми і в державних, і в приватних, і в дипломатичних справах. У цьому виявляється психологізм робіт Ф. Гвіччардіні, властивий історикам раннього Нового часу.

Ф. Гвіччардіні як мислитель, дипломат і історик випередив свій час. Він увібрав гуманістичну систему цінностей, але в історико-політичних ідеалах зберіг оригінальність думок: не республіканізм, а олігархизм; не влада народу, а влада кращих; не монархізм для Італії, а федералізм. Він представляє собою новий тип непересічної особистості – прагматичний, практичний, реально сприймаючий людей з їх достоїнствами і недоліками. Окремі положення концепції Гвіччардіні – про державу як про систему, що розвивається, про кращий її устрій і досягнення суспільного блага, про витоки формування національного характеру й психології людей, про можливі шляхи об'єднання Італії, – наближають його до рівня пізнання й прогностичності, характерних для тогочасної політико-дипломатичної моделі інтелектуальної Європи [8].

LA HISTORIA
D'ITALIA
DI M. FRANCESCO GVICCIARDINI
GENTIL'HVOMO FIORENTINO.
Diuisa in Venti Libri.
Riscontrata con tutti gli altri Historici, & Autori, che delle istesse cose habbiano scritto, per
THOMASO PORCACCHI
DA CASTIGLIONE ARRETINO.
IN VINEGIA, PRESSO GIORGIO ANGELIERI.
M. D. LXXXIII.

Отже, на сьогодні твори Франческо Гвіччардіні несуть у собі гострий присмак суспільно-політичної та політико-дипломатичної злободенності такою мірою, що, читаючи їх, наразі здається, ніби читаєш статтю в якому-небудь сучасному солідному науковому аналітичному виданні. Політико-правова і політико-дипломатична спадщина Франческо Гвіччардіні отримала своє гідне продовження в наступні століття.

Список використаних джерел:

1. Гвиччардини Франческо. Заметки о делах политических и гражданских и другие сочинения / Пер. с итал. М.С. Фельдштейна. – М.: Академический проект, 2017. – 304с. – Серия «Теория власти».

2. Guicciardini F. The history of Italy / F. Guicciardini. New Jersey: Princeton, 2002. - 850 p.

3. Guicciardini F. Considerazioni intorno ai discorsi del Machiavelli sopra la prima deca di Tito Livio / F. Guicciardini // Guicciardini F. Opere. (Scrittori d' Italia): in 10 vol.- Bari: Laterza, 1932. Vol. VIII. - P. 1-65.

4. Guicciardini F. Storie Florentine / F. Guicciardini / A cura di R. Palmarocchi. Bari: Laterza, 1931. - 350 p.

5. Machiavelli N. Lettere a Francesco Vettori e a Francesco Guicciardini / N. Machiavelli / A cura di G. Inglese. Milano, 1989. - 580 p.

6. Ціватий В.Г. Політика, дипломатія і фортуна Нікколо Макіавеллі: погляд із XXI століття / В. Ціватий. – Зовнішні справи. – 2014. – № 8. – С. 52-53.

7. Von Albertini R. Firenze dalla repubblica al principato. Storia e coscienza politica / R. Von Albertini. Torino: Einaudi, 1995. – 478 p.

8. Ціватий В. Г. Нікколо Макіавеллі (1469–1527): політико-дипломатичні погляди і діяльність (у вимірах XXI століття) / В.Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2013. – Вип. 20 (1). – С. 250-252.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
кандидат історичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями політичної, дипломатичної та літературної діяльності видатного сучасника доби Відродження – італійця Франческо Гвіччардіні, оскільки його практичний досвід і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності й на сьогодні, а його ім'я та творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії.

Ключові слова: дипломатія, історія дипломатії, інституціоналізація, доба Відродження, Франческо Гвіччардіні, Італія, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления политической, дипломатической и литературной деятельности известного современника периода Возрождения – итальянца Франческо Гвиччардини, поскольку его практический опыт и литературно-поэтическое наследие не утратило своей актуальности и в наше время, а его имя и творчество крепко связывают узами дружбы Италию и Украину через века и тысячелетия европейской истории.

Ключевые слова: дипломатия, история дипломатии, институционализация, Возрождение, Франческо Гвиччардини, Италия, Украина.

Українсько-індонезійські дипломатичні відносини через призму архівної справи

Summary

The article examines history, structure and activities of the Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia. The main emphasis has made on bilateral relations between Ukraine and Indonesia after the collapse of the Soviet Union and gaining independence by Ukraine. Most of attention paid to the diplomatic field, where the appropriate archival agencies within the foreign policy institutions play an important role. The article deals of diplomatic relations from 1991 till nowadays.

Keywords: **archive, relationships, visit, Indonesia, parliament, president, Ukraine**

Всебічне дослідження архівної діяльності зовнішньополітичного відомства Республіки Індонезія є вкрай важливим не тільки з огляду на розуміння функціонування відповідної структури у складі Міністерства закордонних справ Індонезії, а й для висвітлення еволюції двосторонніх відносин між Україною та Індонезією.

17 серпня 1945 р. у Джакарті перший президент країни Сукарно проголосив незалежність Республіки Індонезія. Однак цей факт не отримав спершу світового визнання. Було розпочато визвольну боротьбу, що увійшла до історіографії під назвою «період Революції», що тривав до 1950 р. 19 серпня було оголошено склад першого уряду Індонезії, що стало днем народження Міністерства закордонних справ Індонезії. Першим керівником зовнішньополітичного управління став Ахмад Субарджо, який, вочевидь, став і першим архіваріусом міністерства. МЗС новопроголошеної держави розташовувався в приватному будинку Субарджо, де він приймав міжнародні делегації та підписував перші договори, ноти, меморандуми тощо [1].

Після визнання Індонезії як рівноправного учасника міжнародних відносин, країна активно розпочала міжнародну діяльність. Одним із головних досягнень зовнішньополітичного курсу країни на цьому етапі слід вважати проведення Конференції країн Азії і Африки у місті Бандунг у 1955 р. Загалом Індонезія відіграла важливу роль у русі неприєднання. Режим «керованої демократії», запроваджений Сукарно наприкінці 1950-х рр., був спрямований на зближення із країнами комуністичного блоку, але спроба заколоту, що відбувся 30 вересня – 1 жовтня 1965 р., призвела не тільки до зміни керівництва країни, а й до зміни векторів зовнішньополітичного курсу. Другий президент країни Сухарто обрав «прозахідний» напрям та спрямував свої зусилля на зміцнення власної влади, встановивши режим «нового порядку». Світова економічна криза 1998 р. призвела до внутрішнього економічного колапсу в Індонезії, що стало причиною численних демонстрацій проти Сухарто та режиму. В травні 1998 р. він був змушений піти у відставку з посади президента, в країні розпочався період «реформації», головною метою якого була поступова демократизація суспільства та реформування усіх головних галузей суспільно-політичного життя. Із обранням шостого президента Сусіло Бамбанг Юдойоно розпочався період «постреформації», який триває донині.

Стосовно історії архіву МЗС Індонезії протягом зазначених періодів слід зауважити, що тривалий час архівній справі в міністерстві не надавалося належної уваги. До 2006 р. архів МЗС Індонезії представляв собою сховище матеріалів, що й зберігалися без дотримання відповідних вимог. Усі документи загальнодержавного значення, прийняті на зберігання за участі Міністерства закордонних справ Республіки Індонезія, відсилались на обробку та зберігання до Державного архіву Республіки Індонезія. В 2006 р. міністерством та держархівом було схвалено спільний меморандум, зміст якого був спрямований на впорядкування архіву МЗС [2]. Спільна команда архівістів протягом 8 місяців відновила та впорядкувала архів, починаючи з 1945 р. до 2003 р. Саме від цієї події можна вести хронологію сучасного архіву Міністерства закордонних справ Республіки Індонезія.

Однак робота, спрямована на впорядкування міністерських архівів, на цьому не закінчилась. Декілька груп були відряджені у закордонні представництва Індонезії. Найважливішими архівами для впорядкування вважались архіви посольств у Нідерландах, колишньої метрополії, та Тимору Лесте, колишньої провінції. Саме завдяки цим групам архівістів були віднайдені важливі дипломатичні документи в Янгуні (М'янма) та Карачі (Пакистан) [3]. На сьогодні співпраця між архівом МЗС та Національним архівом Республіки Індонезія є основою для продуктивного функціонування цих двох установ. Головним завданням, що стоїть перед архівістами МЗС Республіки Індонезія, є повне переведення архівів в електронний вигляд.

Структура архіву МЗС Республіки Індонезія в цілому відповідає світовим стандартам та не має певних особливостей. Керівні посади займають штатні дипломати, які мають відповідні ранги, а інші співробітники є держслужбовцями з відповідним посаді рангом. Деяким чином архів МЗС за структурою є мінікопією Державного архіву країни [4]. Головною відмінною рисою є наявність регіональних відділів, що, звісно, обумовлено специфікою міністерства.

Звісно, що для україн-

ської наукової думки й, взагалі, для розвитку двосторонніх відносин між Україною та Індонезією вкрай важливі матеріали, що зберігаються та опрацьовуються в архівах МЗС. Саме завдяки цим матеріалам та плідній роботі архівістів можливе достовірне відтворення історичного розвитку відносин між Україною та Індонезією.

24 серпня 1991 р. Україна здобула довгоочікувану незалежність. СРСР відійшов у минуле, а на зміну прийшов Союз Незалежних Держав. Індонезія визнала суверенітет України 28 грудня 1991 року – через 27 діб після проведення Всеукраїнського референдуму. Очевидно, швидкоплинність подій, що стала причиною падіння радянського колосу, була дещо непередбачуваною для Сухарто та його підлеглих. Ще два роки перед цією подією, коли другий президент Індонезії Сухарто відвідував СРСР, нічого не віщувало кінця комуністичного гіганта. Режим «нового порядку» сам перейшов у стадію, що нагадувала часи брежнєвського «застою». Розвал СРСР повинен був би стати для Сухарто попередженням, що авторитарний стиль керівництва повинен бути реформований, аби уникнути потрясінь революцій, путчів, заколотів тощо, що є безумовним результатом недемократичного шляху розвитку держави.

На процес визнання України Індонезією як суверенного учасника міжнародних відносин, очевидно, вплинуло те, що індонезійська дипломатія була дещо неготова до падіння СРСР, тому й реакція із визнанням була із невеликим запізненням. По-друге, Україна була не дуже відома як складова Радянського Союзу, який індонезійський народ завжди асоціював з Москвою. На жаль, не всі сучасні індонезійські дипломати пам'ятають часи українського дипломата Мануїльського, який, очолюючи українську делегацію в ООН, вперше підняв питання визнання незалежності Республіки Індонезія.

Отже, 28 грудня 1991 р. Республіка Індонезія офіційно визнала суверенітет України. Дипломатичні відносини було встановлено 11 червня 1992 р. Однак процес встановлення дипломатичних відносин має два етапи: юридичний та фактичний. Юридичний шлях – це і є підписання двосторонніх угод про взаємовизнання, у той час як практичний шлях є обмін повними посольствами. Під терміном «повне посольство» розуміється дипломатична місія, на чолі якої стоїть надзвичайний та повноважний посол. Індонезійська сторона, на відміну від українського партнера двосторонніх міждержавних відносин, недовго зволікала із відкриттям повноцінного дипломатичного представництва, й у 1996 р. до України прибув перший посол Республіки Індонезія в Україні. Українська державна зовнішня політика доволі довго нехтувала можливістю вивести українно-індонезійські відносини на новий якісний рівень шляхом відрядження посла до Індонезії. Перш за все, від цього страждала економічна складова української державності. Неврахована кількість міждержавних контрактів на різних рівнях не були підписані з огляду на відсутність повноцінних дипломатичних відносин між країнами через недалекоглядну зовнішню політику України. Лише на початку 2010-х рр. до Джакарти прибув Надзвичайний та Повноважний Посол, а не виконувач обов'язків Посла.

Перше реальне зближення між країнами відбулось у 1996 р. Протягом 10 – 13 квітня другий Президент України Леонід Кучма відвідав Індонезію з державним візитом. Під час цього візиту було підписано «Спільну декларацію про принципи взаємовідносин та співпраці між Індонезією та Україною». Цей важливий документ мав на меті поглиблення зносин між країнами на усіх рівнях та в усіх галузях – насамперед, в економічній та політичний. Ця зустріч є цікавою з огляду на постаті президентів. Тогочасний президент Індонезії Сухарто вже втратив зв'язок із реальністю, його режим невпинно агонізував, хоча цей процес відбувався не так відчутно як аналогічні процеси протягом останніх років занепаду СРСР. Режиму Сухарто допомагала ефемерна стабільність економіки, яка ще не зіткнулась зі світовою економічною кризою. Президент України Кучма, як представник «старої гвардії» радянських «господарників», намагався створити в Україні керівну систему, що на всіх щаблях повністю була б йому підзвітна. Втілення такої політики в Україні є вкрай важким завданням для політика, який намагається запровадити «сучасний» авторитаризм, авторитарну державу із усіма ознаками демократичної країни – щоправда, фіктивними. Україна – європейська держава, що відрізняється від середньоазійських країн, колишніх партнерів по Радянському Союзу, де авторитарні традиції вплетені до національного менталітету. Таким чином, цей візит мав на меті не тільки покращення відносин між двома державами, а й був своєрідним навчанням для Леоніда Кучми з питання централізації влади в президентських руках. Візит Кучми, хоч й не привніс відчутного прогресу до відносин між країнами, в цілому носив позитивний характер, бо це був перший контакт на вищому рівні у незалежній історії двох держав.

Того ж року до України приїхав міністр оборони та безпеки, що свідчило про зацікавленість індонезій-

ської сторони у співпраці у військовій галузі. Українська оборонна промисловість приваблювала індонезійських військових своєю високою якістю та низькою ринковою ціною. Однак намагання індонезійської сторони покращити торговий баланс нівелювались слабкою дипломатичною підтримкою з українського боку. У той же час Російська Федерація активно працювала у налагодженні близьких стосунків із Індонезією, розуміючи усю важливість Індонезії як головного стратегічного партнеру в Південно-Східній Азії.

Світова економічна криза в 1998 р. тільки прискорила те, що повинно було відбутись, а саме – падіння режиму «нового порядку». Звичайно, зміни, що відбулись в Індонезії, не могли не позначитись на зовнішній політиці держави. Індонезія в процесі свого реформування більше відкрилась світовому суспільству, щоправда українсько-індонезійські відносини так і залишились на початковому рівні, хоча поставторитарні уряди Індонезії намагались вивести відносини з Україною із стагнації.

Відносини між Індонезією та Україною трохи пожвавішали наприкінці «нульових» років XXI ст. Згідно зі статистичними даними на 2009 р., торговельний баланс між Індонезією та Україною складав 773 62 млн доларів США, з них експорт з Індонезії – 354 68 млн доларів США, імпорт в Індонезію – 418 97 млн доларів США. В 2010 році торговельний баланс між двома країнами трохи перевищив 1 мільярд доларів США. Відповідно до цієї статистики Україна посідала 32-ге місце як країна-імпортер індонезійських товарів без врахування продуктів нафтогазового комплексу та 19-те місце – як країна-експортер товарів до Індонезії також без врахування газу, нафти та продуктів їх переробки. Головними продуктами індонезійського експорту до України на 2009 – 2010 рр. були: пальмова олія та продукти її переробки, каучук та інші натуральні гуми, спеції, кава, чай, папір, електронне обладнання, одяг тощо. Імпорт до Індонезії переважно складався з металопрокату, продуктів молочного виробництва та добрив [5].

Друга зустріч президентів двох країн відбулася 27 березня 2012 р. під час обговорення на вищому рівні в Сеулі проблеми ядерної безпеки. Ядерне питання вкотре стало стрижневим у міжнародних відносинах після аварії на японській АЕС «Фукусіма-1». Ідея будівництва АЕС в Індонезії вже давно стоїть на порядку денному, однак слушні побоювання щодо ядерної загрози навколишньому середовищу не дають цьому проекту реалізуватись. Президенти обговорили можливості співпраці саме у галузі безпечного використання мирного атому.

Іншою великою подією двосторонніх міждержавних відносин став візит делегації верхньої палати парламенту Індонезії на чолі із головою парламенту до Києва, що відбувся у вересні 2013 р. Головними питаннями, обговорюваними на численних зустрічах, були питання міжпарламентської співпраці, торговельні тощо. Обрання на пост президента Республіки Індонезія Джоко Відодо у 2014 р. в цілому не змінило векторів зовнішньої політики Індонезії. Україна й надалі розглядалась потенційним серйозним партнером як у політичному ракурсі, так і в економічному.

На початку серпня 2016 р. сталась важлива подія в історії двосторонніх відносин: до Індонезії із державним візитом прибув Президент України Петро Порошенко. Під час візиту було підписано низку міждержавних договорів в галузях оборони, сільського господарства, дипломатичної освіти та візових питань [6]. Нині, на нашу думку, для підвищення якості загального стану відносин між двома країнами українській стороні варто більшу увагу звернути на спільні освітні програми, створити відповідну юридичну базу для подальшого позитивного розвитку відносин. Маємо підстави констатувати, що рівень міждержавного спілкування між Україною та Індонезією не відповідає значущості цих країн на світовій політичній арені. Саме для подальшого зближення України та Індонезії потрібні заходи, спрямовані на виведення відносин між двома країнами на якісно вищий рівень. І заходи ці повинні починатись саме із зовнішньополітичних установ, включаючи їхню архівну діяльність.

Використані джерела:

1. Sejarah Kementerian Luar Negeri, Berawal dari Rumah Ini.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://m.tempo.co/read/news/2016/08/20/118797427/sejarah-kementerian-luar-negeri-berawal-dari-rumah-ini.

2. Arsip Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia //0339/OT/IV/2007/17/02; Arsip Nasional Republik Indonesia// PK.02.01/02/2006

3. Tim Arsiparis Kemlu Menemukan Arsip Vital di KJRI Karachi. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://arsipariskemlu.blogspot.com.

4. Struktur ANRI..– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://www.anri.go.id/detail/40-104-Struktur-Organisasi-ANRI.

5. Arsip Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia//2541/EK/IV/1991/28/12

6. Arsip Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia//1278/IN/IV/1992/11/06

Антон ГАЛУШКА-АДАЙКІН,
кандидат історичних наук

АНОТАЦІЯ

В статті висвітлено історію, структуру та діяльність архіву Міністерства закордонних справ Республіки Індонезія. Головний акцент зроблено на двосторонніх відносинах між Україною та Індонезією після розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності, а саме – на дипломатичній галузі, в якій важливу роль відіграють відповідні архівні органи у складі зовнішньополітичних установ. В статті розглянуто увесь обсяг дипломатичних зносин між країнами від 1991 року й до теперішнього часу.

Ключові слова: архів, відносини, візит, Індонезія, парламент, президент, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены история, структура и деятельность архива Министерства иностранных дел Республики Индонезия. Главный акцент сделан на двусторонних отношениях между Украиной и Индонезией после распада СССР и обретения Украиной независимости, а именно – на дипломатической области, в которой важную роль играют соответствующие архивные органы в составе внешнеполитических учреждений. В статье рассмотрены дипломатические отношения между странами от 1991 г. и до настоящего времени.

Ключевые слова: архив, отношения, визит, Индонезия, парламент, президент, Украина.

Щоденник члена української дипломатичної місії до США Ілька Борщака за 1919 – 1920 рр. як джерело до історії дипломатії доби Української революції 1917 – 1921 років. Частина І

Дипломатична діяльність України в ХХ ст. фактично започаткована участю української делегації в Берестейських мирних переговорах та підписанням 9 лютого (н. ст.) 1918 р. Берестейського мирного договору між Українською Народною Республікою та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією, що, зокрема, передбачав налагодження дипломатичних стосунків між учасниками договору. Поступово Україна розширювала активність на міждержавному рівні, в низці країн запрацювали українські дипломатичні установи, посольства, місії, консульства, агентства тощо. Відповідно у Києві та окремих містах України створювалися та діяли дипломатичні установи інших країн.

Важливе значення в міжнародній політиці УНР надавала стосункам зі Сполученими Штатами Америки. Тому у перших числах січня 1919 р. утворено дипломатичну місію УНР до США, а 2 січня 1919 р. Рада народних міністрів затвердила Євгена Голіцинського головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР до США. Формально штат місії утворено з 9 осіб: голова – Євген Голіцинський; три радники – Юліан Бачинський, Максим Гехтер, Ілля Епштейн; секретар – Віктор Козакевич; два аташе – Андрій Кумицький та Євген Слабченко, урядовець – Ілько Борщак (посада другого урядовця залишалася вакантною). В травні 1919 р. Є. Голіцинський був відкликаний з посади голови місії до США та призначений послом УНР в Естонії та Латвії. Посаду голови виконував радник місії Ю. Бачинський, а у серпні 1919 р. на цю посаду призначено Є. Левицького.

В кінці січня 1918 р. місія виїхала з Києва, але обставини змусили надовго затриматися у Відні. Після кількамісячної затримки американські візи отримали лише голова місії та секретар. Решта співробітників, включно з І. Борщаком, не маючи віз, залишалися в Європі, все ще сподіваючись на позитивне вирішення проблеми.

Принагідно коротко пригадаємо біографію І. Борщака та зазначимо, що окремі моменти його біографії до сьогодні не мають остаточної інформації та документального підтвердження. Різні джерела (включно з автобіографічними) подають розбіжну інформацію стосовно справжнього прізвища, дати народження, освіти тощо. Навіть у власноручно написаних автобіографіях І. Борщака різного часу знаходимо суттєві відмінності. Народився він у родині єврея-вихреста у 1892 р., далі традиційно вважається, що після закінчення гімназії вчився у кількох університетах (диплом про отримання вищої освіти дослідникам невідомий), в добу Української революції 1917 – 1921 років включений до складу дипломатичної місії до США, але до країни призначення не потрапив і на усе життя залишився у Франції. У 1920-х роках проявив себе як активний радянофіл, видавав газету «Українські вісті», публікувався в радянській пресі та наукових виданнях, підписуючись «науковий співробітник ВУАН». Після Другої світової війни отримав радянське громадянство, але в СРСР не виїхав. Підозрювався у співпраці з радянською розвідкою, довгий час залишаючись агентом впливу.

І. Борщак активно працював у французьких архівах та бібліотеках. Головною темою його досліджень були франко-українські зв'язки в широкому розумінні, головно – доби козаччини. Після Другої світової війни видавав журнал «Україна». Став одним із засновників і викладачем українознавчих дисциплін в Національному інституті східних мов і культур при Паризькому університеті (INALCO). На основі приватної збірки створив «Архів української еміграції», якому намагався надати офіційного статусу. Помер у 1959 р., похований в Парижі.

І. Борщак – автор низки монографій, сотень статей в періодиці французькою, українською та російською мовами. Сучасні дослідники з долею критичності ставляться до окремих публікацій та висновків І. Борщака, не заперечуючи його загального внеску.

Цікавим документом часу та особистості І. Борщака є його щоденник, де нотував події та власні враження. Хронологія записів охоплює період від 23 січня 1919 р. до 28 травня 1920 р.

Довший час документ зберігався в автора, згодом увійшовши до створеного у 1949 р. на його основі зібрання «Архіву української еміграції», що не мав офіційного статусу, залишаючись приватною ініціативою І. Борщака. Більша частина колекції зберігала-

ся в приміщенні паризького Національного інституту східних мов і культур (INALCO). Упорядковуючи архів, він розробив своєрідну структуру і класифікацію, систему опису. Після смерті власника доступ до архіву фактично став безконтрольним, і поступово збірка почала «танути», тож нині окремі частини розпорошеної колекції зберігаються в різних установах України та за кордоном.

Щоденник лишився у тій частині «Архіву української еміграції», що перебувала під контролем голови НТШ в Європі професора А. Жуковського (Париж), який був учнем І. Борщака по INALCO. У 2005 р. щоденник з іншими документами І. Борщака переданий до Бібліотеки ім. О. Ольжича у Києві, де й зберігається нині.

І. Борщак для свого щоденника використав блокнот в клітинку форматом близьким до А5, з якого згодом були відділені листи із записами – всього 71 аркуш записів, зроблених його рукою. Переважна частина тексту нанесена чорнилом, частина олівцем, незначні правки по всьому тексту додано іншим чорнилом. Мова – українська, частково російська, багато слів, окремих фраз, назв видань та прізвищ подано іншими мовами.

Збережений щоденник не має початкових аркушів, нумерація починається з 13 і закінчується 82. Аркуші від 13 до 44 включно пронумеровані автором, далі нумерація проставлена іншою рукою. Те, що цей щоденник у І. Борщака не був першим чи єдиним, свідчить такий запис від 22 лютого 1919 р.: «У мене зникли дневники за 1916 – 1918 р.; назавжди зникла і рукопись «Междунар[одные] прав[овые] елементи в историі движения Богд[ана] Хм[ельницкого]». Жалко мені страшно». Про їхню втрату можемо і ми пожалкувати.

При підготовці публікації рукопису щоденника максимально збережено особливості тексту, виправлено явні описки, а помилки, пов'язані з рівнем володіння українською та французькою мовами, не виправляються, скорочення розкриваються у квадратних дужках, в окремих випадках змінено пунктуацію. Закреслені автором слова відтворюються закресленими, у посторінкових примітках також вказується зміна чи заміна окремих літер, слів, груп слів. В примітках назви відомих політичних партій подаються абревіатурами, а маловідомих – подаються повністю. Використано також скорочення таких назв як Українська Народна Республіка – УНР, Західно-Українська Народна Республіка – ЗУНР, Західні області Української народної Республіки – ЗОУНР, Українська галицька армія – УГА тощо.

Публікатор висловлює щиру подяку за допомогу при підготовці тексту «Щоденника» І. Борщака О. Гриненко (Київ), С. Гетцу (Орлеан, Франція) та З. Борисюк (Київ).

Щоденник І. Борщака (1919–1920).

23/ І 1919. Станіславів. Кав'ярня «Уніон»

Другий день, як ми тут. Далі їхати не можна, бо на угорській границі уже банди. З Підволочиська ми очутилися на території Укр[аїнської] Захід[ної] Респуб[ліки] (*Йдеться про Українську Західно–Українську Народну Республіку (ЗУНР) – держава на більшій частині українських земель, що входили до складу Австро-Угорської імперії, проіснувала від 1 листопада 1918 року до 22 січня 1919 р., коли формально увійшла до складу Української Народної Республіки як Західні Області Української Народної Республіки (ЗОУНР*). Темно було. Електрики немає, а тільки керосин *(Керосин (рос.) – гас)*. Комендант в австр[ійській] формі – німецька виправка. Ми приїхали з Азії в Європу. Потягів немає, всі в Львові і ми сіли в холодний вагон. Страшна була ніч, // від Підволочиська до Тарнополю 40 верст, а ми їхали 14 годин, ледве доїхали. ~~Дами~~ Жінки майже не замерзли. В Тернополі все зруйновано. Проте, як приємно бачити назви вулиць «Шевченко», «Сагайдачний». Ціни дешеві, особливо, коли беруть наш карбованець за 2 корони. Бачив я отамана Отецького *(Осецький Олександр (1873 – 1936) – український військовий діяч, генерал УНР. Учасник протигетьманського повстання 1918 р., Наказний отаман Армії УНР. У липні 1919 р. призначений військовим радником місії УНР в Італії. З квітня 1920 р. — представник Головного Отамана УНР при Ю. Пілсудському. З 1923 р. на еміграції у Франції)*, гарний мущина, якому йде Мазепина *(Мазепинка – головний убір вояків Легіону Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії. Особливістю «мазепинки» є клиноподібний розріз спереду)*. На вид дуже енергійний. Він дав нам вагон такий ж брудний, але принаймні // з шибками. Ми від'їхали під пісню козаків, ідучих на фронт «Ой, ой поляка будем бити». Їхали весь день і ніч, поки прибули в Станіславів, нині столицю Галицької України *(Станіславів (нині Івано-Франківськ) протягом січня – травня 1919 року був столицею Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР)*.

24/І 1919 – 25/І 1919. Станіславів – Бескиди.

За вікном вагону чудова краса і гарні уступи Карпат, іде сніг, тунелі в 5 – 6 кілометри. Ми виїхали вчора 5 ½, Шелухин *(Шелухин Сергій (1864 – 1938) – державний і громадсько-політичний діяч, правознавець, письменник. Член Української Центральної Ради, генеральний суддя УНР, міністр судових справ (лютий – квітень 1918). В період гетьманату – член Державного Сенату та голова української делегації на переговорах з РРФСР. За Директорії – виконуючий обов'язки міністра юстиції (1919), радник української делегації на мирній конференції в Парижі. З 1921 року на еміграції у ЧСР)*, якого я бачив мельком сильно змарнів. З Лавочної сиді-

ла з нами мадярська команда – українці з походження, але лают галичан. Справа в тому, що от та помпа і бум, який ми чули в Станіславові про заняття Мукачева були брехнею. Галицькі війська, які войшли в Угор[ську] Україну стали грабить. І ось каже мені фельдфебель, «ми думали, що к нам приідуть люди вищої культури, а прийшли розбишаки. Ні, будемо краще жити з угорцями (це все говориться по українське).

Голіцинський *(Голіцинський Євген (1878 – 1932) – державний і громадсько-політичний діяч, дипломат. Один із засновників РУП. З 1918 очолював дипломатичну місію УНР у США, потім дипломатичні місії УНР в Естонії та Латвії. З 1920 – жив у Чехословаччині)* прохав мене не розмовляти з «мадярами» «негоже дипломатові». Вони всі помішалися на «дипломат[ичному] достоїнстві». Гоголя сюди, як не старого Ювенала *(Ювенал, Децим Юній Ювенал (Decimus Junius Juvenalis; бл. 60 – бл. 132) – римський поет-сатирик)*.

28 / I 1919. Відень. «Бристоль».

Ось ми і в Відні. Тут всі українські місії (*окремі дипломатичні місії Української Народної Республіки, що були направлені Директорією УНР в кінці 1918 р. та на початку 1919 р. до країн Європи та Америки, через несприятливі політичні обставин не змогли одразу отримати дозволи на приїзд і в очікуванні віз перебували у Відні)*: Ніхто далі не поїхав. Українців нікуди ніхто не хоче пускати: Берест *(Йдеться про наслідки Берестейського мирного договору, який у лютому 1918 р. підписала Українська Народна Республіка з країнами Четвертного союзу. Країни Антанти неприхильно поставилися до цього, що в подальшому впливало на ставлення до УНР)*. У нас в делегації сварки: Голіцинський не мав ні знання, ні такту, ні хісту, за для такої високої посади. До чого це хвора людина, яка ще недавно оженилась. Київ загрожений більшовиками.

В Парижі почалися роботи Мирової конференції *(Паризька мирна конференція 1919–1920 рр. – міжнародна конференція, скликана державами-переможницями у Першій світовій війні. На конференцію було запрошено делегації з 27 країн. Головну роль відігравала «Рада чотирьох»: прем'єр-міністри Великобританії Д. Ллойд-Джордж, Франції – Ж. Клемансо, Італії – В. Орландо і президент США – Т. Вільсон. Українську делегацію на конференції від Української Народної Республіки і Західних Областей УНР очолював Г. Сидоренко (з 22.8.1919 – М. Тишкевич), заступник державного секретаря закордонних справ ЗОУНР В. Панейко. Українська делегація мала домогтися визнання незалежності УНР, виведення з української території іноземних військ (польських, румунських та військ Антанти) і отримати допомогу в боротьбі проти більшовицької Росії та Добровольчої Армії А. Денікіна. Українська делегація не була допущена до повноправної участі у конференції, а наслідки конференції не були сприятливими для України. Паризька мирна конференція та наступна Вашингтонська конференція 1921–1922 заклали основу версальсько-вашингтонської системи)*.

Віднині люди і народи будуть відстоювати там свої найвищі інтереси. І їх стосунки установляться згідно законів політики. Пункти Вільсона (*Пункти Вільсона, точніше Чотирнадцять пунктів Вільсона 1918 р. – проект плану Президента США В. Вільсона, який покладено в основу системи міжнародних договорів, передбачав скорочення озброєнь, виведення німецьких частин з Росії та Бельгії, проголошення незалежності Польщі та створення «загального об'єднання націй» для гарантування колективної безпеки (згодом Ліга Націй). Ці пункти лягли в основу Версальського миру. Вільсон Томас Вудро (Thomas Woodrow Wilson; 1856 – 1924) – 28-й Президент США (1913 – 1921), визначний політичний діяч, дипломат, публіцист, лауреат Нобелівської премії миру (1919), не розглядав Україну як самостійну державу)*. Це так – для публіки і дурнів, які вірять в це. Союзники, які в 1814 р. поборювали Наполеона теж мали свої пункти Вільсона. Віденський конгрес *(І. Борщак порівнює Паризьку мирну конференцію з Віденським конгресом 1814–15 рр., який закріпив існування Священного союзу, розробив систему врегулювання геополітичних процесів після розгрому наполеонівської Франції)* і Св[ящений] Альянс *(Св[ящений] Альянс (фр. La Sainte-Alliance), або Священний Союз – політичний союз кількох європейських монархій, утворений після ліквідації наполеонівської імперії з метою збереження існуючої владної системи і протидії революційним процесам. Укладений у 1815 р. між Австрією, Пруссією та Росією, згодом до них приєдналася більшість європейських держав)*?, чого варті ці пункти. Наші, дипломати все твердять про Вільсона. Бачинський *(Бачинський Юліан (1870 – 1940) – державний і громадсько-політичний діяч, дипломат, правник, публіцист. У 1895 р. опублікував відому працю «Україна irredenta», в якій проголосив гасло «Вільна, велика, політично самостійна Україна, одна, нероздільна від Сяну по Кавказ!». Член Української радикальної партії з 1890, а з 1899 року – Української соціал-демократичної партії, перебував під впливом соціалістичних і марксистських ідей. У 1918 р. став членом Української Національної Ради ЗУНР – ЗОУНР. У 1919 році – представник дипломатичної місії УНР у Вашингтоні. З 1921 до 1929 жив у Німеччині, згодом у Львові. В 1932 переїхав до УСРР, у 1934 – репресований, загинув в ув'язненні)* навіть пише собі німецьку книжку по якій готується «диспутувати» в Вашингтоні. (Що він туди доїде не сумні-

вається «Як же я написав книжку про українців в Америці (*Йдеться про книгу Ю. Бачинського «Українська імміграція в З'єднинених Державах Америки» (Львів, 1914*) і мене там знають». А між тим можна нарешті передбачити – треба тільки дати собі труд згадати історію і взяти під увагу людський характер – що ніяких загальних принципів, однакових для всіх проблем не буде на конференції в Парижі. Як завжди там будуть народи, їх уряди кожний з своїми інтересами і традиціями. Горе тим національностям, які не зв'язали свою долю з найсильнішим з усіх урядів на конференції. А щоби це зв'язати, потрібно знати інтереси і традиції усіх народів. А чи знайдуть їх у нас? Козакевич *(Козакевич Віктор – громадсько-політичний діяч, дипломат, перший секретар дипломатичної місії УНР в США. Ширший біографічних даних не виявлено)* – це перший секретар місії – серйозно питав мене, чому властиво Франція так підтверджує? Всі щиро дивуються цьому.

19/I 1919

Помер той, про якого я думав ще по дорозі: Петер Альтенберг (Альтенберг Петер (Peter Altenberg; справжнє прізвище Richard Engländer; 1859 – 1919) – австрійський письменник, уславився як автор коротеньких новел-нарисів). Якось не віриться сьому. Поет Відня і його життя. Розшукую книги по Відню, але їх мало – все так знане. ~~Дійсно закат Європи~~

1/II 1919 Вена

Гарно в Відні, хоча вин вже не столиця могутньої монархії, а маленької республіки. Предо мною груди франц[узьких], нім[ецьких] і англ[ійських] часописів, які глитаю з жадобою. Тільки нині орієнтуюся, що робиться в Європі. Мюнхенський орган «Republik» запевняє, що час советізації Баварії *(У процесі політичних трансформацій і революційних подій у Німеччині і, зокрема, у Баварії, під впливом комуністів, 13 квітня 1919 р. було проголошено Баварську Радянську Республіку, що, не маючи підтримки у суспільстві, проіснувала лише до кінця місяця)* близок. Не вірю, я в pendant якому «Action Française» обуриться, що вибори в німецьку конституанту *(Йдеться про Національні збори, у 1919 р., Німеччини у Веймарі, що прийняли нову конституцію країни. Період історії Німеччини з 1919 до 1933 р. отримав назву «Веймарська республіка»)* дали більшість сторонникам єдиної німецької Держави. Ідеї Бисмарка *(Бісмарк-Шенгаузен Отто Едуард Леопольд фон (Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen; 1815 – 1898) – німецький державний і політичний діяч. Прем'єр-міністр Пруссії (1862 – 1890), бундесканцлер Північнонімецького союзу (1867 – 1871), перший рейхсканцлер Німецької імперії (1871 – 1890). У зовнішній політиці Бісмарк дотримувався принципу балансу сил або європейської рівноваги. Чіткої позиції щодо українського питання не мав, хоча йому приписується вислів про створення незалежної української держави для послаблення Росії)* пережили їх творця, Бенвіль *(Бенвіль Жак П'єр (Jacques Pierre Bainville; 1879 – 1936) – французький історик, член Французької академії, журналіст, публіцист, політик правих поглядів)* з сумом констатує, про Шайдеман *(Шайдеман Філіп (Philipp Heinrich Scheidemann; 1865 – 1939) – німецький державний і громадсько-політичний діяч, один з провідників німецьких соціал-демократів, перший прем'єр-міністр Веймарської республіки у 1918–1919 рр.)* теж саме, що Бебель *(Бебель Фердинанд Август (Ferdinand August Bebel; 1840 – 1913) – німецький політик, один із засновників Соціал-демократичної партії Німеччини)*, а й Ерцбергер *(Ерцбергер Матіас (Matthias Erzberger; 1875 – 1921) – німецький політик, член партії «Центр». Голова німецької делегації на переговорах з Антантою у 1918 р., підписав Комп'єнське перемир'я, що зафіксувало припинення воєнних дій між Антантою і Німеччиною та завершення Першої світової війни)* – Виндгорст *(Віндгорст Людвиг (Ludwig Johann Ferdinand Gustav Windthorst;1812 – 1891) – німецький політик, один з провідних діячів партії «Центр».)*. Милий жаргон у цього органу взагалі «La France a vaincu malgré, l`incurie, l`imprévoyance le gâchis démocratique, malgré la sottise et l`imprudence parlementaires, malgré la trahison de certains ....» *(Франція перемогла, незважаючи на незадовільне господарювання і непередбачливість, демократичне марнотратство, попри дурість і необережність парламенту, попри зраду деяких)*. Німецька конституанта збірається в Веймарі – городі Гете. (Нехай це буде сімволом нової Німеччини). Колись я читав, що Ней *(Ней Мішель (Michel Ney; 1769 – 1815) – французький полководець, маршал Франції, герцог Ельхінгенський, князь Московський, учасник наполеонівських війн)* помістив в домі Гете пошту. «Храбрійший з храбрих був сином конюха і не знав хто такий Гете». Marcel Sembat *(Sembat Marcel (1862 – 1922) – французький державний і громадсько-політичний діяч, журналіст, провідний діяч Французької соціалістичної партії)*, соціаліст ~~фр[анцузький] лідер~~ пише, що Франція головує на конференції, а Америка, Англія керує конференцією.

2/II / 20/ I 1919. Відень. ~~«Бристоль»~~

~~Був сьогодні на мессі в Stefan – Dom. Да, нині таких храмів не будують, бо для цього потрібно вірити, а хто нині віре~~. В музеї довго роздивлявся на твори Веласкеса. Дивлючись на Пилипа IV, так ясно згадав сторінки Поль де Сен Віктора на всіх його партретах мрак, тьма, четки (*слово не прочитано*).

5/II 1919. Відень.

Був у Шелухина в «Бристолі». Він зовсім хворий, ледве ходить, настрій у нього песеміс-

тичний. Їде в Париж, як юридичний експерт делегації. Туган-Барановський (*Туган-Барановський Михайло (1865 – 21 січня 1919) – державний і громадсько-політичний діяч, вчений, кооператор. У вересні–грудні 1917 – генеральний секретар фінансів УНР, очолював Українське Товариство Економістів. Помер несподівано в потязі дорогою до Парижа, куди їхав у складі української дипломатичної місії; похований в Одесі)* помер, а мав також їхати в Париж.

8/II 1919

Заходив до Жука (*Жук Андрій (1880 – 1968) – громадсько-політичний діяч, дипломат і публіцист. Один з засновників і чільних діячів Союзу Визволення України. Співробітник українського посольства у Відні та радник Міністерства міжнародних справ УНР. Далі – на еміграції. Жив у кількох європейських країнах)*, який є ліквідатором «Союза Визволення України» *(Союз визволення України (СВУ) – громадсько-політична організація, утворена у Східній Галичині в серпні 1914 р. з метою сприяння відродження державної самостійності України. Більшість членів СВУ були наддніпрянськими соціалістами, які перебували на території Австро-Угорщини та Німеччини. Друковані органи: «Вісник Союзу Визволення України» (Відень) і «Ukrainische Nachrichten» (Відень), «La Revue Ukrainienne» (Лозанна). За сприяння СВУ у 1917 з полонених українців були сформовані дві українські дивізії: в Німеччині «Синьожупанників» і в Австрії «Сірожупанників», які згодом передислоковано було на територію України та включено до української армії. СВУ припинив діяльність 1 липня 1918 року. С. Жук провів формальні дії по завершенню існування цієї організації)*. Розумна здорова селянська голова, обдивляючи його помешкання, де все накинуто, думав «ось тут все що залишилось від СВУ, який зіграв без сумніву велику, ~~позитивну~~ важливу ролю в ~~нашій~~ украї́н[ській] справі». Друге діло, що [з] цього ~~не можна використати~~ вийшло.

22/II 1919. Відень. Hotel Kaiserin Elisabeth

Позавчора в ночи вся наша місія виїхала в Берлін – всі розмови про Італію, Швейцарію кінчилися Берліном (мабуть всі українські шляхи ведуть в Берлін). Зранку вчора прибули в Зальцбург на баварський кордон *(Баварський кордон – у 1871 р. Баварське королівство увійшло до складу новоствореної Німецької імперії, зберігши право на власну пошту, залізницю та військо. В 1918 році внаслідок листопадових заворушень Баварське королівство було проголошено вільною (демократичною) державою з власними кордонами. Саме про перетин австро-баварського кордону і йдеться у тексті)*. Тут нас споткнула трагикомична історія. Голіцинский так явно міняв гроші (à propos, для історії, місія наша мала 1.476.000 руб[лів] царск[их], які розміняла на фунти по 47 р[ублів]. Так добре міняв // що, певно, звернув на себе увагу віденських жуликів. Отже з багажного вагону взламали його і, таке невезеня мій кофр, комична історія бо більша частина місії вже була на по той бік станції себто в Баварії, а от чому, Бачинский по цей бік, коли виявив я крадеж. Начальник станції схвильований все роспитувся, чи не вкрали у нас державних паперів. Бідний урядовець аж бачив себе замішаним в дипломатичному інциденті. Поводження Голіц[инського] нижче всякої критики. Він хвилювався, щось кричав на ломаній німец[ькій] мові і т. п. Врешті склали протоколи позаяк речи наші запаковані. Я поїхав в вечері в Відень в цій справі. День провели в Зальцбургу. Чудовий город – родина Моцарта. Бачинский серйозно вважає, що Укр[аїна] встоє і стане як справжня держава. Він добрий pendant до Голіц[инського]; я уявлю собі, як будуть всі ті справді в Америці, як доїдуть. У мене зникли дневники за 1916—1918 р.; назавжди зникла і рукопись «Междунар[одные] прав[овые] елементи в истории движения Богд[ана] Хм[ельницкого]». Жалко мені страшно.

Приїхав я сьогодня рано, був в МЗС (*йдеться про Міністерство закордонних справ Австрії*) і в Товаристві, обидва вони хотять як можна швидше полагодити справу в найкращий для нас спосіб. Саме цікаво, що як раз в тої самий день, як ми прибули в Зальбург, в Мюнхені зарізали Курта Ейснера. Після Либкнехта і Рози Люксембург – Курт Ейснер. Нема чого мовити «Демократична Німеччина».

2/III Берлин

Я дістав повну грошову сатисфакцію для Голіц[инського] і себе в Відні і, після довгої нудної подорожи, прибув в Берлін. Його не можна пізнати. Я бачив його в останній раз в 1913 р. Принижений, брудний і голодний. Солдати торгують на вулицях як у нас в 1917, десь стріляють. Дійсно ніби кінець німец[ької] могутності. Місія наша в повній сварці. Голіц[инський] і Гехтер *(Гехтер Максим (1885 – 1947) – громадсько-політичний діяч, журналіст, публіцист. Член РУП. Працював у газеті «Рада», певний час був редактором «Літературно-наукового вісника». В 1919 р. – радник української дипломатичної місії в США, згодом керівник інформаційного відділу Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Данії, секретар посольства УНР у Німеччині. З 1910 р. – на еміграції, проживав у Чехословаччині)* на ножах. Слабченко (*Слабченко Євген, (1898 – 1966) – кінематографіст, громадсько-політичний діяч, дипломат, діяч пластового руху на Київщині. Аташе української дипломатичної місії в США. Потім – на еміграції у Франції. Став найвідомішим французьким кінематографістом під псевдонімом Ежен Деслав, володар премії Оскар (1938)* розповів мені такий випадок, якийсь американ[ський] журналіст хотів інтерв'ю з

Голіц[инським], звертався до нього нім[ецькою], фр[анцузькою], і англ[ійською] мові – той красномовно мовчав. Врешті зрозуміли друг друга на рос[ійській] мові. Бачив Смаль-Стоцького *(Смаль-Стоцький Роман (1893 – 1969) – мовознавець, дипломат. Співпрацював з Союзом Визволення України, у 1918 р. – дипломатичний представник ЗУНР, потім радник посольства і посол УНР у Берліні (1921 – 1923). На еміграції у Польщі, Чехословаччині, після Другої світової війни – у США)* радника нашого посольства. Цей син філолога і сам ~~вче-ний~~ мав вигляд німецького приватдоцента. Роспитав мене про відомости з України. До чуток про визнання Антантою ставиться с неприязню «Я краще ніж хто інший (чому?) знаю // вагу українським інформаціям)». І тут же розповів мені, як в початку 1914 р. СВУ шантажував німців міфічними кубанськими дивізіями що перейшли або мали перейти на бік німців.

8/III

Бачив ~~перше число~~ перший номер бюллетеня *(Йдеться про Bulletin d'informations Bureau ukrainien de Presse, який видавало у 1919 році прес-бюро при Українській делегації на Паризьких мирних переговорах. Редактор Є. Бачинський)* нашей делегації в Парижі. На першому місці під назвою «Україна и союзники» біле місце від цензури, приємний початок роботи.

10/III 1919. Копенгаген

Який гарний город. Канали, вузькі вулиці, товарів багато. Город як игрушка. Чекаємо візи в Америку; кажуть ніби, що швидко дістанемо її, ~~я спильно з Осецьким~~ в що мало вірю.

18/III 1919. Копенгаген

Ми досі не тільки не виїхали, але, здається, нас взагалі не пустять в Америку, яка и знати не хоче Укр[аїну], а признає Колчака. З Парижа теж злі вістки і Сидоренко *(Сидоренко Григорій (1874 – 1924) – державний і громадсько-політичний діяч, дипломат. Член Української Центральної Ради, міністр пошт і телеграфів (1918). У січні – серпні 1919 р. голова делегації УНР на мирній конференції в Парижі. У 1919 – 1922 роках – посол УНР у Відні. Далі – на еміграції, жив у Чехословаччині)* мало успіває. З краю нічого не маємо. Тут є Укр[аїнська] місія на чолі з Дм[итром] Левицьким *(Левицький Дмитро (1877 – 1942) – державний і громадсько-політичний діяч, дипломат, правник. У 1917 р. очолив Галицько-буковинський комітет допомоги жертвам війни у Києві. Член Національної ради ЗУНР, один з підписантів передвступного договору ЗУНР і УНР про об'єднання в одну державу, учасник Трудового Конгресу в 1919 р. Посол УНР в Данії (1919 – 1920). Повернувся на Галичину, депутат польського сейму, голова української репрезентації (фракції)* людиною розумною і на своєму місці. Одної з урядовок у нього жінка Донцова *(Донцова Марія (1891 – 1978) – громадський діяч, дружина Д. Донцова (1912), дівоче прізвище – Бачинська. На поч. 1919 р. призначена до складу української дипломатичної місії до Данії. З 1921 р. – у Львові, обиралася головою Союзу українок. Після Другої світової війни – на еміграції у США*). За нами пильно слідкує данська поліція. Дико, Голіцинський щодня купує нові речи. Можна думати, що вся наша місія в цьому полягає. Роботи жадної не можемо налагодити. Та і немає кому. Бачинський ледачий і крім своєї «Ukraina iridenta» *(точна назва праці М. Бачинського «Україна irredenta» (1895), в якій була проголошена ідея створення самостійної Української держави. Автор розглядає соціально-політичну й економічну ситуацію, на його міркування вплинули теорія К. Маркса і розробки австромарксистів. Він уважав, що держави домагаються самостійності, щоб краще розвиватися культурно і економічно та прийти до вселюдського гармонійного суспільства)* нічого не хоче знати.

Я почав працювати в тутешній бібліотеці: відшукую старі часописи про Україну. Мирова конференція діспутує проект Ліги Націй. Нічого з цього не вийде, мабуть, як не вийшло з всіх численних досі проектів, які як раз збираю нині та і дійсно, хотів би я бачити, щоби американський громадянин – скажемо фермер з Каліфорнії, пішов би звільняти Одесу від більшовиків, аби дав би нам допомогу під Львовом. З паріського бюллетеня *(йдеться про Bulletin d'informations Bureau ukrainien de Presse)*. Назва "Україна и Румунія" далі біле місце цензури.

19/III 1919

Територія Директорії тає з кожним днем. Прав був Сенник кажучи з Жмеринки «сніг не ростане, як більшововики будуть на Україні». А Голіцинський придумує весь час, яку форму придумати для входячого журналу і про розмір конвертів...

23 марта

Сенсаційні новини: поляки прорвали фронт у Львови. Більшовики прорвали фронт і в Тарнополі. Король усунувся і в Угорщині совітський Уряд. Укр[аїнський] Уряд десь мандрує. В обох місцях повне «consternation». Левицький оцінює ситуацію песимістично, Голіцинський «дуже добре» (це спеціальний оптимізм, питомий нашими політиками). Бачинський спокійно і самовпевнено заявляє «Антанта примусіть більшовиків і поляків очистити Україну». Врешті війна досі ще не скінчилась, продовжується під новою формою. З одного боку Антанта, а з другого переможені народи, які шукають природного союзу з Совітами. А Україна? Вона між тими і ціми і в цьому вся трагедія. Треба вибрати чи одне чи друге. В положенні осла Бурідана далеко не уїдеш.

(далі буде)

Олександр КУЧЕРУК,
кандидат історичних наук

Дипломати у чекістських шкірянках

(діяльність уповноважених НКЗС в Одесі у 1920-х роках)

УДК [94 : 327] (477.7) «1920/1929»

Summary

The article reveals the activities, structure and tasks of the Commissioner of People's Commissariat of Foreign Affairs (NKZS) of the Ukrainian SSR in Odessa. Particular attention is drawn to the peculiarities a cooperation of Commissioner with foreign relief organizations (American Relief Administration (ARA), Joint, Mission of F. Nansen and others) in the first half of the 1920's. The further reorganization of the institute of Commissioner of NKZS and a complete levelling of their role in the international relations of the Ukrainian SSR are shown.

Keywords: **Commissioner of NKZS, Odessa, international relief organizations, foreign policy service, special services.**

Становлення і розвиток дипломатичної служби української держави є одним із затребуваних і в той же час малодослідженим аспектом вітчизняної історії. Міжнародні відносини і дипломатичні органи вивчаються за різні періоди: Київська Русь, Козаччина, державні утворення 1917 – 1919 рр., УСРР – УРСР і сучасність. Натомість багато питань залишається не лише маловивченими, а й є «білими плямами» як на всеукраїнському, так і на регіональному рівні. Серед таких лакун можна назвати діяльність іноземних консулів на українських землях за часів панування російської імперії, регіони у міжнародних відносинах 1917 – 1920 рр., роботу представництв НКЗС у першій половині 1920-х років тощо. Саме це і спонукало автора звернутися до історії інституту уповноважених представників НКЗС УСРР в Одесі.

Початок становлення дипломатичного інституту уповноважених на місцях покладено постановою ВУЦВК від 28 квітня 1921 р. про затвердження положення «Про уповноважених НКЗС на території УСРР, у містах – Києві й Одесі» [1]. Згідно з даною постановою уповноважені НКЗС УСРР призначалися на посаду і звільнялись із неї наказом наркома закордонних справ. При них організовувались управління, працівники яких приймалися на роботу і звільнялися наказом уповноваженого.

До обов'язків управління уповноваженого НКЗС в Одесі належали: 1) видавати закордонні паспорти і дозвіл на виїзд із України; 2) запобігати в'їзду в УСРР чи виїзду за її межі неблагонадійних осіб; 3) вирішувати прикордонні питання, що виникали в УСРР у взаємовідносинах з країнами-сусідами; 4) здійснювати контроль за виконанням на місцевому рівні зобов'язань, покладених на УСРР міжнародною угодою; 5) наглядати за дотриманням на місцях органами державної влади УСРР чинного законодавства щодо іноземців, приймати закордонні делегації та іноземних представників у місті.

До району діяльності уповноваженого НКЗС в Одесі входила Одеська, Миколаївська, частина (Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Жмеринський, Кам'янецький, Могилівський, Ольюнонаський, Ушицький і Ямпольський повіти) Подільської губернії. Управління уповноваженого НКЗС в Одесі, як регіональне представництво на території України, було підпорядковане центральному апарату НКЗС УСРР. Представництво активно співпрацювало з місцевими державними і партійними установами й організаціями. Кошторис і штат управління проходили за кошторисом і штатами наркомату.

До штатного розпису управління уповноваженого НКЗС входили: уповноважений, його помічник, секретар, діловод, консультант, перекладачі, машиністка, експедитор, кур'єри, співробітники для доручень, бухгалтер і реєстратор. Структурними підрозділами були: секретаріат, відділ віз, інформаційний і матеріально-технічний відділи.

До секретаріату надходила уся вхідна кореспонденція, а його співробітники розподіляли її між відділами, а також здійснювали поточне листування з установами й організаціями, отримували і розподіляли закордонні газети, приймали відвідувачів.

Обов'язки співробітників відділу віз полягали у тому, щоб реєструвати громадян іноземних держав, які бажали в'їхати чи виїхати з території УСРР, збирати про них таємну інформацію, видавати військовополоненим і біженцям дозвіл на в'їзд до України.

Чекістськими задачами займався інформаційний відділ, до компетенції співробітників якого входило: інформувати уряд про життя

іноземних країн (зокрема Румунії, Польщі, Болгарії, Туреччини, Австрії, Угорщини, Чехословаччини), закуповувати за кордоном інформаційні видання, створювати пункти переправи, переправляти нелегальну пресу й агентів, створювати прикордонну агентурну розвідувальну мережу, інформувати уряд УСРР (відділ видавав щоденні політичні звіти, а також таємні інформаційні зведення агентури) [1].

Штат відділу, з огляду на ці функції, складався з «дуже обмеженої кількості працівників надзвичайної комісії», які керували спеціальною роботою серед іноземців та розробляли конспіративні операції. Однією з таких операцій було оснащення судна «Тамара», що відбуло до іноземного берега з виконавцями секретного завдання і небезпечним вантажем на борту. Витримавши 16-денний шторм, зі зламаним стерном, воно зайшло до болгарського порту, де мало забрати до Одеси делегацію Народного комісаріату зовнішньої торгівлі [2].

Першим уповноваженим в Одесі став колишній співробітник Одеської ЧК Йосип Емануїлович Горенюк на прізвисько «Южний». Як зазначає українська дослідниця І. Матяш, своє псевдо «Южний» отримав під час перебування на Одещині німецько-австрійських та англо-французьких інтервентів (1918–1919) у підпільній контррозвідці одеського обкому, яку він очолював разом із Борисом Юзефовичем (Сєвєрним), та згодом – в одеській «надзвичайці». Він мав репутацію неробі і брутальної персони, схильної до садизму (лише за літо 1919 р. одеська НК знищила близько 2 тисяч осіб – «ворогів» радянської влади), тому призначення на дипломатичну посаду цієї особи багато кого здивувало [2].

Наприкінці 1921 р. намітився новий напрямок роботи уповноважених – опіка та співпраця із закордонними організаціями допомоги. У листопаді 1921 р. до Харкова прибули посланці Американської адміністрації допомоги (АРА) Френк Альфред Голдер і Лінкольн Хатчинсон (за радянською пресою – Гудчинсон), які мали намір відвідати регіони, найбільш вражені голодом – Одеську та Запорізьку губернії. Вже 9 грудня 1921 р. з Москви до Одеси приїхала місія АРА на чолі с Джоном Г. Хайнесом, який до цього працював керівником місії АРА в Австрії. Разом с Хайнесом прибули його найближчі співробітники, які працювали до цього на Поволжі [4].

Контактування представників АРА з радянськими органами влади й управління відбувалося винятково через уповноваженого НКЗС в Одесі «Южного», який тримав тісний зв'язок з Одеською ГубНК. Так, коли Дж. Хайнес прибув до Одеси та з'явився до голови губвиконкому, той відправив його відразу до уповноваженого НКЗС [4]. У своїй таємній доповідній записці від 27 грудня 1921 р. «Южний» зазначав, що діяльність представників АРА відбувається під пильним контролем працівників та агентів управління уповноваженого НКЗС – і навіть, «щоб зберегти за собою спостереження за всім листуванням, представнику АРА було запропоновано користуватися нашою апаратною для телеграфного зв'язку і нашими кур'єрами для сполучення з Харковом і Москвою». Тобто фактично уповноважений виконував чекістську роль перлюстратора кореспонденції. На вищецитованому документі була проставлена резолюція: «Зовсім таємно! Схвалити лінію поведінки тов. Южного, про що йому повідомити. 31/XII» [4].

Обережної тактики притримувався уповноважений і надалі. Так, у своїй записці до Одеського губвиконкому в лютому 1922 р. він зазначав, що всіляко обмежує доступ представників АРА до інформації про стан економіки й інфраструктури регіону: «...я прагнув у тих випадках,

коли обставини не дозволяли зовсім ухилятися від надання відомостей, надавати останнім характер неофіційний. Проф. Гатчінсону, який просив статистичні дані про посівні площі і врожайність по культурах Одеської губ.[ернії] і потребу у медикаментах та обмундируванні, були надані у круглих цифрах без жодних підписів... З приводу відомостей про стан нашого порту, які цікавили Дж. Хайнеса, він був направлений мною через місцевий Зовнішторг до завідувача транспортним відділом, спільно з яким він порт оглянув і від якого отримав необхідні відомості» [4]. Тобто чекістська лінія поведінки продовжувала залишатися пріоритетною і була пов'язана зі шпигунською діяльністю АРА.

Починаючи з 10 січня 1922 р. (укладання договору УСРР з АРА), допомогти голодуючій Україні виявили бажання десятки європейських та американських благодійних організацій, тому 15 лютого ВУЦВК прийняв постанову «Про роботу іноземних організацій допомоги голодуючим». Загальний нагляд за виконанням договорів уряду республіки з іноземними організаціями покладено на ЦК допомоги голодуючим при ВУЦВК. Для допомоги цим організаціям і здійснення їх зв'язку з державними і громадськими організаціями УСРР ухвалено організацію уповноваженого представництва УСРР при іноземних організаціях допомоги голодуючим України. Уповноваженим представником було призначено начальника економічного управління ВУНК Костянтина Артамонова, а його заступником – колишнього командира інтернаціональної бригади РСЧА Київщини Юліана Башковича, які приступили до виконання своїх зобов'язань 22 лютого 1922 р. [5].

Паралельно 15 лютого 1922 р., у зв'язку з постановою ВЦВК РСФРР про представництво уряду УСРР при закордонних організаціях, російське представництво було перейменоване у «Повноважне представництво урядів РСФРР та УСРР при всіх закордонних організаціях допомоги голодуючим». Користуючись цим рішенням, повноважний представник уряду РСФРР при закордонних організаціях Олександр Ейдук (член колегії ВНК, який прославився особистою участю у численних розстрілах) направив до Одеси свого представника Студенікіна, який приступив до роботи на початку березня 1922 р. без узгодження з українським керівництвом [4].

У зв'язку з оформленням апарату уповноваженого по роботі із закордонними організаціями ВУЦВК 28 березня 1922 р. ухвалив постанову «Про уповноважених НКЗС на території УСРР», якою були внесені певні зміни до роботи уповноважених НКЗС на місцях. До сфери їх діяльності входило: а) зносини з усіма офіційними представниками чужоземних держав, що знаходяться у районі діяльності уповноваженого; б) стеження за виконанням місцевими органами договорів, що уклала робітничо-селянська влада з чужоземними державами; в) зносини з місцевою владою у питаннях, що торкаються чужоземних громадян; г) освідомлення Наркомзакспрaв у питаннях, що належать до компетенції останнього; д) виконання всякого роду доручень НКЗС. У районі діяльності уповноваженого зносини місцевих органів влади з консульськими та іншими представництвами чужоземних держав ведуться виняткова через уповноваженого НКЗС [6].

Як ми бачимо, відносини з будь-якими іноземними організаціями у постанові відсутні, але є примітка: «Винятки з цього пакту можуть встановлюватися НКЗС» [6]. Мабуть, примітка і пояснює той факт, що незважаючи на дану постанову, уповноважені НКЗС УСРР в Одесі продовжували підтримувати зв'язок з іноземними організаціями, про що свідчать доповідні записки до НКЗС щодо роботи з іноземними організаціями уповноваженого НКЗС в Одесі Миколи Любченка (відомий український прозаїк і журналіст, працював уповноваженим у лютому-липні 1922 р.) [7] й активне листування з АРА протягом серпня—вересня 1922 р. уповноваженим С. Козюрою [4] (до речі представництво НКЗС в Одесі розташовувалося за адресою: Пушкінська, 29), обґрунтовуючи це тим, що «жодна з установ, організацій чи осіб не повинна безпосередньо звертатися до іноземних представництв, установ чи іноземців з питань, що входять до компетенції НКЗС, окрім Уповноваженого НКЗС в Одесі» [4].

Бажання Москви контролювати південні «морські ворота» країни й поступове обмеження державного суверенітету України привели до ухвали 18 жовтня 1922 р. ЦК КП(б)У рішення «Про згортання апарату НКЗС», яким доручив заступникові глави НКЗС УСРР В. Яковлєву розпочати переговори з НКЗС РСФРР про об'єднання відповідних наркоматів [8].

23 березня 1923 р. ЦК КП(б)У за доповіддю Х. Раковського прийняв рішення просити політбюро ЦК РКП(б) переглянути питання про злиття НКЗС, але на нараді з відповідальними працівниками національних радянських республік та автономних областей у Москві 9 – 12 червня 1923 р. Х. Раковський і М. Скрипник зазнали поразки. Вже у серпні консулати і дипслужби УСРР були злиті з апаратом союзного НКЗС, апарат же республіканського НКЗС остаточно перестав існувати згідно з рішенням ВУЦВК від 20 вересня 1923 р.: 1) НКЗС УСРР реорга-

нізувати в управління уповноваженого НКЗС СРСР в УСРР; 2) дипломатичні і консульські представництва УСРР за кордоном ліквідувати шляхом об'єднання їх з місіями РСФРР у повпредства СРСР з 5 серпня поточного року, 3) уповноваженим НКЗС УСРР в Одесі й Києві надалі називатися – агентами уповноваженого НКЗС СРСР при УСРР [9]. Управління уповноваженого НКЗС СРСР в Україні (при уряді УСРР) очолив Олександр Шліхтер. Для забезпечення ж інтересів УСРР її представник переводився до колегії НКЗС СРСР.

Виконувати ж консульські функції у Південному регіоні поклали на «Повіреного Уповноваженого НКЗС в Одесі», підпорядкованого уповноваженому НКЗС СРСР при РНК УСРР. Уповноважений діяв як за розпорядженнями НКЗС СРСР, так і вказівками РНК УСРР. В окремих випадках радянська Україна могла, погодивши з урядом СРСР, виступати у міжнародних відносинах індивідуально через своїх безпосередніх представників. Уповноважений інформував уряд УСРР про діяльність НКЗС СРСР, видаючи бюлетень, дозвіл на користування яким надавав НКЗС СРСР. У політичних справах управління уповноваженого повинно було інформувати уряд УСРР про українську еміграцію та «змиховіхівство». Відносини між уповноваженим та українськими радниками закордонних місій СРСР мали відбуватися, згідно з рішенням колегії НКЗС СРСР від 24 жовтня 1923 р., під контролем повпредів.

До штату агентства повіреного уповноваженого НКЗС в Одесі входили: повірений (агент) – 1 (посада); секретар – 1; співробітник для доручень – 1; бухгалтер – 1; друкарка – 1. Позаштатними в агентстві уповноваженого НКЗС в Одесі працювали: водій – 1; кур'єр – 1; прибиральниця – 1; двірник – 1 [9].

З 1929 р. до обов'язків уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УСРР та його агентів у Києві та Одесі стали належати лише видача дипломатичних і службових паспортів, їх візування, розшук необхідних документів громадян та їх засвідчення тощо. Зі ствердженням тоталітарного режиму, на переконання дослідниці І. Стрельникової, інститут уповноважених слугував організаційно-політичним засобом зміцнення та розвитку федеральних зв'язків [10]. Із розбудовою у 1930-х роках тоталітаризму у СРСР діяльність дипломатичного агента в Одесі практично була зведена нанівець.

Список використаних джерел:

1. Купчик О.Р. Організаційно-правові засади функціонування Народного комісаріату закордонних справ УСРР (1919 – 1923 рр.) // Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 30., С. 33,

2. Матяш І. Українська консульська служба 1917 – 1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. Київ, 2016. С. 269, С. 268

3. Центральний держархів вищих органів влади й управління України (далі – ЦДАВО). Ф.4. Оп.1. Спр.784. Арк.1; Михайловський Т.О. Діяльність Американської Адміністрації Допомоги (АРА) на Одещині (1922 – 1923 рр.) // Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність. Зб. матеріалів IV регіональної студ. науково-практичної конф. (21–22 квітня 2011 р.) / За ред. О.П. Тригуба. Миколаїв, 2011. С. 10.

4. ЦДАВО. Ф.4. Оп.1. Спр.784. Арк.1, Арк.1-1зв, Ф.261. Оп.1. Спр.25. Арк.149, Ф.261. Оп.1. Спр.5. Арк.63а-63б, Ф.261. Оп.1. Спр.29, Арк.65

5. Держархів Одеської області (далі – ДАОО). Ф.Р-453. Оп.1. Спр.1. Арк.4; ЦДАВО. Ф.261. Оп.1. Спр.29. Арк.1.

6. Постанова ВУЦВК від 28.03.1922 р. «Про Уповноважених Народнього Комісаріяту Справ Закордонних на терені УСРР» // Збірник постанов та розпоряджень робітниче-селянського уряду України за 1922–1923 рр. Харків: Літо-друкарня «Книгоспілки», 1922. С. 237-238, С. 238.

7. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф.13. Оп.6. Спр.426. Т. 2.

8. Україна: хроніка XX ст. Довідкове видання. Рік 1922. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2005. С. 268.

9. Купчик О.Р. Організаційно-правові засади функціонування органів зовнішньої політики в УСРР (1922 – 1924 рр.) // Вісник Академії адвокатури України. 2011. № 1 (20). С. 170, 172.

10. Стрельникова І.Ю. Правовий статус Уповноваженого Народного комісаріату закордонних справ СРСР при Раді народних комісарів УСРР (1923 – 1929 рр.) // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2010. Т. 23 (62). №1. С. 426.

Олександр ТРИГУБ,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

АНОТАЦІЯ

Стаття розкриває діяльність, структуру та завдання уповноважених народного комісаріату закордонних справ УСРР в Одесі. Окрема увага звернена на особливості взаємодії уповноваженого з іноземними благодійними організаціями (Американська адміністрація допомоги (АРА), Джойнт, Місія Ф. Нансена та іншими) у першій половині 1920-х років. Показано подальшу реорганізацію інституту уповноважених НКЗС та цілковите нівелювання їх ролі у міжнародних відносинах УСРР.

Ключові слова: уповноважений НКЗС, Одеса, міжнародні благодійні організації, зовнішньополітична служба, спецслужби.

АННОТАЦИЯ

Статья раскрывает деятельность, структуру и задачи уполномоченных народного комиссариата иностранных дел УССР в Одессе. Особое внимание обращено на особенности взаимодействия уполномоченного с иностранными благотворительными организациями (Американская администрация помощи (АРА), Джойнт, Миссия Ф. Нансена и другими) в первой половине 1920-х годов. Показано дальнейшую реорганизацию института уполномоченных НКИД и полное нивелирование их роли в международных отношениях УССР.

Ключевые слова: уполномоченный НКИД, Одесса, международные благотворительные организации, внешнеполитическая служба, спецслужбы.

Побутування смислу в соціумі як репрезентація актуалізації особистості на тлі бібліотечної справи

УДК 94: 303

Summary
The article describes the features of the place and role of the existence of sense as the representation of the actualization of the individual in the context of library science; analyzed taking into account the specificity of this phenomenon in library practice in the background updating of libraries in the modern world.
Keywords: **existence of sense, modern libraries, comprehension, reading, communication, library services.**

Людське існування замкнене на суб'єктивній природі особистості: таким чином, будь-яка дія в онтологічній реальності виступає як симулякр («копія», що не має оригінального варіанту в навколишньому світі, тобто семіотичним знаком, не позначуваного у ній). При цьому динаміка такої «дії» привноситься через дуальність природи смислу самого знаку: так, з одного боку – це елемент мовної свідомості, що репрезентується через позірно прямий зв'язок між назвою й предметом; з іншого – як культурна динаміка смислу, покладеного через особливості функціонування основ усталеної системи побутування останнього в людській спільноті. Зрозуміло, що за таких умов фізичне представлення дії відходить на другий план, оскільки саме її підґрунтя постає чинником, продукуючим повторюваність певних вчинків людини, а, значить, і соціальних процесів (останнє є вкрай важливим для політичної локалізації певного соціального явища та прогнозування наслідків його функціонування).

Для бібліотечної справи, так само як і політичної науки, розуміння особливостей побутування особистості у суспільстві, на нашу думку, є базовим: першою чергою, це пов'язано з тим, що політичний та бібліотечний інститути, зазвичай, тлумачаться не автономно, але як такі, що перебувають у нерозривному зв'язку із соціумом, відповідаючи на його запити. При цьому побутування людської психіки можна розглядати з позицій первинно закладеної реакційності (протистояння соціальному й культурному прогресу), характерної для структури будь-якого соціуму у вигляді латентних тенденцій до супротиву. Це психологічна зумовленість рівноваги, гомеостазу (сталості функціонування), прагненням до якої визначається будь-який соціум. На нашу думку, найкраще природу такого явища можна спостерегти, розглянувши реакцію людини на больове відчуття, в основі чого лежать дії, що залежать від середовищних й культурних факторів, а також індивідуальних понять прийнятної поведінки, рівня демонстративності та інших факторів [1]. Фактично, тут можна говорити про вплив ментального поля на фізичне, тобто про зумовленість фізичного вияву ментальною вмотивованістю і, відповідно, градацію спектру реакційності особистості стосовно матеріальних факторів її існування.

Останнє приводить нас до думки про гнучкість таких реакцій, а, відтак, і поведінки, сучасного індивідууму, тобто зумовленість останньої певними факторами-подразниками, що є змінними: своєю чергою, репрезентуючи глибшу проблему особливостей побутування смислу, а, відтак, і особистості у соціумі: як наслідок – питання аналізу цього процесу як складної міждисциплінарної проблеми. Особливістю останньої є поліваріантність (багатоваріантність) реакції індивідуума на один і той же подразник (частково вищезазначену) в неоднакових (змінних) умовах: так, той же біль може сприйматися як жадана спокута гріхів, як очікуваний показник успішності тренування у спортивному залі [1] і тому подібне.

Метою статті є розгляд особливостей місця і ролі побутування смислу в соціумі як виразника актуалізації особистості. Предметом – специфіка врахування цього феномену в бібліотечній практиці на тлі актуалізації бібліотек в сучасних умовах.

У світлі вищезазначеного природа окресленої у нашому дослідженні проблеми є не тільки міждис-

циплінарною (міжпредметною), а й інтердисциплінарною (є точкою перетину ряду областей знань: соціології, політології, бібліотечної справи, психології, філології, філософії тощо), тобто такою, вирішення якої спричинює кооперування методологій та інструментарію різних наук задля її (проблеми) розв'язання. Так, основоположними ми вважаємо праці таких вчених як: П. Абеляр, Ф. Бацевич, М. Ямпольський та інші.

Таким чином, вкрай важливо врахувати сучасні особливості сприймання смислу для будь-якої сфери суспільного життя, оскільки останнє спричинює автоматичну актуалізацію окресленої сфери у соціумі. Так, на сьогодні для означеного процесу характерною є візуалізація (унаочнення), тобто супровід інформації зображенням, інтертекстуальність (будь-який текст виступає складником широкого культурного контексту, репрезентуючи собою міжтекстові зв'язки) та інтермедіальність (міжмедіальні зв'язки, суть яких у тому, що продукти культури взаємодіють між собою) тощо. Найкраще окреслені тенденції можна унаочнити прикладами структури типового посту (повідомлення) в соціальних мережах – як мінімум, він містить зображення й аудіофайл або зображення і текст, однак це може бути й поєднання декількох елементів: відео, зображення, аудіо.

Зауважимо, що ми не говоримо тут про непрофесійні пости користувачів, для яких, тим не менш, окреслена тенденція зберігається, але саме про пости в пабліках (групах), орієнтованих на свою популяризацію (збільшення кількості передплатників), оскільки для них характерний більший ступінь типізації.

Природно, що вищезазначені особливості впливають не тільки на представлення (репрезентацію) інформації (смислу), але й структуру її подання: оповідь у наші дні перетворилася, першою чергою, у проектування. Так, на відміну від рекламного тексту (інформаційного джерела – в цьому випадку), створеного копірайтером, спеціалістом PR та іншими, для сучасного текстового масиву, як джерела інформації, характерною є відсутність образу конкретного результату. Таким чином, тим місцем, де ви можете зберегти вірність первинному задуму постає територія історії (термін І. Осколкова-Ценціпера). Остання має бути достатньо сильною, щоб «чіплятися» за навколишнє середовище, тобто такою, що змусить людські мізки або емоції довкола працювати [2], приводячи до жаданого нами результату: покупки потрібного товару, вибору певної партії тощо. При цьому, чітке розуміння потреб сучасної особистості, на нашу думку, є наразі необхідним не тільки в сферах, безпосередньо пов'язаних із маркетинговою діяльністю, тобто таких, послуги яких пов'язані із задоволенням потреб користувачів (до речі, у вузькому розумінні, до них можна віднести політику, освіту, бібліотечну справу тощо), але й таких, що не мають безпосередньої репрезентації у них, однак є дотичними до неї. Саме тому виникають численні методики вимірювання людської особистості, однією з яких виступає психометрія, покликана дослідити особливості побутування людини у соціумі на прикладі її поведінки у віртуальному середовищі.

Згадана нами психометрія, іноді звана психографією, – це наукова спроба дослідити й виміряти людську особистість. Цікаво, що в сучасній психології стандартом такого процесу став так званий «метод океану», підґрунтям якого стала ідея про те, що кожна риса характеру може бути досліджена за допомогою п'яти вимірювань (відкритості, сумлінності, екстраверсії, доброзичливості, нейротизму (уразливості)). На підставі цих вимірювань порівняно точно можна сказати, з ким маєш справу, які в цієї особи бажання і страхи, нарешті, як вона зазвичай поводитиметься [3].

Зрозуміло, що подібна інформація безпосередньо пов'язана зі ступенем актуалізації суспільством певної сфери (в нашому випадку – бібліотечної або політичної), оскільки ці дані безпосередньо стають ключем до розуміння потреб користувачів, виборців, клієнтів тощо. Таким чином, знання останніх дає змогу вибудувати правильну та успішну стратегію з актуалізації потреб користувачів задля повнішого задоволення останніх, а також правильнішого вибудовування структури таких сервісів, одним з яких є обслуговування в сучасних бібліотеках, а також розуміння потреб й бажань електорату – в політиці.

У нашому випадку йдеться про те, що у своїй роботі сучасні бібліотеки мають стати не тільки інформаційними, а й, першою чергою, комунікативними центрами для своїх споживачів (користувачів). Така видозміна їхньої ролі, на нашу думку, пов'язана із декількома факторами: по-перше – появою альтернативних джерел інформації, головним з яких є інтернет; по-друге – якісно новим підходом до бібліотечного маркетингу; по-третє – необхідністю переосмислення місця і ролі бібліотек у суспільстві. Останнє пов'язано з необхідністю побудови якісно нової системи взаємодії між індивідуумом та інформацією, що б враховувала не тільки вимоги часу (сучасні інформаційні й психологічні особливості), а й стала репрезентантом нових відносин між владою та суспільством.

Показовою у цьому плані є діяльність Наукової бібліотеки Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при Міністерстві закордонних справ (сайт – http://dipacadem.kiev.ua/biblioteka/), робота якої лімітується й вибудовується із врахування вищезазначених особливостей побутування смислу, а, відтак, і сприймання інформаційних даних, специфікою їх актуалізації (затребуваності). Зокрема мовиться про серію нещодавніх (кінець 2016-го – початок 2017-го) книжкових виставок-презентацій, створених цією установою:

1. Всесвітній день інформації (24.11.16): мета цієї виставки-презентації полягає у відзначенні Всесвітнього дня інформації, популяризації книжкового фонду та ефективного його використання у навчальному та науковому процесах.

2. Україна – Угорщина (05.12.16): створена в рамках Міжнародної науково-практичної конференції «Україна – Угорщина: 25 років дипломатичних відносин». Була підготовлена разом із Посольством Республіки Угорщина, на ній були презентовані матеріали з фондів Наукової бібліотеки ДАУ, бібліотеки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, Наукової бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Учасникам конференції був представлений бібліографічний покажчик джерел фонду Наукової бібліотеки ДАУ на тему: «Україна – Угорщина: 25 років дипломатичних відносин».

3. Дари послів НБ ДАУ

(18.01.16): книжковий фонд Наукової бібліотеки Академії збагатився у 2016 році більше ніж на 140 примірників чудової, актуальної і корисної у навчальному процесі літератури тринадцятьма мовами (англійська, арабська, грецька, іспанська, латинська, німецька, португальська, російська, румунська, угорська, узбецька, фінська, японська). Подаровані книги відповідають профілю колекції бібліотеки: монографії, довідники, аналітичні доповіді, дослідження, художні альбоми, науково-популярні видання, що охоплюють цілий ряд затребуваних і важливих тем, а саме: історія, політична історія країн; зовнішня і внутрішня політика; двосторонні відносини; економіка; національна безпека, громадянське суспільство; соціальне управління, культура; релігієзнавство; художня література тощо. Мета цієї виставки-презентації полягає у популяризації нових надходжень книжкового фонду та ефективного його використання.

Отже, якщо ж говорити конкретно про бібліотечну справу, то її реформування, переосмислення продукується, першою чергою, тим, що інформаційні ресурси бібліотек починають розглядатися як специфічний товар, послуги і тому подібне, що позиціонуються у контексті попиту на нього. Останнє дозволяє говорити про градацію актуалізованості сучасних бібліотек, а саме – про її (актуалізованість) підвищення за рахунок посилення зв'язку із суспільством: так, розглядаючи власні послуги й продукти як товар, бібліотека, подібно до інших закладів обслуговування, ставить собі за мету покращити попит на них, стаючи більш затребуваною людською спільнотою. У перспективі подібна тенденція має призвести до радикальної інноваційності розвитку бібліотечних закладів, що дозволить реформувати бібліотечну сферу, підвищивши її соціальну детермінованість (визначеність), що, відтак, – посилить взаємозв'язок із суспільством за рахунок розуміння його потреб, тобто вона стане виразником останніх, матеріалізуючи їх у своїй діяльності.

При цьому важливим також вважаємо врахування такої властивості: і культура в цілому, і субкультура всередині одного суспільства, названа М. Дуглас, гратковістю. Так, на думку вченої, існують високограткові та низькограткові культури: у першому випадку йдеться про поділ індивідів, груп, об'єктів будь-якого типу на категорії, що приводяться у відповідність одна до одної; у другому – про розмивання меж між означеними категоріями [4]. Останнє, природно, призводить до хаотичності, диференційованості смислу останніх. Вищезазначене доводить нам, що для сучасного суспільства характерним є синкретизм високограткового та низькограткового типів культур. Останнє пов'язане з гіперболізованою розшарованістю сучасного суспільства, що продукує диференціацію потреб індивідуумів і, як наслідок, суб'єктивізм побудови смислових ланцюжків останніх.

Фактично, для представників високограткової культури є характерним вкорінення соціального порядку в певній теорії порядку природного, що не заважає її представникам примиритись із певними формами правильності, які не мають біологічного підґрунтя й не базовані ні на чому, окрім конвенції (договору). Водночас для них є характерною вищезазначена реакційність, що проявляється у розчиненні меж окресленої конвенції, переміщенні категорій та речей, які раніше проводили певну чітку межу, незалежно від гендеру та приналежності до соціальних груп [5] тощо. Для бібліотечної справи елемент високограткової культури проявляється в укоріненості й сталості функціонування бібліотечних закладів, а також догматичності їхньої

роботи й нездатності, часто-густо, до змін своєї «політики» стосовно людей, які є їхніми користувачами, до потреб яких вони, власне, і мають бути адаптовані. У цьому розумінні бібліотечна діяльність постає за межею специфічно професійної, виходячи на рівень суспільно релевантної (значущої), органічно вплітаючись до інформаційної політики країни. Таким чином, на нашу думку, бібліотечна сфера потребує збільшення у своїй структурі частки низькограткової культури, оскільки це забезпечить гнучкість та актуальність її діяльності в сучасному інформаційному суспільстві.

Подібно до того, як больовий поріг, зокрема сприйняття больового відчуття, залежить від багатьох факторів (попереднього життєвого досвіду, в тому числі «больового анамнезу», соціокультурних факторів, сімейних традицій, рівня вмотивованості людини у конкретний момент часу, наявності супутніх емоційних або психічних порушень (депресії або тривожного розладу), порушення сну, загального рівня втоми людини, рівня сприйманого стресу, а також гормонального рівня) [1], так і реформування бібліотечної справи, першою чергою, пов'язане з геополітичної ситуацією в цілому та особливостями політики певного регіону зокрема. Так, для українського соціуму є характерними низка факторів, серед яких слабка нормативно-правова база у сфері інформації (авторського права); низький рівень матеріально-технічного забезпечення сфери; старіння кадрів, а

також слабка комп'ютерна та інформаційна грамотність, недостатність фінансування тощо.

Отже, побутування смислу в соціумі є виразником актуалізації особистості за посередництва механізму перенесення її почуттів, вражень, попереднього досвіду тощо на конкретну культурну дію, що виступає як матеріальний вираз її (особистості) соціальних очікувань та жадань. У контексті бібліотечної справи такий механізм продукує переосмислення ролі і місця сучасних бібліотек у суспільстві, спричиняючи до таких результатів:

1) реформування особливостей культурного, соціального, освітнього тощо компоненту бібліотечного обслуговування через модернізацію етичного й комунікативного його складника (розуміння бібліотечної діяльності як конкретного інформаційного продукту, посилення зв'язку вироблених інформаційних продуктів із запитами суспільства, в якому бібліотека функціонує тощо);

2) зміщення акценту бібліотечної діяльності: конвертування бібліотечних закладів із інформаційних на інформаційно-комунікаційні осередки, шляхом посилення комунікативної культури бібліотечних спеціалістів;

3) приділення основної уваги якості та перевіреності вміщених до фонду знань, робота з користувачами у напрямі координування, орієнтування останніх в інформаційному середовищі без замкненості виключно на своїх фондах (посилення аналітико-інформаційної роботи бібліотек, проведення аналізу достовірності інформації, що викладається на певних ресурсах, орієнтування користувачів у перевірених джерелах інформації тощо).

Перспективою окресленого дослідження є подальша розробка особливостей побутування смислу в сучасному інформаційному суспільстві задля отримання міждисциплінарно значущих даних, що допоможуть посилити зв'язок окремих сфер із індивідуумом, налагодивши відкритий та продуктивний зв'язок із ним та забезпечуючи гармонійне існування людської спільноти.

Список використаних джерел:

1. Пивоварова А. 26 ошибок мышления, из-за которых мы ничего не понимаем : [электронный ресурс] / А. Пивоварова // Лайфхакер. – Электрон. данные. – Режим доступа: https://lifehacker.ru/2016/12/13/cognitive-bias-1/. – Название с экрана.

2. Искусство рассказчика : [об Илье Осколкове-Ценципере – мастере рассказа] / под. В. Ченский // Комп&ньюН. – 2014. – 17/20 (891/894). – С. 42.

3. Алексеев А. Почему у людей разный болевой порог? : [электронный ресурс] / А. Алексеев // ПостНаука. – Электрон. данные. – Режим доступа: https://postnauka.ru/faq/71027. – Название с экрана.

4. Витгенштейн Л. Избранные работы / Л. Витгенштейн; пер. с нем. и англ. В. Руднева. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 440 с.

5. Соколов М. Социология вкуса : [электронный ресурс] / М. Соколов // ПостНаука. – Электрон. данные. – Режим доступа: https://postnauka.ru/video/70988. – Название с экрана.

Олексій ДОВГАНЬ,
Дипломатична академія України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості місця та ролі побутування смислу як виразника актуалізації особистості у контексті бібліотечної справи; проаналізовано специфіку врахування цього феномену в бібліотечній практиці на тлі актуалізації бібліотек в сучасних умовах.

Ключові слова: смислу побутування, бібліотеки сучасні, осмислення, читання, комунікація, обслуговування бібліотечне.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности места и роли бытования смысла как выразителя актуализации личности в контексте библиотечного дела; проанализирована специфика учета этого феномена в библиотечной практике на фоне актуализации библиотек в современных условиях.

Ключевые слова: смысла бытование, библиотеки современные, осмысление, чтение, коммуникация, обслуживание библиотечное.

Науково-технічне співробітництво України і Китаю

УДК 94:330.341.1

Summary

Scientific and Technical Cooperation (STC) is collaboration between countries in the area of science, technology, research and development. STC is a significant part of international economic relations. The foreign policy of Ukraine is to ensure support of its science, culture and education and save intelectual potential as well as full value development of free cultural and humanitarian exchange with the countries of the world including China. STC of Ukraine is directed to increasing of economic growth rate, branch structure improvement, improving of state management effectiveness.

Key words: **science, technology, modernization, economy, structure, cooperation.**

Модернізація цивілізації пройшла кілька етапів розвитку, поступово набуваючи нових ознак і тенденцій, що вносили суспільно-політичні, науково-технічні та управлінські досягнення. Сьогоднішній етап модернізації отримав назву постіндустріального або постмодерністського. Його основою є пріоритетна роль науки як стрижня, навколо якого створюються нові технології, відбуваються економічний і соціальний прогрес суспільства [1].

Досвід модернізації таких країн як Китай, Японія, Республіка Корея, нові індустріальні країни Східної Азії свідчить, що суто ринкової економіки в реальному житті не існує. Є лише різні варіанти поєднання методів державного контролю за економікою і відносної ринкової свободи. Щоб досягти рівня сучасного розвитку, ці країни спочатку пройшли стадію мобілізаційної економіки з ефективним державним контролем за валютними та фінансовими потоками, регулюванням цін, запровадженням протекціоністської торговельної та валютної політики, прямим та непрямим державним субсидуванням [2].

Ключову роль в модернізації і розвитку економіки на основі нового технологічного укладу грає різке підвищення інноваційної активності. У сучасній економіці на частку науково-технічного прогресу припадає до 90% від сукупного внеску всіх факторів приросту [3]. З урахуванням критичного значення і високої невизначеності результатів наукових досліджень держава має взяти на себе функції інтелектуально-інформаційного центру регулювання і стратегічного планування розвитку економіки, підтримки відповідного науково-технологічного середовища, що включає до себе розвинену базу фундаментальних знань і пошукових досліджень, інститути прикладних досліджень і дослідно-конструкторських розробок, систему стимулювання освоєння і розповсюдження нових технологій. У всіх країнах світу послідовно збільшується фінансування НДДКР, частка яких у ВВП досягає 4% [3], що в багато разів перевищує наукомісткість української економіки.

У Китаї в 40-ві роки XX ст. фактично не було жодного вищого навчального закладу. Низка видатних вчених Китаю закінчила американські університети і надала потужний поштовх національній науці. Поверненню вчених сприяла копітка політика Пекіна, спрямована на зворотний «потік мозків». Зокрема вчені-репатріанти створили неформальний «Клуб Лос-Аламос». Члени клубу заснували та очолили сотні провідних китайських наукових центрів, у тому числі Університет Цінхуа, Університет науки і техніки Китаю, Харбінський технологічний інститут, Університет Фудань тощо [4].

Сьогодні Китай займає провідні позиції у науково-технологічній сфері. За даними Світового банку, у 2014 р. внутрішні витрати на дослідження і розробки в Китаї склали 2,05% до ВВП [5]. На початку 2016 р. Гарвардський інститут світової економіки констатував, що Китай перейшов від країни копіювання до інноваційної держави. Країна переорієнтувала внутрішні технопарки з зовнішнього інвестування на розвиток, підвищення кваліфікації і стимулювання винахідництва. У 2015 р. в Китаї налічувалось 1600 науково-технічних підприємств-інкубаторів, понад 1000 інвестиційних державних установ з фондом понад 350 млрд юанів, що спеціалізуються на вкладанні коштів у винаходи. У 2016 році Держрада КНР оприлюднила програму зі сприяння перетворення досягнень науки і техніки у виробничі сили, в якій відображено вирішальну роль науки для ринку [4].

Із 2010 р. Китай займає перше місце у світі за кількістю отриманих патентів. Відомство Китаю з інтелектуальної власності показало, що у 2014 р. із 928 тис. винаходів 663 тис. мають ринкову вартість, а 485 тис. виконані спеціалізованими дослідницькими центрами. У 2000 – 2007 рр. кількість інженерно-технічних працівників у Китаї подвоїлась. Прогнозується, що у 2024 р. вчених і дослідників в Китаї буде більше ніж у США, ЄС і Японії разом узятих. Уже в 2013 р., за даними ЮНЕСКО, Китай вийшов на перше місце в світі за кількістю науково-технічних працівників. Кількість вчених із загальної кількості людей, зайнятих у виробництві, в ЄС складає 22%, в Китаї – 19%, в США – 17%, в РФ – 6% [5].

Чверть світового високотехнологічного експорту, що складає понад 2,5 трлн дол., належить Китаю. В 2014 р. Китай досяг паритету зі США з

частки доданої вартості у високотехнологічному виробництві, де у США – 29%, а в Китаї – 27%, причому за десять років його частка виросла у 10 разів. За прогнозами, до 2020 р. Китай випередить США з інвестицій в дослідження і розробки, накопичить аналітичну масу знань та результатів наукових експериментів, що сприятиме науково-технологічному прориву [5].

Сьогодні Китай демонструє високу ефективність інвестицій в освіту, займає одне з перших місць у світі за рівнем освіти, а США – тільки восьме–десяте [5]. Керівництво країни вважає, що рівень освіти для майбутнього Китаю є найголовнішим фактором конкурентоспроможності.

Важливим для КНР є міжнародне співробітництво в галузі ВПК. Китайська наука з'явилась і розвивалась як прикладна галузь оборонної промисловості. За даними Стокгольмского інституту досліджень проблем світу [6], за витратами на оборону (215 млрд дол.) Китай займає друге місце у світі. На першому місці знаходяться США (611 млрд дол.), на третьому – Росія (69,2 млрд дол.).

Китай використовує досвід і напрацювання України у суднобудівній та авіаційній галузях. Так, свій перший авіаносець «Ляонін» (в минулому крейсер «Варяг») Китай придбав недобудованим в Україні в 1998 р. Корабель був повністю реконструйований і розпочав свою військову службу у 2012 р. У квітні 2017 р. у Китаї було спущено на воду перший власний авіаносець, побудову якого було розпочато у 2013 р. на базі

попередніх інженерних рішень. Остаточне введення нового авіаносця до лав флоту планується після 2020 р. У серпні 2016 р. було укладено угоду між ДП «Антонов» і китайською компанією «China Airspace». Сторони висловили наміри про довгострокову співпрацю [4], що передбачає розпочатися будівництвом другого модернізованого екземпляра літака Ан-225 «Мрія» на держпідприємстві «Антонов», а згодом – створення спільного серійного виробництва Ан-225 в Китаї за ліцензією ДП «Антонов». Ан-225 «Мрія» з максимальною спорядженою масою 640 т є найпотужнішим літаком у світі.

Протягом багатьох років за часів незалежності інститути Національної академії наук України брали активну участь у розбудові технопарків у Китаї, проведенні НДДКР, опануванні китайськими фахівцями українських методик досліджень і прогресивних технологій. Розробки організацій ДКАУ (зокрема КБ «Південне» та заводу «Південномаш») сприяли розвитку сучасної ракетно-космічної галузі Китаю.

Китай підтримує та фінансує створення технопарків за певними видами наукової діяльності українськими НДІ на своїй території. Наприклад, це – українсько-китайський Центр зварювання і споріднених технологій у м. Харбін, угоду про створення якого було підписано між Інститутом електрозварювання ім. Є. Патона НАН України й Харбінським інститутом зварювання. Наприкінці жовтня 2016 р. делегація Національної академії наук України відвідала Китайську Народну Республіку та взяла участь у кількох важливих заходах, що завершилися підписанням двосторонніх українсько-китайських угод у сфері науково-технічного співробітництва. Зокрема угода, укладена завдяки тісній співпраці Інституту металофізики імені Г.В. Курдюмова і Радіоастрономічного інституту НАН України із Цзіліньським університетом, передбачає створення на базі згаданого вищого навчального закладу Міжнародного наукового центру з розвитку фундаментальних і прикладних досліджень та сучасних технологій, фінансування якого здійснюватиме китайська сторона. Установа отримає найсучасніше наукове обладнання для досліджень у галузях матеріалознавства, фізики твердого тіла, радіоелектроніки, низьких температур, магнетизму тощо. Роботою центру керуватиме наукова рада, створена на паритетних засадах [7]. Також перспективними є напрямки спільної роботи у галузі ІТ-технологій. Китайський ринок посідає чільне місце разом із США у споживанні ІТ-послуг.

Українським науковцям комфортно працювати у Китаї, який фінансує при-

кладну науку та сприяє проведенню досліджень та розробці технологій, що в подальшому використовуватимуться для розвитку китайської держави. Вітчизняні науковці не мають практично можливості використати увесь потенціал своїх досягнень в Україні через застарілу інфраструктуру, недофінансування, відсутність попиту на високотехнологічну продукцію, недостатнє розуміння українською владою важливості НТП.

У двосторонніх відносинах Україна є донором сировинних ресурсів та продукції четвертого технологічного укладу до Китаю. В сьогоднішніх реаліях відносини з Китаєм мають бути пріоритетними для України, оскільки це – величезний ринок збуту високотехнологічних товарів та якісної продукції АПК. Нові перспективи співпраці відкриються, якщо Україна зможе розвивати сучасну фундаментальну та прикладну науку, особливо п'ятого та шостого технологічних укладів. Україна має потенціал продажу в Китай ІТ-послуг, а також може використати своє вдале геоекономічне положення, ставши транзитною країною китайських товарів до ЄС і місцем інвестицій для китайського бізнесу та туризму.

Те економічне зростання, що мало місце в Україні в докризовий період (до початку світової економічної кризи у 2008 р.), не супроводжувалося економічним і науково-технічним розвитком та модернізацією. Це було, по-перше, зростання видобутку та експорту сировинних товарів, а по-друге, зростання в традиційних індустріальних галузях (в основному, в металургії та хімічній промисловості), що використовують значною мірою застарілі енергоємні, високовитратні технології та експортують на світовий ринок переважно напівфабрикати. В даному випадку кількісне зростання обсягів виробництва не приводило до виникнення економіки нової якості. Більш того – сьогодні спостерігаються процеси соціально-економічної деградації України, зростання її науково-технічного відставання як від розвинених держав Заходу, так і від нових індустріальних країн, наростаючої нестачі кваліфікованої робочої сили внаслідок міграційного відтоку на заробітки за кордон, а також руйнування системи професійної та технічної освіти.

В Україні продовжується деіндустріалізація і деградація науково-технічної сфери. За рівнем частки витрат на НДДКР у ВВП (0,66% у 2014 р. за даними Світового банку) Україна опинилась на рівні країн третього світу. Частка України на світовому ринку високотехнологічної продукції менше 0,1% [5]. Сьогодні в Україні склалась критична ситуація з розвитком наукових досліджень і здійсненням технологічної модернізації виробництва, пов'язаної з переходом до нового технологічного укладу. Причини несприятливої ситуації полягають у хронічному недофінансуванні розвитку науки, руйнуванні кооперації науки і виробництва, старінні наукових кадрів, «відпливі мізків». Значною мірою це стало наслідком приватизації, що призвела до руйнації галузевого сектору прикладної науки.

Стан української науки – один з ключових факторів національної безпеки. Досвід Китаю свідчить, аби наука грала важливу роль в обороні країни та її економіці, повинно бути замкнене коло відтворення інновацій: аналіз проблем, тенденцій розвитку і простору можливостей; цілеспрямування і планування; фундаментальні дослідження і підготовка спеціалістів; прикладні розробки; дослідно-конструкторські роботи, створення технологій; вивід товарів на ринок і реалізація; подальше вкладення отриманих в результаті цієї діяльності коштів у всі згадані елементи циклу.

Важливу роль в цьому мають грати великі високотехнологічні компанії, що створюють надійні ефективні технології, виконують дослідно-конструкторські розробки, випускають продукцію і виводять її на світовий ринок. Основним споживачем технологій є промисловість. Великих високотехнологічних компаній під час реформ в Україні не з'явилось. Крім того, після розвалу обробної промисловості країна прив'язана до західних комплектуючих.

Для зміни ситуації необхідна системна робота держави і науково-інженерного співтовариства у створенні розвиненої мережі інжинірингових компаній, проектних і конструкторських організацій.

Розглядаючи питання, чи можливо сьогодні в Україні використовувати ті мобілізаційні методи, що їх використовував Китай під час створення основ ефективної сучасної економіки, слід підкреслити, що це вимагає перегляду та корекції всього комплексу економічних зв'язків та «ліберально обумовлених» зобов'язань, які Україна добровільно взяла на себе перед Євросоюзом, МВФ, Світовим банком, ЄБРР, Радою Європи, СОТ. Необхідна відмова сучасної «еліти» України від значної частини тих привілеїв та колосальних доходів, які вона зараз отримує саме в результаті існування периферійної, компрадорсько-ліберальної соціально-економічної моделі з її економічною неефективністю та глибокою соціальною нерівністю. Дійсно демократична, соціально-орієнтована держава можлива тільки в тому разі, якщо політична демократія доповнюється справедливим розподілом національного доходу, високою соціальною мобільністю, а також можливістю широких кіл суспільства впливати на характер і напрями розподілу національного доходу, на політичні і соціально-економічні процеси, що відбуваються в країні, зокрема через зростання ролі громадських організацій, профспілок, створення виробничих рад на підприємствах. Як політична демократія неможлива без політичного плюралізму, так і соціально-економічна демократія неможлива без економічного плюралізму, тобто змішаної економіки, в якій різні сектори (державний, державно-приватний, приватний, корпоративний та кооперативний)

урівноважували б один одного, створюючи баланс інтересів і гармонійне співіснування різних прошарків населення.

Без спільної системної роботи держави, бізнесу і громадянського суспільства з реалізації курсу на суверенний розвиток на передовій технологічній основі забезпечити стійкість внутрішнього соціального і економічного порядку неможливо. Збереження залежного становища економіки від західного ядра світової фінансово-економічної системи веде до подовження і поглиблення кризи.

Досвід Китаю свідчить, що сучасного рівня розвитку він досяг шляхом планового керування розвитком економіки; валютно-фінансовим контролем за діяльністю комерційних банків, за використанням у країні іноземної валюти, за наданням кредитів, рівнем процентних ставок, інвестуванням у промисловість і ціноутворенням; контролем за зовнішньою торгівлею, що виражається в субсидуванні державою експорту і чіткій регламентації імпорту.

Китай, як один із світових лідерів науково-технічного прогресу, має наукові стратегії, ставить масштабні завдання перед вченими і вкладає величезні кошти в науку і оборону.

Рівень національної науки значною мірою визначає фундаментальні основи економічної і військової безпеки держави та забезпечує можливості виходу з сучасної фінансово-економічної кризи. Тільки опора на потужний науково-технічний комплекс може бути найбільш реальним шляхом для України зайняти гідне місце серед розвинених в економічному відношенні країн, сприяти затвердженню в країні соціально-орієнтованої, структурно-інноваційної моделі розвитку. При збереженні сучасного стану і тенденцій трансформації науково-технічного комплексу Україна не зможе вийти на рівень розвинених держав.

Отже, світовий досвід засвідчує, що все більше держав підвищують свою науково-технологічну спроможність, впроваджують технологічні інновації, залучаючись до різних альянсів та міжнародних корпорацій, пропонуючи високотехнологічну продукцію за конкурентними цінами.

Без спільної системної роботи держави, бізнесу і громадянського суспільства з реалізації курсу на суверенний розвиток на передовій технологічній основі забезпечити стійкість внутрішнього соціального і економічного порядку в Україні неможливо. Збереження залежного становища економіки від західного ядра світової фінансово-економічної системи веде до подовження і поглиблення кризи. Стійке поліпшення економічної ситуації в Україні неможливе без зміни теперішньої сировинної моделі вбудови країни в світову економіку.

Використовуючи досвід і фінансові ресурси Китаю, Україні необхідно підвищити науково-технічний рівень шляхом впровадження новітніх технологій у співпраці з багатонаціональними корпораціями та іншими власниками технологій, створюючи вітчизняні технопарки та експортоорієнтовані підприємства.

Перспективними напрямками у двосторонньому науково-технічному співробітництві виглядають суднобудівна і аерокосмічна промисловість, агропромисловий сектор, а також спільні дослідження у галузях матеріалознавства, фізики твердого тіла, радіоелектроніки, низьких температур, магнетизму тощо. Також перспективними є напрямки спільної роботи у галузі ІТ-технологій, адже китайський ринок посідає чільне місце у світі за споживанням ІТ-послуг.

Список використаних джерел:

1. Васильєв О.А. Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав/ О. Васильєв// Зовнішні справи. 2014. – №9. – С. 44-47.

2. Inoue R., Kohama H., Urata S. Industrial Policy in East Asia / Ryuichiro Inoue, Hirohisa Kohama, Shujiro Urata. – Tokyo : Japan External Trade Organization (JETRO), 1993. – 276 p.

3. Глазьев С.Ю. О неотложных мерах по укреплению экономической безопасности России и выводу российской экономики на траекторию опережающего развития. Доклад / С.Ю. Глазьев. – М.: Институт экономических стратегий, Русский биографический институт, 2015. – 60 с.

4. Science and technology of China [Електронний ресурс]: https://www.economist.com/news/science-and-technology/21699898-fraud.bureaucracy-and-obsession-quantity-over-quality-still-hold-chinese.

5. Research and development expenditure [Електронний ресурс]: data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS.

6. Stockholm International Peace Research Institute, Military expenditure. [Електронний ресурс]: https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending.

7. Інформація про міжнародне науково-технічне співробітництво Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: new.nas.gov/ua/UA/Pages/default.aspx.

Олександр ВАСИЛЬЄВ,
доктор технічних наук,
головний науковий
співробітник ДУ
«Інститут всесвітньої
історії НАН України»

АНОТАЦІЯ

Науково-технічне співробітництво (НТС) – це співробітництво між країнами в галузі науки, технологій, досліджень і розробок. НТС – це важлива частина міжнародних економічних відносин. Зовнішня політика України спрямована на підтримку її науки, культури, освіти та збереження інтелектуального потенціалу на основі повноцінного розвитку культурного і гуманітарного обміну з країнами світу, включаючи Китай. НТС України сприяє підвищенню темпів економічного зростання, поліпшенню галузевої структури, підвищенню ефективності державного управління.

Ключові слова: наука, технології, модернізація, економіка, структура, співробітництво.

АННОТАЦИЯ

Научно-техническое сотрудничество (НТС) – это сотрудничество между странами в области науки, технологий, исследований и разработок. НТС – это важная часть международных экономических отношений. Внешняя политика Украины направлена на поддержку ее науки, культуры, образования и сохранения интеллектуального потенциала на основе полноценного развития культурного и гуманитарного обмена со странами мира, включая Китай. НТС Украины способствует повышению темпов экономического роста, улучшению отраслевой структуры, повышению эффективности государственного управления.

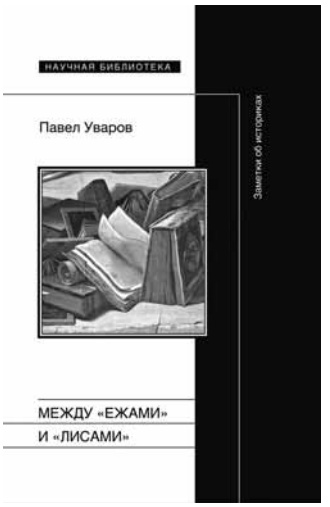
Ключевые слова: наука, технологии, модернизация, экономика, структура, сотрудничество.

Історія та історики:
особливості інституціонального діалогу й співпраці професійної спільноти
(проблеми методології історичної науки)

УДК 94(100)

Рецензія на монографію: Уваров П.Ю. Между «ежами» и «лисами». Заметки об историках / Павел Юрьевич Уваров. – М.: Новое литературное обозрение, 2015. – 280 с. ISBN 978-5-4448-0225-0

Review on: Uvarov P. Yu. Between the «Hedgehogs» and the «Foxes». Notes About the Historians. – M.: New Literary Review, 2015. – 280 p. ISBN 978-5-4448-0225-0

«Лис знає багато, їжак – одне, але важливе», – цей вислів Архілоха, давньогрецького лірика і першого поета Стародавньої Греції, сер Ісайя Берлін успішно застосував для класифікації письменників і філософів. Таке зіставлення стало популярним і в словниковому лексиконі істориків науки, і в теоретиків менеджменту. На «трудяг» і «креативщиків» можна розділити, напевно, будь-яке професійне співтовариство; проте створюється враження, що особливо застосовні подібні етикетки до істориків. Але наскільки взаємопов'язаними виявляються ці групи? Як реалізуються їх характеристики в професійній діяльності істориків?

Автор рецензованого видання представляє свої міркування на заявлену тему, ставить на порядок денний дискусійні питання методології сучасної історичної науки та запрошує читачів до конструктивного і продуктивного діалогу.

Автор даного видання – Уваров Павло Юрійович, член-кореспондент РАН, доктор історичних наук, професор, завідувач Відділу європейського Середньовіччя і раннього Нового часу Інституту всесвітньої історії.

Рецензоване наукове видання складено зі статей, присвячених історичному співтовариству в Європі, переважно – Франції. Ключова увага приділена медієвістиці і медієвістам. У книзі аналізуються поведінкові стратегії істориків, зокрема – на прикладі медієвістів, їхні дослідницькі практики, стосунки з марксизмом та іншими політичними течіями тощо.

Багато уваги проф. П.Ю. Уваров надає правилам існування корпорації істориків, її ознакам, а також пише про проблеми формування історичного співтовариства на європейському просторі як інституції в цілому і, зокрема, як регіональних і національних інституцій – Франції, Італії, України, Росії, Іспанії та ін.

Зміст статей можна розділити на декілька тематичних блоків – радянський етап вітчизняної медієвістики, французьку історичну науку, соціальні дослідження, долі корпорації. У книзі аналізуються дослідницькі практики медієвістів, стосунки з різними ідеологіями і політичними партіями, тобто обмірковуються ті явища, які відходять у минуле, але сформували образ радянської та сучасної (пострадянської) медієвістики, що інституціонували характерний науковий стиль радянської та сучасної (пострадянської) медієвістики.

Міркування автора про перипетії соціальної історії у вітчизняних історіографічних школах і, особливо, у французькій історіографії – дуже цікаві. Шлях, пройдений французькою історичною наукою, багатьом сучасним дослідникам пострадянського простору, ще належить подолати за набагато коротший термін, освоюючи світовий досвід XX ст., відповідаючи на сучасні виклики, тенденції світової історичної науки, а також долаючи і осмислюючи марксистську і немарксистську спадщину. Французький досвід тим цінніший, що Франція – це «велика історіографічна держава» (С. 129-130) і французька наука теж має мовний бар'єр перед лицем пануючої нині англомовної науки. Французька наука показує нам один із прикладів національних історіографій, що заслуговують ретельного аналізу і впровадження її практичних досягнень й іншими.

Як вірно акцентує увагу автор, а П.Ю. Уваров – ініціатор дискусії, історична наука постійно перебуває в інституціональному пошуку. Її мета – пошук нових напрямів методологічного розвитку історичної традиції.

У соціогуманітарному мейнстримі України студії пам'яті як напрям соціально-гуманітарних досліджень пам'яттєвих смислів виокремився на початок XXI століття. До процесу становлення й розвитку нового напряму історичної науки долучилися вчені – представники різних галузей наук та відповідно різних науково-дослідницьких установ та вищих навчальних закладів України. Сьогодні постала необхідність узгодити оперування категоріальним апаратом студій пам'яті, систематизувати існуючі доробки науковців, визначити предметне поле досліджень.

Нові методологічні підходи в сучасній світовій та вітчизняній історичній науці продукують нові тенденції її розвитку, відбувається процес інституціоналізації студій пам'яті в Укра-

їні, Білорусі, Росії, в Європі в цілому, і процес виокремлення та становлення досліджень колективної пам'яті як самостійного напряму гуманітарних знань.

Загалом поглиблення та вдосконалення меморіальних студій як необхідної умови їх інституціоналізації відкриває новий простір для осмислення ключових історичних подій, постатей, місць, що впродовж тривалого часу впливали на формування колективної пам'яті й продовжують виконувати свою місію попри всі суспільно-політичні трансформації. Водночас студії пам'яті потребують окреслення предметного поля досліджень (предметної визначеності), горизонтів пізнання та «контактних зон» міждисциплінарного дискурсу.

З огляду на те, що студії пам'яті є міждисциплінарним полем / зручною територією для міждисциплінарних досліджень антропології, філософії, історії, соціології, політичної теорії, теорії літератури, права тощо, формується деяка загальна для соціальних наук парадигма. З іншого ж боку, для кожної дисципліни характерним є свій, відмінний від інших, спосіб включення понять у дослідницьку традицію, свій спосіб концептуалізації. Відтак, необхідне чітке осмислення предмета дослідження. Хоча становлення студій пам'яті потребує подальшого дискусійного обговорення щодо можливості категоріального синтезу для досягнення методологічного компромісу, є підстави констатувати появу нового напряму соціогуманітаристики – студій пам'яті.

Порушена проблема актуалізується також з огляду на сучасний стан гуманітарного знання, що визначається появою та еволюцією нових дослідницьких парадигм, розмиванням меж традиційних дисциплін, активним розвитком міждисциплінарних студій, широким тематичним і методологічним різноманіттям.

Торкнемося ще одного надактуального питання сьогоднішньої історичної дискусії. Метод інтерв'ю – давно знайомий, але не надто поширений науковий метод серед дослідницького інструментарія істориків. У книзі є цікаве інтерв'ю проф. Людмили Рашидівни Хут (Адигейський державний університет) з автором рецензованої книги проф. П.Ю. Уваровим (С. 165-204). Це взірець методології інтерв'ювання і подання набутків читачеві. Метод інтерв'ю наразі переживає у XXI столітті методологічне оновлення.

У своєму досліджені проф. П.Ю. Уваров ставить багато проблемних питань сучасної історичної науки. Здебільшого «...історики відмовилися від своєї критичної функції», зазначає П.Ю. Уваров (С. 173), і з ним важко не погодитися. Головна слабкість, т. зв. «ахіллесова п'ята» історичної науки – «слабкість інституціональних основ» (С. 134).

Багато уваги П.Ю. Уваров надає правилам існування корпорації (історичної корпорації), її ознакам. Це і конкурентне середовище, і наявність мудрих учителів та сприйнятливих учнів, і особливі стосунки між членами історичної корпорації – відносини рівних (С. 171). Це і проблема дослідницьких підходів, використовувана учнями, і збереження або переосмислення традицій дослідження (показане на прикладі стосунків А.Я. Гуревича та його учителів). У нарисі про О.І. Варьяш автор піднімає дискусійну проблему поколінь у медієвістиці, що виникла в 1970-і рр. (С. 67). Слід сказати, що проблема поколінь актуальна, звичайно, і зараз. Аналізуючи розвиток і формування моделі історичного співтовариства, автор робить висновок, що корпорації в історичних національних школах, на жаль, ще не склалися. Характерна назва одного нарису, присвяченого корпорації, – «Ми втрачаємо його»! (С. 205-218).

Звичайно, історики мають і досвід самоорганізації, і безперечні досягнення, і, я думаю, в майбутньому ситуація поліпшиться, хоча і не відразу. Нині вже зроблено на українській історичній платформі важливі кроки, реалізовано важливі громадські ініціативи (наприклад, наприкінці 2016 року створено Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, голова товариства проф. І.Б. Матяш), формуються та існують різні інституції – асоціації, академії, товариства й об'єднання.

Із трьох соціальних функцій історика, по Жерару Нуарьєлю (С. 208) – науки, пам'яті і влади (що розуміється як самоорганізація наукового співтовариства), – наше історичне співтовариство здебільшого виконує функцію науки, що ж стосується пам'яті і влади, то тут ситуація залишає бажати кращого.

В умовах глобалізаційного простору вкрай необхідно зберегти історичне співтовариство. Важко, та і не потрібно відсторонятися від зовнішніх для науки обставин, але слід виносити політичні й особисті переконання за дужки, зберігаючи вірність своїм науковим принципам, професіоналізму і дослідницькій чесності.

Потрібно, перш за все, бути відмінним дослідником і викладачем, а не політагітатором і «полум'яним революціонером/реакціонером». Зараз історичне співтовариство у своїй інституціональній більшості не має своїх лідерів, воно вельми різнонаправлене і роз'єднане.

Але такі роботи, як «Між "їжаками" і "лисами"», дозволяють осмислити дороги розвитку не лише медієвістики (оскільки саме вона була взята автором рецензованої праці за об'єкт і предмет дослідження), а й історичного співтовариства в цілому, визначити завдання й пріоритети, зробити ще один маленький крок – на шляху до корпорації та глобального історичного комунікаційного простору...

Варто відзначити легкий стиль більшості статей рецензованого видання. Ця легкість вдавана. Писати ємко, інформативно й захоплююче досить непросто (особливо, коли йдеться про колег і вчителів, де на найнейтральніший текст знайдуться свої критики). У проф. П.Ю. Уварова є цей дар майстерного оповідача. Він може створити декількома мазками образ епохи, людини і попутно поставити інтригуючі запитання, цікаві всім історикам.

Сподіваюсь, що ознайомившись з поставленими автором дискусійними питаннями, ви залюбки долучитесь до їх професійного обговорення. Дана рецензована книга – поштовх до подальших роздумів!

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
кандидат історичних наук,
доцент, заслужений
працівник освіти України

Перший міжнародний гольф-турнір назвав переможців

27 вересня 2017 року в еколого-рекреаційному гольф-центрі «Козин» відбулася виїзна зустріч та Перший міжнародний турнір з гольфу серед представників дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні. Дипломати відвідали екологічно-рекреаційні гольф-маршрути, насолодилися краєвидами та свіжим повітрям Київщини.

До заходу долучилися Надзвичайні і Повноважні Посли Фінляндії, Пакистану, Індії, Болгарії, Малайзії, представники посольств США, Естонії, Греції, Узбекистану та Індонезії.

Перемогу у Першому міжнародному турнірі з гольфу, який пройшов на дев'яти лунках, виборов Надзвичайний і Повноважний Посол Пакистану в Україні Атар Аббас. Друге місце посів Надзвичайний і Повноважний Посол Фінляндії в Україні Юха Віртанен. До трійки призерів також потрапив перший секретар посольства Індонезії в Україні Дату Персада.

Після спортивної частини учасники турніру насолодилися українською традиційною випічкою та екологічною продукцією партнерів гольф-клубу, помилувалися витворами сучасного українського гончарства. І, звичайно, нікого не залишив байдужим традиційний узбецький плов, щедро запропонований гостям Посольством Республіки Узбекистан в Україні.

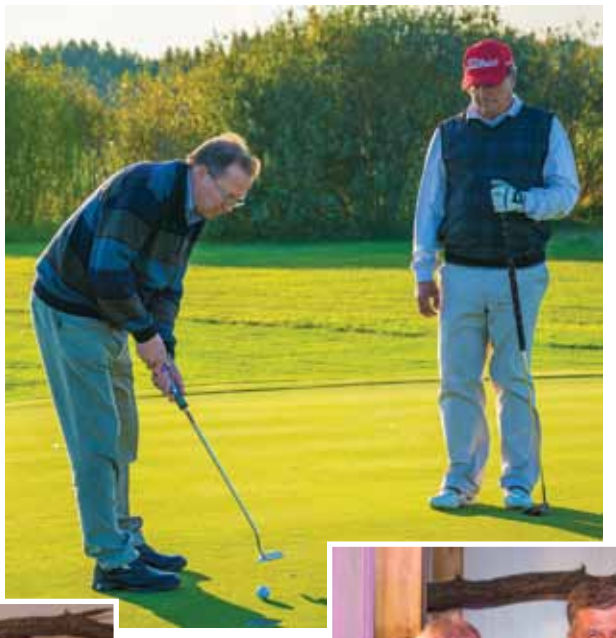

За інф. ГДІП

«Україна: Подолання»

Привернення уваги світової громадськості до трагічних подій в Україні, спроба якомога ширше показати, чим сьогодні живуть наші співвітчизники та що їх найбільше турбує, нарешті – активізація суспільної думки всередині країни стали змістом діяльності нещодавно створеної Балто-Чорноморської Безпекової Конфедерації. Протягом 2016 – 2017 років вона виступила організатором проведення низки благодійних мистецьких заходів, які мали широкий суспільний резонанс.

Зокрема в Посольстві Литовської Республіки в Україні відбулася благодійна виставка-аукціон картин образотворчого мистецтва. Кошти від їхньої реалізації (близько 2 тис. євро) були спрямовані на підтримку навчального процесу у школах Станично-Луганського району Луганської області.

Наступним кроком стала фотовиставка «Діти у війні», розгорнута в Центрі мистецтв у Києві. Після прес-конференції в агенції «Укрінформ» експозиція змінила ще чимало адрес. Вона демонструвалася в Нікосії під час урочистого прийняття з нагоди 25-ої річниці Незалежності України за підтримки Посольства України в Республіці Кіпр; в Центрі досліджень НАТО у Молдові; в Йорданському Хашемітському Королевстві за підтримки Посольства України в Йорданії; в Афінах в рамках конференції «Європейська безпека: Східна Європа – Україна – Греція»; в Ізраїлі; у Парламенті Литви; у Штаб- квартирі НАТО в Брюсселі; у Соборі Святої Софії в Римі.

На початку жовтня цього року, за словами директора Балто-Чорноморської Безпекової Конфедерації в Україні Олени Прокопенко, у рамках заснованого Інституту Громадської Дипломатії була піднята значно ширша тема – «Україна: Подолання». Саме таку назву має новий візуальний мистецький проект, автори якого формулюють його зміст наступним чином: «Україна проходить часи подолання. Подолання окупації частини її територій на Південному Сході. Подолання потужної інформаційної війни, яка труїть душі мільонів співвітчизників. Подолання руїни старого промислового потенціалу. Це подолання дає потужній поштовх відродженню сучасної європейської нації. Прояви незламності духу українських воїнів, згуртованість та відданість громадянського суспільства, відновлення інфраструктури, розвиток культурного надбання та втілення дитячих мрій... Все це очима відомих іноземних та українських фотожурналістів, художників та кінодокументалістів».

Окрім співавтора ідеї та ініціатора проекту Олени Прокопенко, до команди увійшли автори робіт Юрій Величко, Ніна Грушецька, Володимир Харченко, Дмитро Холод, Галина Лавринець, Людмила Мицик, Олександр Сирота, Давид Тесінський, Павло Вольберг. В експозиції використані офіційні матеріали від Чорнобильської АЕС.

Презентація візуального мистецького проекту за партнерства Місії України в Європейському Союзі відбулася в авторитетному Прес-клубі «Європа» у Брюсселі. Захід отримав широкий розголос у ЗМІ, позитивні відгуки відвідувачів, серед яких були співробітники установ Європейського Союзу та члени української громади. Його відкрив Представник України при ЄС, Посол України в Бельгії та Люксембурзі Микола Точицький.

На відкритті виставки з вітальним словом виступили президент Балто-Чорноморської Безпекової Конфедерації Євген Рокитський, голова правління Інситуту Громадської Дипломатії, ініціатор проекту Олена Прокопенко, автори фоторобіт Давид Тесінський (Чеська Республіка), Юрій Величко (Україна), Денис Копилов (Україна).

Для продовження роботи з просування іміджу України та розповсюдження позитивного досвіду з подолання болючих викликів її безпеці, на хвилі інформаційного висвітлення заходів у Брюсселі, презентація візуального мистецького проекту «Україна: Подолання» відбуватиметься в Україні та інших європейських країнах протягом 2017 – 2018 рр.

Інф. «З.С.»

На 1-й стор.: фото Володимира Харченка із серії робіт «Революція Гідності», які увійшли до проекту «Україна: Подолання».

